

ŽENSKI ZBORNIK

ŽENSKI ZBORNIK

Ženski zbornik

Izdajatelj:

Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija

Predstavnik: Marjan Šiftar

Društvo Dobrnič

Predstavnica: Vera Klopčič

Tišina, Ljubljana, 2026

Uredniški odbor: Vera Klopčič, Marjan Šiftar, Etelka Korpič Horvat

Urednica: Vera Klopčič

Oblikovanje: Matej Nemeč

Slika na naslovnici je iz Šiftarjevega vrta.

Tisk: Somaru, d.o.o.

CIP – Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

305-055.2(082)

316.346.2-055.2(082)

ŽENSKI zbornik / [urednica Vera Klopčič]. – Tišina :

Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija ; Ljubljana : Društvo Dobrnič, 2026

ISBN 978-961-96892-1-9 (Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija)

COBISS.SI-ID 269404163

ŽENSKI ZBORNIK

KAZALO

I. del: Uvodna beseda uredništva	5
VERA OSOLNIK KLOPČIČ: <i>Pogumne ženske iz naše zgodovine</i>	10
SONJA LOKAR: <i>Izzivi ženskega gibanja danes</i>	23
Ženski lobi Slovenije in Ženske za mir: <i>O mirovništvu, kapitulanstvu in obrambi</i>	28
MONIKA SANDRELI: <i>Romska ženska – vidna in slišana?</i>	36
IRENA KUMAR: <i>Vloga in položaj žensk na področju izobraževanja. O enakopravnosti žensk</i>	42
ETELKA KORPIČ - HORVAT: <i>Socialni položaj in revščina žensk</i>	48
DARJA SENČUR PEČEK: <i>Enako plačilo za enako delo in delo enake vrednosti ne glede na spol – od pravne ureditve do uveljavitve v praksi</i>	64
II. del	
SINDI ČASAR: <i>Ženske v Prekmurju v 20. stoletju: na področju zdravstva</i>	85
MILENA ŠMIT: <i>Uvodno poročanje slovenske delegacije na ženski konferenci v Bihacu ob 80-letnici AFŽ, 7. 12. 2022</i>	98
MAJDA POTRATA: <i>Narod, ki se ne uči iz svoje zgodovine, je kakor drevo brez korenin</i>	102
JOŽICA JOŽEF BEG: <i>Pogumne ženske v NOB na Dolenjskem</i>	115
VESNA MIKOLIČ: <i>Kajuh – glas partizanskih mater. Govor na Srminu 5. julija 2025</i>	125
ŽIVA LAUTAR: <i>Vloga in položaj žensk v Sloveniji skozi pogled mlajše generacije</i>	131

Beseda uredništva

I. DEL

V zborniku so v prvem delu objavljeni prispevki z okrogle mize, ki je potekala 14. marca 2025 v Murski Soboti z naslovom »Vloga in položaj ženske v družbi. O ženski enakopravnosti«. Okroglo mizo v Murski Soboti je organizirala Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija (UŠF) s slovenskim ženskim Društvom Dobrnič. Vsebinsko je bila usmerjena v razpravo o aktualnih vprašanjih položaja in vloge žensk v družbi ter o ovirah za uveljavljanje žensk v javnem prostoru, kakor tudi v lokalnem in družinskem okolju. Organizatorji so datum okrogle mize umestili v čas kmalu po mednarodnemu prazniku žensk, osmem marcu, saj je cel mesec marec »ženski mesec«. Udeleženke okrogle mize so bile: Sonja Lokar – predsednica Ženskega lobija Slovenije (moderatorica); Vera Klopčič – raziskovalka, predsednica Društva Dobrnič; Monika Sandreli – voditeljica in soustvarjalka romske televizijske oddaje So Vakeres, urednica radia Romic in romskega informativnega centra Romic; Etelka Korpič Horvat – upokojena podpredsednica Ustavnega sodišča Republike Slovenije; Irena Kumer – upokojena predstojnica Območne enote Zavoda za šolstvo v Murski Soboti, ter dr. Darja Senčur Peček – profesorica delovnega prava in Prava socialne varnosti, Pravne fakultete, Univerze v Mariboru.

Vse udeleženke okrogle mize so pripravile tudi prispevke za pričujoči zbornik, zato so objavljeni v prvem delu zbornika. Zajemajo tematiko o različnih aktualnih temah iz zgodovine ženskega gibanja, o položaju in percepciji žensk v manjšinski skupnosti, o socialnem položaju in revščini žensk, o položaju in vlogi žensk na področju izobraževanja, diskriminaciji na podlagi spola pri zaposlovanju in delu ob enakem plačilu za enako delo ter o možnostih in odgovornosti za delovanje in ohranjanje ravnih že doseženih pravic žensk.

V okviru teme o pogumnih ženskah iz zgodovine dr. Vera Klopčič poudarja, da je enakopravnost žensk zagotovljena na deklarativni ravni, v praksi pa smo priča nasprotnim trendom zatiranja, kršitev in kratenja pravic žensk. Iz zgodovine ženskega gibanja izstopajo pogumne posameznice, ki so

Udeleženke okrogle mize¹: (z leve) Darja Senčur Peček, Irena Kumer, Monika Sandreli, Sonja Lokar, Vera Klopčič in Etelka Korpič Horvat (foto: Aleš Cipot)

zaznamovale zgodovinske dogodke, ter tako odprle možnosti za prisotnost glasov žensk v javnem življenju, za izobraževanje in zaposlovanje žensk.

Sonja Lokar nas v prispevku Izzivi ženskega gibanja danes opozarja pri uveljavljanju pravic žensk na pasti patriarhalnega načina obravnave žensk, ki je prisoten še danes. Predstavi dogajanja na področju varstva ženskih pravic na mednarodnem prizorišču, zlasti v Evropski uniji, ter izpostavi, da se kot predsednica Ženskega lobija Slovenije zavzema za aktivno delovanje ženskih združenj za mir, kar je predpogoj za uživanje človekovih pravic, tudi pravic žensk.

Monika Sandreli v prispevku Romska ženska vidna in slišana? oriše položaj žensk v romski populaciji, saj so pripadnice manjšinskih skupnosti pogosto izločene iz »glavnih« tokov ženskih gibanj. Romska ženska je večkrat spregledana, politično nevidna. Omejena je skoraj izključno na

¹ Posnetek okrogle mize je dostopen na Youtube naslovu TV Idea : Vanekov večer: Vloga in položaj žensk v družbi – o ženski enakopravnosti (14. 3. 2025)
<https://www.youtube.com/watch?v=4gWRh3-KF2o>

vlogo matere, gospodinje in žene oz. partnerke. Rominje so tako dvojno diskriminirane, kot Rominje in kot ženske, vendar so hrabre, pogumne in iznajdljive, ko se zavzemajo za svoje pravice in za dobrobit cele družine in skupnosti. Razlog za nizek položaj romskih žensk ni v tem, da ne bi želele postati odgovoren subjekt lastnega razvoja, ampak v tem, da nimajo priložnosti, da bi to postale. Romske ženske so v svoji revščini in trpljenju večinoma neopažene.

O socialnem položaju in revščini žensk razmišlja dr. Etelka Korpič Horvat, ki ugotavlja, da obstajajo razlike od formalne določitve enakopravnosti do resničnega enakega obravnavanja žensk tudi v razvitih demokracijskih družbah, kamor spada Slovenija. Te razlike se sicer z družbenim razvojem manjšajo, vendar še vedno obstajajo. To velja tudi za slabši socialni položaj žensk v družbi, ki se odraža v revščini. V Sloveniji so od vsega prebivalstva najrevnejše starejše samske ženske 65+ let, med njimi je dobra petina revnih, pri starosti 75+ let pa dobra četrtina.

Irena Kumer predstavi temeljne značilnosti vloge in položaja žensk na področju vzgoje in izobraževanja. Zajela je nekatere statistične podatke: število zaposlenih v vrtcih, osnovni šoli, srednji šoli na ravni Republike Slovenije in še posebej v Pomurju ter nekatere podatke tudi iz raziskav o zadovoljstvu, statusu učiteljstva ter vlogi učiteljev/-ic nekoč in danes. Od učiteljev/-ic se pričakuje veliko, pred njimi so zahteve, da povezujejo teorijo in prakso, da imajo znanje in spretnosti za vseživljenjsko učenje, da imajo poglobljeno in široko poznavanje in razumevanje vsebin učenja in poučevanja in seveda razumevanje učencev, ki jih poučujejo. Med pedagoškimi delavci na področju vzgoje in izobraževanja od predšolske vzgoje, osnovne in srednje šole so ženske v veliki večini. Kljub razvoju na področju uresničevanja ženske enakopravnosti, pa v Sloveniji še vedno obstaja neenaka obravnava žensk na tem področju.

Diskriminacijo na podlagi spola pri zaposlovanju in delu ter enako plačilo za enako delo, analizira dr. Darja Senčur Peček. Neenaka obravnava kandidatov in kandidatk za zaposlitev ter delavcev in delavk v delovnem razmerju je, kljub prepovedi diskriminacije na mednarodni in nacionalni ravni, v praksi še vedno problem. Poseben problem predstavlja uresničevanje načela enakega plačila za enako delo in delo enake vrednosti

za moške in ženske. Plačna vrzel v EU (razlika med plačilom za moške in ženske) ostaja okrog 13 %. Čeprav je v Sloveniji plačna vrzel med najnižjimi v EU, je v zadnjih letih narasla, kar kaže na potrebo po ukrepanju. Najkasneje do leta 2026 bodo morale vse članice EU v tej zvezi uveljaviti ukrepe, ki jih je prinesla nova direktiva EU iz leta 2023.

Drugi del zbornika smo zasnovali kot prikaz vloge žensk na različnih področjih družbe ter izročila in sporočila izjemnih zgodovinskih junakinj iz različnih regij v Sloveniji. V prvem prispevku mlada raziskovalka, magistrica zgodovine in magistrica etnologije ter kulturne antropologije, zaposlena kot arhivistka v Pokrajinskem arhivu Maribor, mag. Sindi Časar v prispevku *Ženske v Prekmurju v 20. stoletju: na področju zdravstva* obravnava uveljavljanje žensk na izjemno pomembnem področju zdravstva in farmacije in oriše, kako so ženske premagovale ovire in se uspele uveljaviti tudi na tem področju, ter analizira njihov prispevek k razvoju zdravstvene oskrbe v regionalnem, socialnem in institucionalnem kontekstu. Ugotavlja, da čeprav so bile institucionalne in izobraževalne ovire za ženske izrazite – tako pri dostopu do univerzitetnega študija kot pri pridobivanju koncesij – so posameznice vseeno s svojo izobrazbo, vztrajnostjo in socialnim kapitalom uspele preseči omejitve, ki jih je postavljala spolno zaznamovan poklicni red.

Prispevek pisateljice in diplomatke Milene Šmit k uvodnemu poročanju slovenske delegacije na srečanju ob priložnosti 80-letnice AFŽ Jugoslavije v Bosanskem Petrovcu, 6. in 7. decembra 2022, osvetli današnji položaj žensk v Sloveniji ter politične razmere in trende v Sloveniji, ki ga zaključijo z optimističnim sporočilom, da se ženske prebujamo v smeri refleksije, ohranjanja in razvoja ženskih pravic državi.

Avtorica mag. Majda Potrata je v prispevku *Narod*, ki se ne uči iz svoje zgodovine je kakor drevo brez korenin orisala usodo in življenjsko pot heroinje Slave Klavore in drugih pogumnih žensk, ki so se v času NOB borile za ideale svobode, enakopravnosti in miru.

Dr. Jožica Jožef Beg je v prispevku *Pogumne ženske v NOB na Dolenjskem* predstavila usodo pogumnih žensk, ki so se borile za svobodo in pravice žensk. Na koncu prispevka je zastavila vprašanje, ali so se uresničili cilji, za katere so se te junaške ženske borile in toliko žrtvovale.

Sledi govor dr. Vesne Mikolič na Srminu (julij 2025), ki je strnila pomen osvobodilnega boja na Primorskem in vloge žensk v tem boju. Vlogo žensk je ponazorila z osebno zgodbo svoje družine in zlasti z usodo none Anice Kocjančič, ki je v drugi svetovni vojni izgubila moža, žrtev zapora v Rižarni.

V zaključnem delu smo dodali prispevek kolegice Žive Lautar Vloga in položaj žensk v Sloveniji skozi pogled mlajše generacije, ki osvetli pogled na uresničevanje enakopravnosti skozi percepcijo mlajše generacije žensk in tako s pridihom generacije Z osveži percepcijo razprav v zborniku.

Vera Osolnik Klopčič

Pogumne ženske iz naše zgodovine

Uvodne misli

Sem raziskovalka na področju varstva človekovih pravic in manjšin. Vse od diplomske naloge dalje se poglobljeno ukvarjam z vprašanji izboljšanja in nadgradnje možnosti za učinkovito varstvo človekovih pravic in uresničevanje mednarodnopравnih dokumentov. Sodelovala sem v številnih projektih za ozaveščanje, uresničevanje in varstvo pravic posameznika, za izboljšanje sistemskih ogroditelj za doseg socialne pravičnosti in odpravo diskriminacije, zlasti pripadnic in pripadnikov ranljivih skupnosti. Zato so moje misli naravnane v smeri razumevanja in izgrajevanja možnosti uveljavljanja ženskih pravic v sklopu uresničevanja človekovih pravic. Pravno varstvo človekovih pravic je v svetovnem merilu eden velikih civilizacijskih dosežkov moderne družbe, ki pa v sedanjem času nenehnih turbulenc potrebuje nov razmislek in zagon.

Za razumevanje celote položaja posameznika in družbenih skupin znotraj sklopa človekovih pravic je nujno poznavanje zgodovinskega ozadja, delovanja in porazdelitve družbene moči. Na našem kontinentu, v Evropi in seveda v naši državi, so pravice žensk v današnjem času samoumevne in del javnega življenja in delovanja. Nepoznavanje zgodovinskih okoliščin, zatiranja in krivic, ki so jih skozi zgodovino doživljale ženske, na žalost utira pot k brezbriznemu odnosu do teh dosežkov, ki so jih pogumne ženske izbojevale v težkih razmerah. Iz gradiva Zavoda za statistiko RS »Kronologija pridobivanja pravic žensk oziroma pomembnejši dogodki v zgodovini žensk na Slovenskem« je razvdino, da so ženske v Sloveniji le postopoma vstopale v družbeno dogajanje in zavzemale svoje mesto v strukturi družbe (glej prilogo).

Mnogim je neznano in tuje dejstvo, da ženske niso imele enakih pravic in dostopa do izobraževanja². Glede osebnih svoboščin in drža-

² Naj navedem podatek, da smo leta 1920 v Sloveniji dobili prvo doktorico znanosti, leta 2022 pa smo jih imeli 6.205, kar je predstavljalo 44-odstotni delež med doktorji znanosti v državi. To potrjuje, da so se zgodili izredni premiki, in da so možnosti izobraževanja žensk na vseh ravneh izrednega pomena, vendar je treba vedeti, da to ni samoumevno, vse to si je bilo treba izboriti.

vljanskih pravic se pogosto navaja dejstvo, da ženske niso imele volilne pravice in so jo v Sloveniji pridobile šele po 2. svetovni vojni. Manj se poudarja, da ženske v mnogih evropskih državah sploh niso imele pravico do lastnine in dedovanja ter so bile zato popolnoma ekonomsko odvisne od moža ali moških sorodnikov³. Aktualni trendi retradicionalizacije zopet vidijo vlogo žensk zgolj v skrbi za družino in druge člane družine in oživljajo vzorce razdelitve dužbene moči in kapitala mimo žensk. Nepoznavanje zgodovine in nenehno vsiljevanje potrošniških sporočil na družabnih omrežjih, zlasti med mladimi, ustvarja ugodne razmere za politično apatičnost in pušča prostor za razraščanje konservativnih miselnih vzorcev.

Inštitucije, ki delujejo v okviru ustaljenih oblik političnih struktur na mednarodni in državni ravni žal niso našle ustrezen odgovor za spodbudo k pozitivnemu pristopu in spoznavanju zgodovinskih tokov. Pasivnost se zrcali v številnih primerih, ko bi bilo potrebno konkretno razreševanje problemov, npr. za zagotovitev miru in napredka v svetu ter prenehanje oboroženih spopadov in vojn. Take razmere opogumljajo izbruhe nestrpnosti, ksenofobije in različnih oblik nasilja nad šibkejšimi.

Ženske so žrtve v oboroženih spopadih, njihova življenja pa so dnevno ogrožena tudi v okoljih držav, kjer vlada mir in je navidezno vse v najbolšem redu. Naraščanje števila ubojev žensk/femicida ogroža percepcijo uspešnosti modernih pravnih držav, ki naj bi zagotovile temeljne pravice vsakomur, to je pravico do življenja in varnosti. Postavlja se vprašanje, kaj je danes v ospredju varstva človekovih pravic – deklarativna podpora v javnem diskurzu in še zlasti na mednarodnem prizorišču na eni strani, ali očitna nemoč za ustavitev vseh oblik nasilja v družbi in družini. Priča smo dvojnim standardom, hipokriziji in politični manipulaciji vodilnih struktur kot izgovor za pasivnost ob eklatantnem kršenju človekovih pravic na

³ Ko je v letu 1918 po koncu I. svetovne vojne nastala Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, je bilo v veljavi več pravnih sistemov. V civilnem zakoniku Kraljevine Srbije (Građanski zakonik Srbije, 1944) ženske niso imele pravico do dedovanja, kar je mnoge ugledne umetnice, pisateljice in ustvarjalke, zaradi revščine izrinilo na rob družbe. To se je zgodilo »najboljši srbski pesnici 19. Stoletja« – Milici Stojadinović - Srpkinji, ki je umrla v revščini, v bedi, ker so jo moški sorojenci izrinili iz dedovanja družinskega premoženja. (srpskaenciklopedija.org).

drugi strani, saj so temeljne pravice polovice človeštva dnevno ogrožene. Vse to ustvarja izkrivljeno podobo ciljev in delovanja sistema pravnega varstva človekovih pravic. V dobi manifestacij različnih oblik nasilja, narašča tudi družinsko nasilje, kjer so žrtve v veliki večini ženske in otroci.

Pogumne ženske iz zgodovine

V svojem prispevku želim povedati nekaj misli o položaju žensk v zgodovini in o pogumnim posameznicah, ki so zazanamovale zgodovinske prelomnice in dogodke, ter tako odprle možnosti za prisotnost žensk v javnem življenju in navdihnile žensko gibanje v sedanjosti.

Podatki kažejo, da so tudi danes ženske na konfliktnih in kriznih območjih na različnih krajih sveta, v prvih vrstah za spremembe in premagovanje težav. Skozi zgodovino se je pogosto zgodilo, da so po doseženih zmagah ženske ostale prezrte in skoraj pozabljene pri oblikovanju in utrjevanju družbene strukture in vzpostavljanju stebrov nosilcev moči, ter so pogosto zastale na obrobju glavnih političnih dogajanj.

Sem predsednica Društva Dobrnič, ki od leta 2001 skrbi za ohranjanje vrednot in dosežkov ženskega gibanja, zlasti izročila 1. kongresa Slovenske protifašistične ženske zveze (SPŽZ) in za uveljavljanje žensk v javnem življenju. Zato želim osvetliti pomen prvega kongresa žensk SŽPZ tudi za današnji čas, ki ga obvladuje globalni model družbe potrošništva in vsakdanje naglice.

logotip Društva
Dobrnič (DD)

Društvo Dobrnič

Da se ne bi pozabilo na pomembne dosežke ženskega gibanja od leta 2001 deluje v Sloveniji Društvo Dobrnič (*Društvo za ohranjanje in razvijanje spomina in tradicij na udeležbo žensk v NOB – Dobrnič*), ki skrbi za ohranjanje dosežene ravni spoštovanja pravic žensk v slovenskem prostoru. Društvo Dobrnič je nastalo na pobudo aktivov veterank NOB z željo ohraniti spomin na delovanje slovenskih žensk med NOB. Namen društva Dobrnič je večstranski: ohranjanje spomina na družbeno vlogo in delovanje slovenskih žensk v preteklosti, zlasti

med NOB, ter ohranjanje pozitivnih tradicij slovenskega ženskega gibanja, Naloge društva so:

- skrb za ohranjanje in pridobivanje gradiva in dokumentacije; spodbujanje znanstveno raziskovalnega in publicističnega dela s to tematiko;
- spodbujanje enakopravnega položaja in uveljavljanje žensk v družbi, spodbujanje njihovega vključevanja v družbeno delovanje, ter promocija njihovega dela in dosežkov.

Društvo Dobrnič, ki je tudi član Zveze združenj ZZB za vrednote NOB Slovenije, ima sedež na Einspielerjevi 6 v Ljubljani. Predsednica društva sem Vera Klopčič, podpredsednici pa sta Živa Vidmar in Neva Filipčič. Častne članice društva so vse še živeče delegatke 1. kongresa SPŽZ in delegatke 1. konference SPŽZ za Primorsko v Štjaku. Častna predsednica društva je Danica Simšič, ki je bila prva predsednica Društva Dobrnič in je tudi kot županja Ljubljane veliko prisoevala k prepoznavnosti Društva Dobrnič. Sicer pa ima društvo prek 300 članov in članic iz cele Slovenije in veliko simpatizerjev obeh spolov. Da bi društvo uspešneje delovalo, oblikuje območne enote/podružnice. Upravni odbor sprejema program dela in poročila o delu društva Dobrnič. Zdi se mi pomembno poudariti, da je Društvo Dobrnič edina ženska veteranska organizacija v Sloveniji in ima status društva posebnega družbenega pomena, ki smo ga pridobili na dveh ministrstvih: na Ministrstvu za obrambo in na Ministrstvu za delo, socialo, družino in enake možnosti. Na Ministrstvu za obrambo kot veteranska organizacija, na Ministrstvu za delo pa na področju enakih možnosti žensk in moških.

Društvo Dobrnič si prizadeva za zbiranje gradiva, spodbuja raziskovanje in publiciranje znanstvenih in strokovnih del, da bi se ohranil spomin na pomembne ženske iz slovenske zgodovine v vseh generacijah, in tudi na ta način v javnosti zagovarja in se zavzema za enakopravnost žensk v javnem življenju. Zbrano gradivo, fotografije in video posnetki proslav ob obletnicah prvega kongresa, je dostopno na Youtube spletni strani: Vera Klopčič. V letu 2020 nam je Miran Zupančič, sin delegatke prvega kongresa Slavke Zupančič - Vidrih odstopil posnetek intervjuja s svojo mamo-delegatko in posnetke spominskih proslav v Dobrniču od leta 2012

dalje in s tem prispeval k ohranjanju avtentičnega vpogleda na te zgodovinske dogodke⁴.

V preteklih letih smo se potrudili, da bi bilo Društvo Dobrnič čim bolj prepoznavno v slovenskem prostoru, zlasti v medijih. V vsebinskem okviru smo vzpostavili in okrepili sodelovanje z zamejskimi institucijami in ustanovami s sorodnimi programi v Sloveniji, kot so Ženski lobi Slovenije, TIGR, Šiftarjeva Fundacija, ter odbor taborišnic Ravensbrück. To je dodana vrednost našega delovanja, saj sodelujemo s številnimi združenji in ustanovami, ki temeljijo na vrednotah odporniškega in antifašističnega izročila. V maju 2021 smo v Petanjcih v Vrto spominov in tovarštva Ustanove dr. Šiftarjeva fundacija zasadili rumeni dren kot

Predsednica Društva Dobrnič dr. Vera Osolnik Klopčič ob posvetilu: »Vsem junaškim ženskam,« v Vrto spominov in tovarštva Ustanove dr. Šiftarjeva fundacija (foto: Enver Palalić)

⁴ Tudi ti posnetki so z dovoljenjem avtorja dostopni na mojem Youtube kanalu.

drevo prijateljstva in ga posvetili »Vsem junaškim ženskam« v počastitev in ohranjanje spomina na zgodovinske like pogumnih žensk, ki so zaznamovale svoj čas.

Društvo Dobrníč deluje kot del antifašističnega gibanja, zavzemamo se za spoštovanje obćih in še posebej ćlovekovih pravic žensk, v povezoivanju in sodelovanju v ženskem gibanju v ožjem in širšem regionalnem prostoru. V letu 2022 smo vzpostavili sodelovanje v mreži FAMA – Feministična antifašistična mreža, ki se je kot povezoivalno gibanje antifašistk oblikovalo v celotnem prostoru nekdanje skupne države. Smo aktivne ćlanice tega združenja, kot celo društvo kot tudi kot posameznice, ki smo ćlanice FAME⁵. Skupaj soustvarjamo in krepimo mrežo za delovanje v sodobnem ćasu in se odzivamo na pomembne druŹbene dogodke. Delujemo v okviru naslednjih vsebinskih skupin, ki so se izoblikovale glede na teme, ki smo jih prepoznale kot najbolj pomembne za delovanje mreŹe FAMA⁶:

Tematska skupina 1 – Dediščina AFŹ: ohranjanje antifašistične dedišćine in njena uporaba v sodobnih druŹbah; obnova socialne pravićnosti kot ključnega političnega vprašanja namesto nacionalizma in dobićka;

Tematska skupina 2 – Desničarski ekstremizem: desničarski napadi na spol in tako imenovane antispolne politike, ki se neposredno prenašajo z desnice na nekatere segmente kvazilevićarskega in kvazifeminističnega gibanja; zgodovinski revizionizem; revizionizem v izobraŹevanju; ohranjanje doseŹene ravni pravic žensk, razumevanje antispolnega diskurza v kontekstu vrednot AFŹ; proti klerikalizaciji; afirmacija sekularizma.

Tematska skupina 3 – Ohranjanje doseŹene ravni pravic žensk: reprodukivne pravice žensk; odziv na nasilje nad ženskami v javnem prostoru, na nasilje nad političarkami in aktivistkami (to je širše od zagovornic obćih ćlovekovih pravic); delavske pravice žensk; moć žensk v politiki.

Tematska skupina 4 – Trajnostni razvoj: Koncepti trajnostnega razvoja – perspektive spolov, ekonomski in socialni vidiki trajnostnega razvoja;

⁵ Združenje je nastalo v decmbru 2022 po srećanju v Bosanskem Petrovcu oz. Bihaću, ki je bilo posvećeno 80. obletnici spomina na I. Kongres AFŹ Jugoslavije.

⁶ Podrobneje navajam tematske sklope, saj odsevajo tudi vsebinski koncept delovanja našega društva.

Tematska skupina 5 – Kultura in umetniška produkcija: umetniška in široko razumljena kulturnokritična obdelava zgoraj omenjenih tem; oblikovanje in produkcija različnih umetniških formatov (kot so antologije, študije, avdiovizualne serije, podcasti, stripi itd.); sodelovanje kulturnih delavcev; pomoč pri konceptualizaciji in organizaciji kulturnih dogodkov v mreži FAMa.

Prvi kongres SŽPZ v Dobrniču v letu 1943

Prvi kongres SŽPZ, ki je potekal v Dobrniču v vojnem času je dolgoročno prispeval k utrjevanju pomena ženske enakopravnosti v Sloveniji, ter postavil temelje nadaljnjemu razvoju ženskega gibanja. Še posebej je pomembno, da je prvi kongres priznal enakopravno volilno pravico vsem (polnoletnim) ženskam. Temeljne vrednote kongresa, solidarnost in medsebojna pomoč so nam še danes lahko za vzor.

Na spominski plošči na zidu Kulturnega doma je zapisano, da so se delegatke zavezale, da se bodo »BORILE ZA OSVOBODITEV SVOJEGA NARODA IN ZA SREČO BODOČIH RODOV«.

Spominska plošča na zidu Kulturnega doma v Dobrniču (foto: Enver Palalić)

V vojnem času so pogumne ženske iz cele Slovenije morale premagati mnoge ovire, da so prispele na 1. kongres in spregovorile o svojem življenju, delu in viziji ter delovanju za prihodnje boljše življenje vseh. Prebivalci Dobrnica so sprejeli delegatke kongresa in jim nudili nastanitev in oskrbo, delili so z njimi kar so imeli. Takrat se je zbralo 180 delegatk iz cele Slovenije⁷. Po pričevanju udeleženk kongresa so domačinke iz Dobrnica in okolice vsestransko in aktivno sodelovale pri organizaciji in izvedbi prvega kongresa⁸. Med drugim so v času kongresa okrasile dvorano, kjer je potekal kongres, štiri med njimi pa so kot izvoljene delegatke sodelovale v delu kongresa.

Predstavnik zavezniške misije britanski major H. W. Jones, ki je bil prisoten na prvem kongresu, je pozneje zapisal, »da so ga bolj prepričale te preproste ženske, kot vse depeše Vrhovnega štaba«. Da je mislil resno, priča tudi dejstvo, da je ob odhodu iz Slovenije doniral Glavnemu odboru SPŽZ 300.000 lir⁹. Pogosto se citira njegov stavek, ki je takorekoč že ponarodel: »Narod, ki ima take ženske, ne more propasti«. (William H. Jones, ob kongresu v Dobrnici, oktobra 1943).

Potek prvega kongresa je popestril bogat kulturni program. V sklopu kulturnega programa so se zvrstile dramske uprizoritve, recitacije, pevski in plesni nastopi nadarjenih umetnic in umetnikov. Kot izhaja iz zbrane ga gradiva o prvem kongresu so v uprizoritvi Klopčičeve drame »Mater« nastopili: Ema Starc, Vladoša Simšič, Jože Tiran, Jože Gale in Stane Česnik. Vera Hreščak je recitala Kajuhovo pesem Sini moji, fantje moji zlati. Priznane umetnice sestre Stritar, Bogdana, Nada in Zdenka so v tercetu prispevale glasbeni del, Marta Pavlinova - Brina pa je s plesom poživila prireditev. Glasbeni del je vodil Franci Šturm, igralski del pa Ivan Jerman. Scenarij je pripravil Dušan Povh. Skoraj vsi nastopajoči so bili

⁷ Ker se delegatke iz Primorske niso mogle udeležiti kongresa v Dobrnici zaradi vojnih razmer so v vasi Štjak na Primorskem v februarju 1944 organizirale konferenco SPŽZ za Primorsko.

⁸ Povzeto po Ivka Križnar: Dobrnica, kraj I. kongresa Slovenske protifašistične ženske zveze (SPŽZ), v: Dobrnica ob 50-letnici I. Kongresa Slovenske protifašistične ženske zveze, Novo mesto, 1993, str 3–14.

⁹ Ivka Križnar - Dobrnica, kraj I. kongresa Slovenske protifašistične ženske zveze (SPŽZ), v: Dobrnica ob 50-letnici I. Kongresa Slovenske protifašistične ženske zveze, Novo mesto, 1993, str 12.

Naslovnica zbornika ob 50. obletnici prvega kongresa, 1993

uveljavljeni umetniki in kulturni delavci. Mnogi med njimi so bili člani Ljubljanske drame in Ljubljanske opere.

Ob 50. obletnici spomina na Prvi kongres so izdali brošuro o kongresu, v kateri je zgodovinarica Ivka Križnar navedla izvirna pričevanja in pripravila seznam delegatk prvega kongresa. To je dragoceno gradivo z izvirnimi navedbami, ki omogoča objektivno nadaljnje raziskovanje.

V stavbi kulturnega doma v Dobrniču, kjer je potekal prvi kongres, je urejena spominska soba prvega kongresa, kjer so ohranjeni originalni dokumenti, seznam izvoljenih delegatk prvega kongresa iz leta 1943, gradivo, plakati iz vojnega časa in predmeti udeleženk prvega kongresa. Muzej novejšje zgodovine Slovenije

V stavbi kulturnega doma v

Spominska soba I. kongresa SPŽZ v Dobrniču (foto: Enver Palalić)

je pred leti prenovil in na novo postavil spominsko zbirko o 1. kongresu SPŽZ, v letu 2023 pa je ob 80. obletnici prvega kongresa Krajevna skupnost Dobrnič obnovila, osvežila in prepleskala spominsko sobo.

Proslave v Dobrniču

Vsako leto v oktobru organizira Društvo Dobrnič, Občina Trebnje in ZB za vrednote NOB Trebnje slovesnost v spomina na 1. kongres SPŽZ.

Slavnostne govornice na naših proslavah so ženske, ki so se s svojim delovanjem uveljavile v javnem življenju. Dosedaj so v letih 2002–2025 kot slavnostne govornice nastopile: dr. Maca Jogan, Živa Vrbič, Dragica Rome, Danica Simšič (županja Ljubljane in prva predsednica DD), Breda Pečan, dr. Zora Konjajev, dr. Vera Klopčič, dr. Andreja Kocjančič, mag. Majda Potrata, dr. Ljubica Jelušič (ministrica za obrambo), Sonja Lokar, dr. Mateja Kožuh Novak, mag. Alenka Bratušek (predsednica vlade), mag. Tanja Fajon (evropska poslanka), Ana Blatnik (predsednica državnega sveta Avstrije), dr. Aleksandra Kornhauser Frazer, mag. Andreja Katič (ministrica za obrambo), Tamara Blažina (poslanka italijanskega parlamenta), Živa Vidmar, dr. Vesna Leskošek, dr. Zdenka Čebašek Travnik (varuhinja človekovih pravic), dr. Anica Mikuš Kos, dr. Nataša Pirc Musar, (predsednica RS), dr. Asta Vrečko (ministrica za kulturo) ter mag. Urška Klakočar Zupančič (predsednica Državnega zbora).

Ob 80. letnici prvega kongresa SŽPZ smo pripravili brošuro o prvem kongresu *80 let od prvega ženskega kongresa*. in poudarili pomen kongresa v kontekstu zgodovine ženskega gibanja. Brošuro smo prevedli v 5 jezikov. V letu 2023 je bila na slovesnosti v Dobrniču ob 80. obletnici prvega kongresa Slovenske protifašistične ženske zveze (SPŽZ) slavnostna govornica in pokroviteljica proslave¹⁰ predsednica Republike Slovenije dr. Nataša Pirc Musar.

V svojem nagovoru je predsednica Republike Slovenije med drugim poudarila, »V osemdesetih letih po ustanovnem kongresu se je svet spremenil, a vrednote, za katere so se borile ustanoviteljice tega gibanja, os-

¹⁰ O proslavi je poročal TV Vaš kanal, članki pa so bili objavljeni v Dolenjskem listu, na občinskem portalu občine Trebnje, v Nedeljskem dnevniku in v Svobodni besedi.

Video posnetek proslave je dostopen na mojem You tube kanalu: Vera Klopčič.

tajajo nespremenjene – enakost, svoboda, dostojanstvo, spoštovanje in medsebojno sprejemanje ostajajo najpomembnejši cilji, ki jih zasledujemo še danes /.../ in sem res globoko hvaležna in ponosna na vse te imenitne posameznice, ki so svoje življenje posvetile opolnomočenju žensk in tako tudi meni tlakovale pot, zato tudi sama čutim željo in dolžnost, da se bom vedno zavzemala za pravice žensk in enakost spolov».

Proslava ob 80. obletnici od prvega kongresa je bila medijsko zelo odmevna, saj so o tem poročali časopisi Dnevnik, Dolenjski list, Svobodna beseda in TV kanal Vaš Kanal.

Na dan proslave, skupaj s Kulturno turističnim društvom Dobrnič iz Dobrniča vsako leto organiziramo pohod po poti Mare Rupena, ki je bila prva sekretarka SPŽZ. Mara Rupena je bila izjemna osebnost ženskega gibanja v času NOB in je ostala zavezana temu izročilu celo svoje življenje, nesebično je spodbujala razvoj podželja na območja Suhe krajine, zlasti s projekti za razvoj podeželja in urejanje položaja kmečkih žena.

Poimenovanje kraka Evropske pešpoti E7 po Mari Rupeni sta v letu 2003 predlagali dr. Ana Barbič in dr Maca Jogan.

Predstavitev pomena I. kongresa SPŽZ in oris kraka Evropske pešpoti E7 – Pot Mare Rupene na oglasni deski Krajevne skupnosti Dobrnič (foto: Enver Palalić)

Na ta način Društvo Dobrnič ohranja spomin na 1. kongres Slovenske protifašistične ženske zveze in na druge pomembne dogodke in ohranjanje izročila ženskega gibanja v Sloveniji, ki se je prav v prelomnih dogodkih zgodovine slovenskega naroda izoblikovalo kot svobodomiseln, miroljubna in povezovalna življenjska sila. Vizija udeleženk prvega kongresa je bila uporaba proti nasilju, krivicam, poniževanju ter zavezanost plemenitim vrednotam humanizma in človeškega dostojanstva za vse. To je tudi idejna zasnova za delo Društva Dobrnič v prihodnosti.

Seveda pa se v društvu Dobrnič trudimo, da ob obujanju spomina na Prvi kongres SŽPZ in na pogum udeleženk kongresa odločno poudarimo politični pomen organiziranja žensk za ohranjanje slovenstva v zgodovini ter utrjujemo pomen poznavanja dosežkov ženskega gibanja skozi zgodovino za utrjevanje samopodobe in samospoštovanja vseh generacij žensk, kar je prepogoj za načrtovanje aktivnosti in za uveljavljanje žensk na vseh področjih družbenega življenja za danes in za jutri.

Uporabljeni viri:

Ivka Križnar - *Dobrnič, kraj I. kongresa Slovenske Protifašistične ženske zveze (SPŽZ)*, v: Dobrnič ob 50-letnici I. Kongresa Slovenske Protifašistične ženske Zveze, Novo mesto, 1993
Klopčič, Vera; Jogan, Maca; Vidmar, Živa, *80 let od 1. ženskega kongresa*, Ljubljana 2023
Youtube kanal Vere Klopčič

Priloga:

Kronologija pridobivanja pravic žensk oziroma pomembnejši dogodki v zgodovini žensk na Slovenskem (SURS)

Leto	Pravica oziroma dogodek
1848	Fany Hausman objavi svoje pesmi v Celskih novinah in v prvem slovenskem političnem listu Slovenija.
1871	Ministrstvo za znanost z odlokom ustanovi državno žensko učiteljsiše v Ljubljani.
1872	V službo sprejeta prva poštna uradnica.
1896	Ustanovljena višja dekliska šola.
1897	Začne izhajati prvi ženski časopis Slovenka.
1898	Ustanovljeno prvo žensko društvo.
1905	Prva ženska sprejeta v službo na ljubljanskem magistratu.
1906	Marija Urbas kot prva Slovenka doktorira (iz filozofije) na Univerzi v Gradcu.
1920	Ana Mayer Kansky kot prva Slovenka obrani prvi doktorat na Univerzi v Ljubljani.
1942	Uzakonjena splošna volilna pravica (pravno-formalno leta 1945).
1942	Izvoljena v parlament prva članica.
1945	Izvoljena prva ministrica.
1973	Ob dnevu varnosti sprejemo v slovensko milico prve miličnice (šest).
1974	V ustavi SFRJ sprejeto določilo o svobodnem odločanju o rojstvu otrok.
1977	Uzakonjena pravica do umetne prekinitve nosečnosti (iz drugih, ne le iz zdravstvenih razlogov).
1977	Opravljen prva umetna oploditev.
1986	Porodniški dopust traja eno leto.
1989	V Ljubljani začne delovati prvi telefon SOS za ženske in otroke – žrtve nasilja.
1992	Pri Vladi RS začne delovati Urad za žensko politiko.
1997/ 1998	V 1. letnik srednje policijske šole se lahko prvič vpišejo tudi dekleta.
2001	Vlada RS ustanovi Urad za enake možnosti, ki prevzema naloge Urada za žensko politiko.

Vir: Urad za žensko politiko, Koledar 1996; Šatej Barbara, Slovenska ženska 1900–1918, Kronika, 1999; Cigale Marija, Ženske prihajajo: kako so si Slovenke pridobile volilno pravico, Delo, 1999; MNZ; knjiga Družine: različne-enakopravne, 1995.

Sonja Lokar

Izzivi ženskega gibanja danes

O patriarhatu v preteklosti in danes

Napredno žensko gibanje v Sloveniji se je s patriarhatom spopadalo že v 19. in 20. stoletju – in se sooča z njim tudi danes. V 21. stoletju smo priča poskusom prenove neoliberalnega patriarhata, ki ohranja spolno neenakopravnost in diskriminacijo žensk v družbi¹¹.

Kot sem že povedala v intervjuju za *Dnevnik*, inovacije v odpravljanju spolne neenakosti po osamosvojitvi niso nastajale v političnih strankah ali ministrstvih, temveč v feministični civilni družbi. Slovenija ni imela moških političnih zaveznikov formata, kot ga je imel na primer španski predsednik vlade. Političarke so pogosto služile kot pomoč v kampanjah, redko pa so dobile dejansko politično moč¹². Političarke pa so v strankah pogosto ostale zgolj pomožne zbiralke glasov v predvolilnih kampanjah v času, ko je stranka v opoziciji, in nadloga, ki zahteva nemogoče, če se stranka prebije v koalicijo. Moškosrediščna vodstva strank so tudi vedno skrbno pazila, da se ne bi do kakega koščka dejanske politične moči dokopala kaka vročekrvna feministična aktivistka, če pa se je to po nesreči le zgodilo, politično ni preživela vidnega upora strankarskemu političnemu vodstvu. Izvoljene političarke so bile neprecenljive le, če so si upale in so znale modro dokončati, kar se je sprožilo v civilni družbi.

Po vseh skozi desetletja ponavljajočih se javnomnenjskih raziskavah v Sloveniji je razvidno, da je družina prva in najpomembnejša vrednota ljudi v naši državi ne glede na starost, spol, socialni položaj ali politično prepričanje. To sploh ni čudno, saj odločitve politike že leta zmanjšujejo podporne mehanizme družbene solidarnosti in družina vse bolj spet postaja edina prestrezna mreža v kakršni koli stiski: ko ljudje ne dobijo dela ali ga izgubijo, ko jih stisnejo revščina, starost, bolezni ali jih udari osebna čustvena stiska.

¹¹ Sem predsednica združenja Ženski lobi Slovenije in se aktivno zavzemam za uresničevanje pravic žensk tako na nacionalni ravni kot tudi na mednarodni ravni.

¹² Naslov prispevka »Vrnitev k patriarhalni družini? Ne, hvala«, Svobodnabeseda.si (pregledano 5. januar 2026).

Hkrati pa je v zadnjem času vse več poskusov, da se odprto razumevanje in sprejemanje raznovrstnosti družin, kakršno imamo zapisano v Ustavi, v dokumentih in zakonodaji o družinski politiki, izriva in nadomešča z izredno nazadnjaškimi opredelitvami. Skrajna, klerikalna desnica nas očitno poskuša vrniti v čase »vse za vero, dom, cesarja« in vse, ženske, moške, otroke, stare starše, potisniti v davno presežene družbene vloge. Kako se razlikujemo v vrednotah ljudje, ki pridigajo vrnitev k tradicionalni – recimo bobu bob – patriarhalni družini, in mi, ki živimo svoje raznovrstne družine 21. stoletja? V tradicionalni družini je oče najvišja avtoriteta, hranilec in branilec družine, z ženo se le posvetuje, a njegova beseda je zadnja. Edini pravi otroci so biološki otroci, edini pravi starši so biološki starši. Oče je tu, da mater in njih usmerja in vodi s trdo roko. Otroci v patriarhalni družini so lastnina in odgovornost staršev in vloga staršev je, da jih ukrojijo po svojih vrednotah in svoji podobi. Ženska je v prvi vrsti mati, vzgojiteljica in skrbnica družine, oče ji pomaga, a temeljna odgovornost za gospodinjstvo, dobrobit vseh družinskih članov je njena in njej mora podrediti vse svoje druge potrebe in ambicije. Glavni smoter družine je rojevanje otrok, zakonska zveza je najvišja oblika družine. O telesu ženske odločajo krščanske cerkvene dogme in država prevzame vlogo, da jo k spoštovanju teh dogem po potrebi tudi prisili. Rojevanje ni samo njena osebna odločitev, ampak tudi nacionalna dolžnost.

V družinah 21. stoletja so njeni odrasli in drugi člani enakopravni, otrok ima neodtujljive pravice. Naš otrok ni samo naš biološki otrok, ampak vsak otrok, do katerega smo se pripravljene vesti kot odgovorni in ljubeči skrbni starši. Starševstvo ni predvsem biološki odnos, je v prvi vrsti socialni odnos. Nihče otroka nima pravice zanemarjati ali ga »vzgjajati« z ustrahovanjem, poniževanjem ali nasiljem. Država mora vedno zavarovati in poskrbeti za najboljši interes otroka, kadar se izkaže, da tega njegovi biološki ali socialni straši ne znajo ali ne zmorejo. V družinah 21. stoletja so otroci svobodna in odgovorna bitja, ki prevzemajo svoje odgovornosti v skladu s svojo starostjo in zrelostjo. Odrasli smo njihova opora, odgovorni smo za to, da ob naši ljubeči pozornosti in pomoči razvijejo vrednotni sistem, svojo individualnost, najdejo svojo identiteto, negujejo svoje talente in da postanejo socialno odgovorna, ustvarjalna družbena bitja.

Ženska v družinah 21. stoletja je svobodna in enakopravna, z drugimi družinskimi člani se dogovarja, kako bo vsakdo od njih dosegel svoje življenjske cilje in kako si bodo med seboj pri tem pomagali. Vsaka trajna skupnost ljubeče in s skrbjo drugega za drugega povezanih ljudi je družina. Zakonska zveza je le ena od takih skupnosti. O svojem telesu, spolnosti, partnerskih zvezah, morebitni poroki ženska odloča sama. O rojevanju odloča sama. Da bi lahko bila dobra mati, rojeva zaželene otroke in v političnem procesu je sposobna doseči, da družba naredi vse, kar je potrebno, da ona in njena družina lahko živita polno, svobodno, odgovorno življenje zasebno, v poklicu, v javnosti.

Zavedam se, da družine, kakršne nam kot edino zveličavni model ponuja skrajna klerikalna desnica, v Sloveniji še obstajajo. Dopuščam, da so v njih srečni moški in ženske, ki so se za takšno družino svobodno in zavestno odločili. Dvomim, da so v takih družinah srečni tudi otroci, ker jim je odvzeta pravica, da rastejo v svobodi in odgovornosti za prevzemanje vrednot in stila življenja, ki jim bodo krojili odraslo življenje. Nikakor pa ne sprejemam, da bi kdor koli na to kopito ene od oblik družine, ki se zgodovinsko poslavlja, s silo politizirane Cerkve in totalitarne države poskušal nategniti vso pisano paleto različnih družin, v katerih si ljudje s svobodo in odgovornostjo za svoje življenje v intimi postavljamo temelje za svobodno in odgovorno družbenost. Sicer pa, zadnja javnomnenjska anketa je prepričljivo pokazala, da se z menoj strinja velika večina ljudi v Sloveniji. Na vprašanji o uvedbi verouka v javne šole in o prepovedi splava je prišel prepričljiv večinski odgovor: Nikakor ne, ne, hvala!

Mirovništvo proti militarizaciji

Razprava o odzivu Slovenije na projekt pospešenega oboroževanja EU (*ReArm EU*) se uradno še ni začela, a v javnosti se krepi vsiljevanje psihoze neizogibne nevarnosti vojne. Glasovi mirovnikov in mirovnic, ki opozarjajo na nevarnost militarizacije, so pogosto označeni za šibkost. Živimo v svetu, kjer se krepijo imperializmi vseh vrst. A vprašanje je, ali nas bo res zaščitilo več orožja. Naše stališče je jasno: za mir je treba delovati stalno, odločno in premišljeno – ustavljati vojne, zdraviti travme, preprečevati nove spopade. Prvi koraki so atomska razorožitev, nasprotovanje militarizaciji in reševanje sporov po diplomatski poti.

Zgodovina Slovenije kaže, da politična modrost pogosto prispeva k vzpostavi in ohranjanju miru. Naj navedem primer iz naše nedavne zgodovine iz leta 1991, ko sta teritorialna obramba in uspešna diplomacija, preprečili razplamtitev vojne in privedli do mednarodnega priznanja Slovenije. Mirovništvo pa ne pomeni pasivnosti v primeru hudih kršitev človekovih pravic, neizzvane agresije in genocida.

Evropa kot mirovni projekt

EU je nastala kot mirovni projekt in to mora ostati. Namesto da se preobrazi v novo oboroženo velesilo, bi morala stremeti k nevtralnosti, emancipaciji od ZDA in posredniški vlogi v večpolarnem svetu. Naša Evropa naj bo postkolonialna, postimperialna, utemeljena na človekovih pravicah in spoštovanju kulturne raznolikosti, ki spoštuje identiteto vsakega posameznika in naroda. Po mojem mnenju so ključni izzivi boja za enakopravnost žensk v Sloveniji, Evropi in svetu:

- mir,
- enakost,
- solidarnost,
- medsebojno spoštovanje
- soočanje s posledicami podnebnega zloma,
- vpliv internetne tehnološke revolucije in umetne inteligence.

Delovanje v telesih Evropske unije

Sem članica delovne skupine Evropskega ženskega lobija za politično opolnomočenje žensk. Dogovorile smo se, da bomo v lobiju konec januarja 2026 začele kampanjo za pariteto v političnem zastopanju obeh spolov. Pripravile smo osnutek dopisa, v katerem zahtevamo, da nam voditelji držav do 8. marca 2026 sporočijo, kaj bodo naredili, da se v njihovi državi in na ravni EU z zakoni ali z ustavo, ali z obojim, zagotovi dejanska 50 odstotna udeležba žensk v vseh organih odločanja v vseh sferah družbenega življenja. Pri tem se bomo oprle na priporočilo št. 40 Odbora za žensko enakopravnost /CEDAW odbora/ v OZN, ki predlaga, da kvote nadomestimo s pariteto.

Hkrati bomo razvijale pritisk od spodaj navzgor in v civilni družbi s pomočjo velike koalicije žensk za pariteto. Svojo pobudo bomo predstavile tudi na tradicionalnem zasedanju OZN v marcu 2026. Pomembno je da utemeljimo, zakaj zahtevamo pariteto – ne samo, ker je to prav, ampak zato, da preusmerimo sedanjo politiko in politiko EU stran od militarizacije in bojov velesil za globalno prevlado na skupno reševanje ključnih problemov človeštva: neznosne delitve svetovnega prebivalstva na 1 % bogatega in 99 % revnega, na preprečevanje klimatskega zloma, uničevanja demokracije, enakosti in solidarnosti. Militarizacijo lahko premagamo tako, da obnovimo mehko moč EU in njeno sposobnost, da vodi z zgle-dom. Pol žensk v odločanju vsepovsod, pri tem lahko odločilno pomaga.

Zadnja zmaga o dostopnosti varnega splava v Evropskem parlamentu /Moj glas – moja izbira/ je dokazala, da smo ženske sposobne najti za-vezništva in braniti in razvijati Evropsko Unijo, ki lahko najde ustrezne poti in načine, kako v praksi uresničivati proklamirane človekove pravi-ce žensk.

Uporabljeni viri:

Portret Sonja Lokar, predsednica Ženskega lobija Slovenije, Dnevnik, 8. 3. 2024
Sonja Lokar: *Vrnitev k patriarhalni družini? Ne, hvala*, Svobodna beseda
Spletna stran Ženskega lobija Slovenije; <https://www.zenskilobi.si>

Ženski lobi Slovenije in Ženske za mir O mirovništvu, kapitulanstvu in obrambi

Razprava o tem, kako se namerava Slovenija odzvati na projekt pospešene oboroževanja ReArm EU, se uradno sploh še ni začela, vendar smo priča naraščanju psihoze nevarnosti pred vojaškimi spopadi, kjer dileme, o tem, ali se je sploh treba močno in pospešeno oborožiti, sploh ni. Pozivi mirovnic in mirovnikov proti pospešeni militarizaciji in oboroževanju EU so utišani kot možna vnaprejšnja kapitulacija pred grozečo rusko imperialistično invazijo, ameriško nepredvidljivostjo, ipd.

O tem, da živimo v nevarnem svetu, v katerem se krepijo imperializmi vseh vrst in barv, ni nobenega dvoma. Dejansko vprašanje pa je, ali nas bo pred norostjo te politike in grozečim pogrezanjem v veliko vojno, res obvarovalo pospešeno oboroževanje EU. Naše mirovniško sporočilo je: za mir je treba nenehno, odločno in premišljeno delovati – ustavljati vse vojne, zdraviti njihove trume, preprečevati nove vojne. Prvi in logični korak takega delovanja je poziv za atomsko razorožitev, proti dodatnemu oboroževanju in militarizaciji, za takojšnje reševanje vseh vojaških konfliktov po mirni, diplomatski poti in spodbujanje vseh gibanj za človeka dostojno življenje. Pa si oglejmo destva o Sloveniji v viharjih zgodovine. Maistrovi prostovoljci, vojaki razpadajočega avstoogrškega imperija, so nam priborili Štajersko, partizani so nas osvobodili in nam priborili Primorsko z orožjem, ki so ga vzeli okupatorjem in dobili od zaveznikov, samostojno Slovenijo je rešila politična modrost teritorialcev, ki so preprečevali razplamtevanje vojaškega spopada, in tedanjega političnega vrha, ki je uspešno uporabil podporo mednarodne diplomacije in ustravil vojno s premirjem, sicer bi tudi našo zemljo lahko globoko namočila kri. To je bil zelo očiten in moder poskus preprečevanja agresije na državo, ki se je opredelila za politiko miru in nenasilja. Z njo smo agresiji, ki se je kasneje zgodila, dejansko v očeh vsega sveta vnaprej odvzeli vsako moralno opravičilo.

V resnici je tako socialistično Jugoslavijo kot Slovenijo 1991 ubranilo še marsikaj drugega, razen orožja: sporazum velikih sil na Jalti, kjer jo je doletela delitev vpliva velesil pol na pol. Če ne bi imeli tako sposobnih državnikov in diplomatov, bi se kaj lahko znašli v položaju dveh Vietna-

mov, namesto tega smo svoj mir ubranili z neuvrščenostjo, katerega cilj ni bil predvsem oboroževanje, ampak miroljubna aktivna koeksistenca. Torej diplomacija, medsebojno zaupanje, enakopravno sodelovanje. Najbolj od vsega, pa smo mir ohranili zato, ker je bilo vsemu svetu popolnoma jasno, da se resno zavzemamo za mir.

V primeru neizvnanega napada na ljudstvo, ko okupator ne samo deklarira, ampak tudi izvaja genocid, kar je bil primer ravnanja okupatorjev v Sloveniji med drugo svetovno vojno, ali poskus z vojaško silo odvzeti ljudstvu njegovo neodtujljivo pravico do samoodločbe, ki ne ogroža nobene majšine, in nima nobenih ozemeljskih pretenzij, mora mirovništvo prerasti v odpor in upor. Potrebna so torej mirovniška dejanja, ki ustavljajo vojne, preprečujejo nove vojne in potrebna je priprava ljudi na to, da se organizirano uprejo, če pride do neizvane agresije. EU je nastala kot mirovni projekt in to mora ostati, če hoče obstati. Njena vloga v podivjanem svetu nore globalne politike ne more biti v tem, da se poskusi spremeniti v še eno do zob oboroženo velesilo. Namesto tega, kot pravijo nemški mirovniki in morovnice v manifestu, za mir v Evropi, ki se mu pridružujemo tudi v ŽLS in Ženske za mir: »Pozivamo k nevtralni Evropi, ki *se bo emancipirala* od ZDA in imela posredniško vlogo v večpolarnem svetu. Naša Evropa, Evropa državljanov in državljanek je postkolonialna in postimperialna, skupnost ker se bodo spoštovale človekove pravice vseh ljudi in kulture vseh narodov.«¹³

Priloga:

Resolucija o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2023–2030

1. UVOD

Resolucija o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2023–2030 (v nadaljnjem besedilu: ReNPEMŽM23–30) je strateški dokument, ki določa cilje in ukrepe ter ključne nosilce politik za uresničevanje enakih možnosti žensk in moških na posameznih področjih življenja v Republiki Sloveniji za obdobje od leta 2023 do leta 2030. Spodbujanje in ustvarjanje enakih možnosti sta predvsem naloga Vlade Republike Slovenije (v nadaljnjem besedilu: Vlada RS) in ministrstev, ki v okviru svojih pristojnosti vsako na svojem delovnem področju sprejemajo ukrepe za uresničevanje ciljev, opredeljenih v resoluciji. Novi programski dokument vsebuje vladne (področne) politike in ukrepe, ki vključujejo vidik spola oziroma enake možnosti žensk in moških kot horizontalno temo.

¹³ Skupna izjava Ženski lobi Slovenije in Ženske za mir, november 2025.

Neposredna pravna podlaga za pripravo in izvajanje nacionalnega programa je Zakon o enakih možnostih žensk in moških (Uradni list RS, št. 59/02, 61/07 – ZUNEO-A, 33/16 – ZVarD in 59/19; v nadaljnjem besedilu: ZEMŽM), ki v 15. členu določa, da mora nacionalni program opredeliti temeljne politike enakih možnosti, v katerih poleg obveznih vsebin, predpisanih za dolgoročne programske dokumente, posebej določi cilje in ukrepe za njihovo doseganje na posameznih področjih družbenega življenja, predvsem na področju delovnih razmerij, socialnega in zdravstvenega varstva, izobraževanja, družinskih razmerij, nasilja nad ženskami in zastopanosti obeh spolov v javnem življenju, ter odgovornost za izvajanje ukrepov. Opredeliti mora tudi vsebino in nosilce periodičnih načrtov za izvajanje usmeritev in nalog iz nacionalnega programa na posameznih področjih družbenega življenja, podatke, ki se bodo v okviru dejavnosti državne statistike, anket ali mnenjskih raziskav zbirali, obdelovali, povezovali, shranjevali, analizirali in izkazovali ločeno po spolu; način spremljanja izvajanja nacionalnega programa in poročanja o njem ter okvirni obseg sredstev za izvedbo ukrepov iz nacionalnega programa in način njihovega zagotavljanja.

V skladu z zakonsko določitvijo obveznih vsebin nacionalnega programa ReNPEMŽM23–30 določa cilje in ukrepe temeljnih politik enakih možnosti žensk in moških predvsem na naslednjih ključnih področjih družbenega življenja:

- delovna razmerja, družinska razmerja, socialno varstvo: odpravljanje vrzeli med spoloma ter zagotavljanje enake ekonomske neodvisnosti žensk in moških;
- izobraževanje: zmanjšanje neenakosti žensk in moških ter preseganje stereotipnih družbenih vlog;
- zdravje: izboljšanje zdravja žensk ter zmanjšanje neenakosti v zdravju med moškimi in ženskami;
- nasilje nad ženskami: preprečevanje vseh oblik nasilja nad ženskami in dekleti ter boj proti njim;
- mesta odločanja: spodbujanje uravnotežene zastopanosti žensk in moških;
- zunanje zadeve: spodbujanje enakosti spolov in uresničevanje pravic žensk po svetu.

Na vsakem izmed šestih tematskih področij so navedena vsebinska izhodišča, ki izhajajo predvsem iz zavez EU ter drugih temeljnih strateških usmeritev s področja enakih možnosti žensk in moških. Navedeni so podatki o stanju v zvezi s položajem žensk in moških v družbi, opredeljeni so temeljni cilji in ukrepi, ki jih bodo izvajali posamezni nosilci ukrepov, ter ustrezni kazalniki.

Nosilci nalog so ministrstva in drugi organi, ki v sodelovanju z ministrstvom, pristojnim za enakost spolov, to je v času sprejema dokumenta MDDSZ, zagotavljajo uresničevanje ciljev in izvajanje ukrepov, opredeljenih v ReNPEMŽM23–30.

Posamezni ukrepi, opredeljeni v ReNPEMŽM23–30, so namenjeni izboljšanju manj ugodnega položaja tistega od spolov, ki je na katerem od navedenih področij v slabšem položaju, večinoma so to ženske, ter odpravljanju strukturnih ovir, ki ohranjajo in vzdržujejo obstoječe neenakosti. (Ne)enak položaj je razviden iz podatkov, razčlenjenih po spolu, in iz izsledkov analiz, ki se osredotočajo na razlike oziroma neenakosti med spoloma. Napredek v zmanjševanju neenakosti med spoloma merijo različni kazalniki, ki so navedeni na koncu posameznih ciljev. Za odpravljanje strukturnih neenakosti in doseganje dolgoročnih sprememb s ciljem doseganja enakosti spolov se uporablja strategija integracije načela enakosti spolov, ki zahteva sistematični pristop k oblikovanju, udejanjanju in vrednotenju področnih politik.

ReNPEMŽM23–30 upošteva priporočila, strateške usmeritve ter cilje, ukrepe in kazalnike, opredeljene v EU, mednarodnih in nacionalnih dokumentih, pomembnih za uresničevanje agende ena-

kosti spolov. Pri določanju prednostnih vsebin in področij ReNPEMŽM23–30 upošteva predvsem usmeritve EU, opredeljene v novi strategiji za enakost spolov za obdobje 2020–2025 (EK, 2020d) in druge dokumente. ReNPEMŽM23–30 je skladna tudi s temeljnimi razvojnimi dokumenti države.

Na začetku leta 2021 je bilo opravljeno tudi neodvisno vrednotenje izvajanja prejšnje Resolucije o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2015–2020 (ReNPEMŽM15–20, 2015), ki je oblikovalo priporočila in predloge za pripravo novega dokumenta, ocenilo izvajanje nacionalnega programa v prejšnjih letih ter pričakovane učinke izvedenih aktivnosti (Kanjuo - Mrčela in Mikić, 2021).

Ker je enakost spolov horizontalna politika, je priprava ReNPEMŽM23–30 potekala v sodelovanju z različnimi vladnimi organi, ki so zagotovili seznam načrtovanih ukrepov po področjih, za katera so pristojni, in bodo tudi njihovi izvajalci. Hkrati so bili v skladu z načelom partnerstva v pripravo dokumenta vključeni tudi predstavniki in predstavnice stroke, lokalne samouprave, socialni partnerji, organi za varstvo človekovih pravic in nevladnih organizacij (v nadaljnjem besedilu: NVO). Dokument je bil obravnavan tudi na Strokovnem svetu za enakost spolov.

1.1 NAMEN IN CILJI NACIONALNEGA PROGRAMA

Ženske in moški smo si med seboj različni, naloga družbe pa je ustvarjanje enakih možnosti tako za ženske kot za moške. Osrednji cilj ReNPEMŽM23–30 je izboljšanje položaja žensk v vsej njihovi raznolikosti ter ustvarjanje enakih možnosti žensk in moških na vseh področjih družbenega življenja. Končni cilj je doseganje enakosti spolov, ki je opredeljena v 4. členu ZEMŽM ter pomeni, da so ženske in moški enako udeleženi na vseh področjih javnega in zasebnega življenja, da imajo enak položaj in enake možnosti za uživanje vseh pravic in za razvoj osebnih potencialov, s katerimi prispevajo k družbenemu razvoju, ter enako korist od rezultatov, ki jih prinaša razvoj (ZEMŽM, 2002).

Enakost spolov, spoštovanje človekovih pravic ter krepitev moči žensk in deklet so glavni pogoji za pravični in vključujoči trajnostni razvoj, hkrati pa tudi pomembne vrednote in cilji sami po sebi. Gre za načelo, ki ženskam in moškim zagotavlja svobodno odločanje, kako bodo razvijali svoje potenciale ter kako jih bodo uresničili v zasebnem in javnem življenju. Poleg tega je enakost spolov bistvenega pomena za gospodarsko rast in zmanjševanje revščine ter je ključna za doseganje ciljev trajnostnega razvoja in kot taka pomemben dejavnik za ohranjanje in krepitev stabilnosti družbe kot celote. Čeprav je napredek glede uresničevanja človekovih pravic žensk na določenih področjih velik, je neenakost spolov še vedno globoko ukoreninjena v ekonomskih, kulturnih, družbenih in političnih sistemih držav.

V Republiki Sloveniji sta ženska in moški enakopravna, pravno priznana kot enaka, imata enake formalne pravice, diskriminacija na podlagi spola pa je prepovedana. Republika Slovenija je v svoj pravni red sprejela več naprednih zakonodajnih določb, ki spodbujajo enakost spolov na različnih področjih ter upoštevajo zaveze EU in mednarodne zaveze ali jih celo presegajo. Izpolnjevanje teh zavez ni omejeno samo na t. i. de iure equality, ki jo določa pravna ureditev, temveč pomeni predvsem zagotavljanje t. i. de facto equality, torej resnične ali dejanske enakosti – dejansko enakega položaja v praksi. Za doseganje dejanske (de facto) enakosti spolov je potreben ustrezen institucionalni, zakonodajni in družbeni okvir, ki omogoča uresničevanje sprejetih zavez v vsakdanjem življenju. Pri enakosti spolov gre torej za pojem, ki združuje tako pravnoformalno enakost kot tudi enakost, ki se nanaša na dejansko enak položaj in enakost v praksi.

Napredek in doseganje dejanske (ne)enakosti med ženskami in moškimi na različnih področjih merijo različni indeksi: indeks enakosti spolov EIGE, ki omogoča primerjavo med članicami EU, se osredinja na šest osrednjih področij (delo, denar, znanje, čas, moč in zdravje) ter dve stranski področji (presečne neenakosti in nasilje) (EIGE, 2022a). Globalni indeks enakosti spolov Svetovnega gospodarskega foruma, ki vključuje več kakor 150 držav sveta, meri dejansko enakost žensk in moških na štirih področjih: izobraževanje, zdravje, gospodarstvo in politika (WEF, 2022). OECD-indeks SIGI se osredotoča na družbene norme, vrednote in stališča, kot jih odražajo različne družbene institucije (stopnja diskriminatornosti) (OECD, 2022). Indeks neenakosti med spoloma (GII) programa Združenih narodov za razvoj (UNDP) se osredotoča zlasti na razlike v zdravju, mestih odločanja in ekonomskem položaju (UNDP, 2022).

Republika Slovenija se je po vseh navedenih indeksih dolgo uvrščala med uspešnejše države oziroma države z razmeroma visoko stopnjo enakosti na večini področij družbenega življenja tako na svetovni kot tudi evropski ravni. Kljub razmeroma visoki stopnji dosežene enakosti nobeni državi, vključno z Republiko Slovenijo, ni uspelo niti na enem področju merjenj popolnoma odpraviti vrzeli med spoloma. Na nekaterih področjih so se razlike celo povečale. V Republiki Sloveniji se – tako kot v številnih drugih državah članicah EU – neenakosti kažejo predvsem v obliki trdovratne segregacije trga dela po spolu; obstoju plačne in pokojninske vrzeli med spoloma; razširjenosti nasilja nad ženskami in dekletimi oziroma nasilja zaradi spola; v večji revščini zlasti starejših žensk; neenaki porazdelitvi skrbstvenih in gospodinjskih obveznosti med spoloma, kar negativno vpliva na položaj žensk na trgu dela; neuravnoteženi zastopnosti spolov na številnih področjih; ter ne nazadnje v stereotipnih prepričanjih, ki zavirajo razvoj zmožnosti ne glede na spol. Na to opozarja tudi Vrednotenje izvajanja Resolucije o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2015–2020 (Kanjuo - Mrčela in Mikić, 2021). Kot ugotavlja indeks enakosti spolov EIGE, podrobna analiza stanja v letu 2020 kaže ponovno poslabšanje na številnih področjih življenja. To je najbolj vidno v (še vedno) prevladujoči spolni segregaciji na področju izobraževanja in zaposlovanja (posebej skrbi segregacija na novih delovnih področjih, kakršen je digitalni sektor, v katerem moški močno prevladujejo v izobrazbi in zaposlovanju), v večanju plačne vrzeli, nazadovanju deleža žensk v politiki in gospodarstvu, povečanju spolne segregacije pri zaposlovanju in podobno (Kanjuo - Mrčela in Mikić, 2021). Te ugotovitve potrjuje tudi indeks enakosti spolov EIGE za leto 2021, ki je izpostavil, da je bila Republika Slovenija edina država, ki je na lestvici nazadovala in se s 67,6 točke uvrstila tik pod povprečje. Najbolj je nazadovala na področju politične zastopnosti (za dve odstotni točki) (EIGE, 2021a). Od leta 2019 se ocena skoraj ni spremenila in Slovenija je tudi leta 2022 zasedla 12. mesto: dosegla je 67,5 točke oziroma za 0,1 točke manj kakor leta 2021. V primerjavi z letom 2021 je Republika Slovenija najbolj napredovala na področju dela (+0,4), medtem ko je najbolj nazadovala na področju zdravja (-0,9) (EIGE, 2022a).

Za doseganje napredka in za odpravo neenakosti nacionalni program opredeljuje splošne cilje, ki izhajajo iz položaja žensk in moških v Republiki Sloveniji. Ti cilji so:

- zmanjšanje vrzeli med spoloma na vseh področjih družbenega življenja, zlasti pri zaposlovanju, izobraževanju, zdravju in socialnem položaju;
- enakovrednejša delitev skrbstvenega dela med staršema oziroma partnerjema;
- preseganje stereotipov in seksističnih ter diskriminatornih ravnanj, ki poglobljajo neenakost spolov;

- najmanj uravnotežena zastopanost spolov na mestih odločanja;
- ničelna strpnost do nasilja nad ženskami in dekleti oziroma do nasilja zaradi spola, učinkovita pravna pomoč in sankcioniranje storilcev;
- opolnomočenje oziroma krepitev moči žensk in deklet ter enakosti spolov v mednarodnem razvojnem sodelovanju in humanitarni pomoči, mednarodnih operacijah in misijah, drugih prizadevanjih za mir in drugih mednarodnih dejavnostih.

Z navedenimi cilji se zagotavlja:

- uresničevanje/izvajanje nacionalnih in mednarodnih zavez v skladu s pravnim redom Republike Slovenije, ki se nanašajo na enakost spolov in varstvo pred diskriminacijo zaradi spola;
- varstvo človekovih pravic in njihovo spoštovanje ter krepitev načela enakosti in enakih možnosti za vse ne glede na spol in druge osebne okoliščine;
- nediskriminatorno družbeno okolje, v katerem bo mogoče usklajevati plačano delo, skrbstvene obveznosti in prostočasne aktivnosti v vseh življenjskih obdobjih;
- bolj pravično družbo, ki bo bolj uravnotežena po spolu glede porazdelitve moči pri odločanju in enakega dostopa do finančnih in človeških virov;
- sprejemanje odločitev v družbi, ki bo bolj vključujoča in bo spodbujala vključevanje vseh, tudi ranljivih skupin žensk in moških;
- trajnostni in vključujoči gospodarski razvoj, ki bo omogočal razvoj znanja in spretnosti za kakovostno življenje in delo vsem ne glede na spol in druge osebne okoliščine;
- bolj kakovostno ter dostojno življenje za vse prebivalke in prebivalce Slovenije, tudi glede na izzive zaradi demografskih sprememb.

ReNPEMŽM23–30 opredeljuje tudi posebne cilje, ki so podlaga za ukrepe v okviru vsakega izmed tematskih področij.

1.2 INSTITUCIONALNI OKVIR

Od ustanovitve ZN je eden izmed temeljnih ciljev organizacije spodbujati in krepiti spoštovanje človekovih pravic za vse. Republika Slovenija je že kot pogodbenica Konvencije o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk (v nadaljnjem besedilu: CEDAW) zavezana k vzpostavitvi, ohranjanju in krepitevi osrednje nacionalne strukture v izvršilni veji oblasti, saj sta med ključnimi obveznostmi Republike Slovenije, ki izhajajo iz njenega 2. člena, oblikovanje in stalno učinkovito izvajanje politike za odpravo diskriminacije žensk. Ta obveznost med drugim vključuje obstoj in delovanje telesa v vladi, pristojnega za spodbujanje vključevanje vidika spola v vse zakone in politike ter za dajanje pobud, koordinacijo in nadzor nad pripravo in izvajanjem zakonodaje, politik in programov, potrebnih za izpolnjevanje obveznosti, ki izhajajo iz konvencije (ZN, 1992b).

Države pogodbenice imajo določeno svobodo, da taka vladna telesa oblikujejo po lastni presoji, predvsem glede na to, kakšna institucionalna ureditev najbolj ustreza nacionalnemu kontekstu, vendar pa morajo zagotoviti, da imata vzpostavitev osrednjega vladnega telesa za enakost spolov in njegovo delovanje ustrezno pravno podlago, da mu status in umestitev v vladno strukturo omogočata delovanje za doseganje ciljev enakosti spolov na ravni države ter da ima zato ustrezno opredeljene pristojnosti in naloge ter za njihovo izvajanje zadostne finančne in kadrovske vire. Če se države pogodbe-

nice odločijo za umestitev pristojnosti za politiko enakosti spolov v enega od ministrstev, pristojnega za druge politike, mora umestitev v organizacijsko strukturo ministrstva zagotavljati, da so izpolnjeni pogoji za učinkovito delovanje osrednjega vladnega mehanizma za enakost spolov.

V Republiki Sloveniji je bil do leta 2012 za enakost spolov pristojen Urad za enake možnosti, od leta 2012 pa MDDSZ.

Osnovne pristojnosti in naloge nacionalnega mehanizma za enakost spolov v Republiki Sloveniji določa ZEMŽM (ZEMŽM, 2002). Ministrstvo, pristojno za enakost spolov oziroma enake možnosti žensk in moških, spremlja posamezna področja družbenega življenja z vidika enakosti spolov ter Vladi RS in ministrstvom predlaga sprejetje oziroma spremembo zakonov in drugih predpisov ter sprejetje drugih ukrepov; usklajuje dejavnosti, namenjene izvajanju integracije načela enakosti spolov, vključno z nudenjem strokovne podpore pri vzpostavljanju ustreznih metod in tehnik; usklajuje pripravo nacionalnega programa in spremlja njegovo izvajanje; usklajuje pripravo poročil o izpolnjevanju mednarodnih obveznosti Republike Slovenije na področju ustvarjanja enakih možnosti; sodeluje z nevladnimi organizacijami, ki delujejo na področju enakih možnosti žensk in moških, ter sofinancira njihove projekte ali dejavnosti.

V skladu z 11. členom ZEMŽM je v Republiki Sloveniji enakost spolov horizontalna tema: spodbujanje in ustvarjanje enakih možnosti je predvsem naloga Vlade RS in ministrstev, ki v okviru svojih pristojnosti vsak na svojem delovnem področju z ustreznimi splošnimi in posebnimi ukrepi uresničujejo cilje, opredeljene v tem zakonu (ZEMŽM, 2002).

Ministrstva pri pripravi predpisov in ukrepov, ki posegajo na področja, pomembna za ustvarjanje enakih možnosti, upoštevajo vidik enakosti spolov in pri tem sodelujejo z ministrstvom, pristojnim za enake možnosti, ter upoštevajo njegove predloge in mnenja. Ministrstvo, pristojno za enake možnosti, ter druga ministrstva v okviru svojih pristojnosti spremljajo in preučujejo tudi druge oblike diskriminacije zaradi spola, ki so ovira za ustvarjanje enakih možnosti po ZEMŽM, na primer nasilje, ki izhaja iz neenakih razmerij med spoloma, ter jih upoštevajo pri ukrepih za doseganje namena tega zakona. Za izvajanje teh nalog so v skladu s 13. členom ZEMŽM pristojne koordinatorice oziroma koordinatorji, ki jih določijo ministrice oziroma ministri vsak za svoje delovno področje (ZEMŽM, 2002). Splošne usmeritve za delo ministrstev ter koordinatoric in koordinatorjev, način sodelovanja ministrstev z osrednjim organom, pristojnim za enakost spolov, ter prednostna področja dela za obdobje 2016–2020 so opredeljevale Smernice za vključevanje vidika enakosti spolov v delo ministrstev (MDDSZ, 2016b). Namen je bil izboljšati procese, potrebne za izvajanje strategije vključevanja vidika spola v politike. Večina ukrepov in prednostnih nalog, ki jih vključujejo smernice, je vključenih v ReNPEMŽM23–30.

Koordinatorico oziroma koordinatorja za enake možnosti, ki predlaga ukrepe in aktivnosti na področju ustvarjanja enakih možnosti ter svetuje pri oblikovanju rešitev v okviru posamezne lokalne skupnosti, imajo lahko tudi samoupravne lokalne skupnosti. Ta priporočila je do leta 2020 upoštevalo približno 20 odstotkov lokalnih skupnosti, okoli 5 odstotkov pa jih je pripravilo tudi akcijske načrte (EIGE, 2020c).

Večina ministrstev za področje koordinacije enakih možnosti žensk in moških določi osebo, ki poleg rednih nalog opravlja koordinacijske, svetovalne in spodbujevalne naloge. Nekatera ministrstva so ustanovila tudi posebna posvetovalna ali strokovna telesa za uresničevanje nalog na področju enakih

možnosti žensk in moških v okviru ministrstva. V okviru MDDSZ od leta 2014 deluje strokovni svet za enakost spolov, strokovno-posvetovalni organ ministra oziroma ministrice za spremljanje in ocenjevanje stanja in napredka pri uresničevanju enakosti žensk in moških na različnih področjih družbenega življenja ter za dajanje pobud, predlogov in priporočil za oblikovanje politike enakosti spolov. V okviru MNZ deluje posvetovalno telo za integracijo načela enakosti spolov, pristojno za zagotavljanje enakih možnosti žensk in moških v MNZ in organov v sestavi. V okviru MVZI deluje komisija za enake možnosti na področju znanosti, strokovno telo ministrstva, ki ministrstvu svetuje pri podpori promocijskih in drugih dejavnosti na področju zagotavljanja enakih možnosti v znanosti ter upošteva načelo uravnoteženega zastopanja obeh spolov pri imenovanju delovnih teles v pristojnosti ministrstva ter pri pripravi pravnih aktov in drugih strateških dokumentov na področju znanosti.

Za spodbujanje enakopravne obravnave in zagotavljanje varstva pred diskriminacijo na podlagi različnih osebnih okoliščin, vključno z osebno okoliščino spola, je bil v Sloveniji leta 2016 v skladu z evropskim pravnim redom ustanovljen Zagovornik načela enakosti kot samostojni državni organ. Vlogo organa za spodbujanje enakega obravnavanja oziroma organa za enakost (angl. Equality body) je na novo opredelil Zakon o varstvu pred diskriminacijo (Uradni list RS, št. 33/16 in 21/18 – ZNOrg; v nadaljnjem besedilu ZVarD), ki je nadomestil Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja (Uradni list RS, št. 93/07 – uradno prečiščeno besedilo in 33/16 – ZVarD) iz leta 2004. Zagovornik načela enakosti zagotavlja informacije, svetovanje in zagovorništvo. Sprejema prijave diskriminacije in v upravnem postopku ugotavlja diskriminacijo. Raziskuje in spremlja stanje diskriminacije v Republiki Sloveniji, daje priporočila pristojnim o varstvu pred diskriminacijo, ozavešča javnost, pripravlja poročila o stanju v zvezi z diskriminacijo in podobno.

Monika Sandreli

Romska ženska – vidna in slišana?

Splošne opombe o romskih ženskah

Ko govorimo o romski populaciji, je romska ženska pogosto spregledana in politično nevidna. Njena vloga je še vedno pretežno omejena na materinstvo, gospodinjska opravila ter vlogo žene ali partnerke. Zaradi tega smo Rominje izpostavljene dvojni diskriminaciji – kot pripadnice romske skupnosti in kot ženske. Soočamo se s številnimi izzivi, med katerimi so nizka samopodoba, odpor do izpostavljanja v javnosti, večplastna diskriminacija, občutki nemoči in manjvrednosti, pomanjkanje finančnih sredstev ter pogosto slabše zdravje, vključno s stresom in depresijo. Ključni razlog za nizki družbeni položaj Rominj ni pomanjkanje volje po spremembi, temveč pomanjkanje priložnosti za osebni in poklicni razvoj. Romske ženske so v svoji revščini in trpljenju pogosto neopažene.

Neenakost med spoloma in prikrita diskriminacija Rominj sta prisotni tako v večinski družbi kot v sami romski skupnosti. V okoljih, kjer so romske ženske bolj izobražene, se bolj zavedajo svojih pravic in lažje ukrepajo proti nepravilnostim. Kljub temu položaj Rominj v mnogih primerih ostaja otežen, saj nanj vplivajo tudi okosteneli patriarhalni kulturni vzorci in neugodne razmere v posameznih regijah. Neustrezni bivalni pogoji in nezdrav življenjski slog pogosto puščajo posledice na telesnem in duševnem zdravju Rominj. Pogosto morajo dekleta in kasneje ženske zatirati svoje želje in sanje zaradi vsakodnevnih težav, revščine, nasilja in pomanjkanja osnovnih dobrin. Velikokrat ostajajo v senci svojih mož ali partnerjev, skrbijo za družino, dom in otroke, a njihovo delo ni cenjeno ali spoštovano.

Romska družina ima ključno vlogo pri ohranjanju kulturnih vrednot. Čeprav je moški tradicionalno »glava družine«, so ženske tiste, ki nosijo glavno breme vzgoje otrok, skrbijo za gospodinjstvo in ohranjajo družinske vrednote. Otroke učijo spoštovanja in ohranjajo vezi med generacijami. V preteklosti so romske ženske pogosto preživljale celotno družino, saj so delale pri večinskem prebivalstvu različna opravila, med drugim tudi nudile pomoč na kmetijah. Njihova skrb za otroke je bila vedno neizmerna, zato nekateri pravijo, da je romska mati »najboljša mati na svetu«.

Eden najpogostejših stereotipov o Romih je, da imajo številne otroke zaradi izkoriščanja socialnih ugodnosti in otroških dodatkov. V resnici je veliko romskih žensk slabo informiranih o kontracepciji, pogosto pa nimajo niti urejenega zdravstvenega zavarovanja, zaradi česar ne obiskujejo zdravnikov.

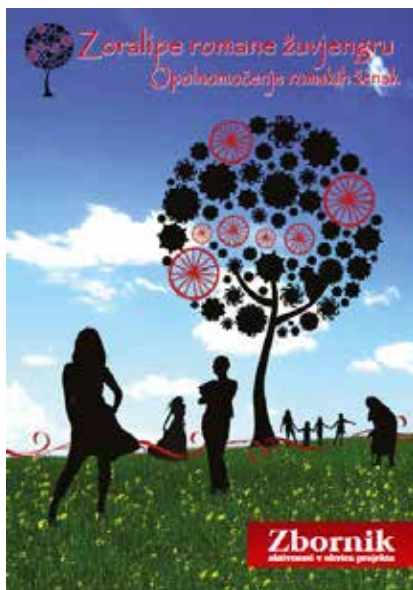
Izzivi in ovire s katerimi se romske ženske soočamo

Izzivi in ovire so številni. Navedla bom nekatere, čeprav vsaka od teh točk zahteva posebno obravnavo, če želimo dejansko izboljšati položaj romske ženske v romski in širši skupnosti. To so: neprimerne bivanjske razmere, omejen dostop do izobraževanja in zaposlovanja, neenakost v zdravstvu, nezaupanje v institucije in pravni sistem, nepoznavanje svojih pravic in strokovne terminologije, strah pred izražanjem lastnih želja in sanj, revščina in nasilje v družini, neprepoznavanje nasilja in njegovih posledic, mla-doletniške poroke in zgodnje nosečnosti (kar pa ni romska kultura), vpliv negativnih vzorcev iz otroštva, spopadanje s predsodki in diskriminacijo, pomanjkanje podpore v lokalni in romski skupnosti, negativno medijsko poročanje o Romih, regijske razlike v položaju Rominj.

Priložnosti in močne točke za izboljšanje položaja Rominj

Ena najpomembnejših točka za izboljšanje je vključevanje romskih otrok v predšolsko vzgojo in v nadaljnje izobraževanje. Pri tem je izrednega pomena podpora izobraženih staršev pri vključevanju otrok v izobraževalni sistem ter vpliv pozitivnih vzorov v lokalnem okolju ali družini. Izobražene Rominje prepoznavajo diskriminatorne prakse in ustrezno ukrepajo ter krepijo ozaveščenosti o pomenu izobrazbe med pripadniki romske skupnosti.

Zelo pomembna v šolstvu je vloga romske pomočnice, saj je njeno delo neprecenljivo in koristno, toda žal njeno delo ni dovolj cenjeno, ni ustrezno ovrednoteno in niti ni ustrezno plačano. Poglavitni dejavnik za dvig kakovosti pri izobraževanju romskih otrok je spodbudno učno okolje. Vzgoja in izobraževanje romskih otrok morata upoštevati večkulturnost in kolikor je mogoče, tudi medkulturnost. Romski otroci so sposobni več kot povedo šolske ocene.

Naslovnica publikacije projekta »Zoralipe romane žuvjengru – Opolnomočenje romskih žensk«

institucijami, romskimi organizacijami in strokovnjaki smo iskali rešitve za izboljšanje položaja romskih žensk v Sloveniji. Ključni cilji projekta so bili zmanjšanje neenakosti, spodbujanje participacije v javnem življenju in krepitev samozavesti Rominj. Eden izmed ciljev projekta je brisanje neenakosti v položaju Rominj preko vsebin v medijih in predstavitve pozitivnih vzorov za vse generacije Rominj.

Omejeni projekt temelji na osveščanju in informiranju romskih žensk o pomembnosti izobrazbe in želi spodbuditi vključevanje romskih žensk v družbeno življenje, ukrepanje zoper diskriminacijo, ter prispevati k zmanjševanju predsodkov o kulturi Romov. V okviru projekta smo se dotaknili številnih tem, ki lahko izboljšajo javno podobo Rominj. Iskali smo potrebne ukrepe za zmanjšanje razlik in poenotenje položaja Rominj v Sloveniji. S pristojnimi inštitucijami, romskimi organizacijami, strokovnjaki in Romskimi ženskami smo v okviru projektnih dejavnosti poskušali najti odgovore, ki bodo lahko v prihodnje Romski ženski v pomoč pri

Projekt »Zoralipe romane žuvjengru – Opolnomočenje romskih žensk«

Naj predstavim nekaj ugotovitev projekta, ki smo ga izvedli pred 10. leti, ampak lahko bi rekli, da je še vedno aktualen tudi danes. To je projekt »Zoralipe romane žuvjengru – Opolnomočenje romskih žensk«, ki je bil osredotočen na ozaveščanje romskih žensk o pomembnosti izobrazbe, vključevanja v družbeno življenje, enakosti spolov ter o ukrepih proti diskriminaciji. Obdelali smo teme, kot so zaposlitev, nasilje v družini, prezgodnje poroke, najstniške nosečnosti in javna podoba Rominj. V sodelovanju z

izboljšanju lastnega položaja, kar bo posledično vplivalo tudi na razvoj romske skupnosti v prihodnosti. Eden izmed ciljev projekta je brisanje neenakosti v položaju Rominj in pomoč pri reševanju problemov v družini in pri stiskah ali osamljenosti.

Razlogi za slab položaj Rominj

Položaj žensk v evropski in svetovni družbi je, ne glede na deklarativno enakost in enakopravnost, v marsikaterih segmentih še vedno slabši od položaja moških. V romskih skupnostih, ki so že kot celota odrinjene na družbeni rob, je položaj žensk in deklic še bistveno slabši. Tudi zato, ker so romske skupnosti tradicionalno izrazito patriarhalne. Razlog za nizek položaj romskih žensk ni v tem, da romska ženska ne bi želela postati odgovoren subjekt lastnega razvoja, ampak v tem, da nima priložnosti, da bi to postala. Ovire pri tem so različne: nizka motiviranost, premalo vztrajnosti, kakor tudi prisotnost tradicionalnih miselnih vzorcev.

Enakost spolov je temeljno načelo, kateremu je zgoraj omenjeni projekt sledil. Namenjen je bil predvsem ženskam, Rominjam, katere smo z aktivnostmi v projektu želeli opolnomočiti, informirati in izobraziti, da spoznajo da imajo možnost lastnega odločanja in soodločanja o lastni usodi. Spodbuditi smo jih želeli naj se udeležujejo aktivnosti za spodbujanje gibanja ali zdrave prehrane. Ker družina in romska skupnost pogosto ne odobravata njihovega vključevanja v širšo družno, je med romskimi ženskami pogosto prisoten stres, ki je posledica slabega materialnega položaja in nerazumevanja znotraj skupnost. Ob zaključku konference smo pripravili publikacijo v kateri smo podrobneje orisali zgoraj navedeno tematiko in orisali možne rešitve za izboljšanje položaja.

Vzornice kot navdih za izboljšanje

V današnjem času lahko svoj navdih iščemo v Rominjah, ki zavzema-jo vodilne položaje v različnih sektorjih. Mlada izobražena Rominja je bila v prejšnjem mandatu predsednica Sveta romske skupnosti. Med našimi vzornicami so tudi številne romske svetnice, novinarke, romske pomočnice, predsednice združenj, aktivistke, podjetnice, pisateljice, pesnice, umetnice, prostovoljke, ki uspešno delujejo na različnih področjih, kot so Rdeči križ, Hospic in v številnih drugih.

Rominje smo prepoznane po naši dostopnosti, energiji, motivaciji in povezovanju z drugimi. Naša pripravljenost na osebno rast in nenehno prizadevanje za izboljšanje položaja Romov v skupnosti sta ključni prednosti, s katerimi želimo prekiniti začarani krog tradicionalnih vlog. S tem, ko posameznice med nami zavzemajo svoje mesto v širši družbi, postaja jo zgled in navdih ostalim romskim ženskam in dekletom. Aktivno vključevanje Rominj v formalna in neformalna izobraževanja, ter posledično v širšo skupnost vodi do pozitivnih sprememb v sami romski skupnosti in omogoča ustvarjanje mostu med romskimi ženskami in ustreznimi javnimi institucijami.

Zavedamo se, da je pot do popolne enakopravnosti še dolga, vendar, ker kot Rominje predstavljamo steber romske družbe, verjamemo, da bomo s trdim delom, jasno vizijo, vztrajnostjo in globoko ljubeznijo do družine premagale vse ovire, ki se bodo pojavljale na naši poti.

Zaključki in smernice zgoraj navedenega projekta so: romske ženske potrebujejo več podpore pri dostopu do izobraževanja in zaposlitve, krepiti je potrebno informiranost mladih romskih deklet o varni spolnosti, istočasno pa tudi ozaveščati romske moške o enakopravnosti spolov. Romška skupnost se spreminja, Rominje postajamo vse bolj aktivne in prisotne v družbi. Kljub temu ostajajo izzivi, ki jih lahko premagamo le s sodelovanjem in skupnimi napori.

Zato potrebujemo programe dolgoročnega in stalnega izobraževanja in usposabljanja. Organizatorji morajo biti institucije in ljudje, ki jih Rominje poznajo in jim zaupajo. Zelo dobrodošlo je, če jih izobražuje in motivira ženska, še bolje pa, da je tudi sama pripadnica romske skupnosti. To bo pozitivno vplivalo na njih same, kakor tudi na razvoj otrok in cele skupnosti.

Moja osebna izkušnja

Sem novinarka, voditeljica in ustvarjalka TV pograma in romskih radijskih oddaj, mati, hčerka in žena. Družina mi je privzgojila pomembne vrednote, kot so pomen izobrazbe, spoštovanje vseh ljudi in pravica do dostojnega življenja. Verjamem, da se vse zgodi z razlogom in da so najboljši rezultati tisti, ki jih dosežemo z delom, predanostjo in srčnostjo.

Moje poslanstvo je pokazati bogastvo romske kulture in prispevati k boljšemu sobivanju med Romi in večinskim prebivalstvom. Rominje smo močne, sposobne in odločene. ZNANJE, VOLJA in VZTRAJNOST so ključ do enakopravne prihodnosti Rominj.

Pomemben korak je potrebno narediti pri osveščanju večinskega prebivalstva o romski kulturi, zato sem aktivna v projektih za promocijo romske kulture in v boju proti stereotipom v medijih. Več let že sodelujem v projektih za usposabljanje in informiranje širše javnosti, zlasti javnih uslužbencev o romski kulturi, romskem jeziku in zgodovini. Moje poslanstvo je informirati, izobraževati in ohranjati romsko kulturo. Želim si da mi, Romi, ohranimo svojo kulturo in istočasno zaživimo v svetu brez predsodkov in diskriminacije, da se lahko enakopravno vključimo v družbo.

Skozi moje življenjske in delovne izkušnje vidim, da smo Romi za nekatere sosedje, prijatelji, znanci, za druge smo ljudje z obrobja, žrtve stereotipov in diskriminacije. Za nekatere smo Romi ljudje z bogato kulturno dediščino, ki navdihuje vse, ki cenijo pisano mavrico različnih kultur, za druge pa niti ne obstajamo. Ljudje, ki imajo o nas negativno mnenje, nas po mojem mnenju slabo poznajo. Zato se trudim, da bi nas spoznali in bolje razumeli ter da bi s svojim delom tudi med Romi spodbudila več zanimanja za kulture drugih narodov.

Imam srečo, da me moja družina podpira pri mojem delu in poslanstvu. Ženske – vzornice, ki so me spodbudile in zaznamovale so: moja Daja – babica (Phuri dej), moja mama, moja vzgojiteljica v vrtcu, dr. Pavla Štrukelj in ambasadorka romske kulture in glasbe Esma (to so le nekatere ...).

Da sem Rominja, to zame pomeni, da imam en jezik in eno kulturo več, oziroma kulturo na kvadrat.

Irena Kumer

Vloga in položaj žensk na področju vzgoje in izobraževanja o enakopravnosti žensk

Številne države po svetu, tako tudi Slovenija, se na področju vzgoje in izobraževanja soočajo z zaskrbljujočim dogajanjem, saj poklic, ki ima za sleherno družbo nenadomestljiv pomen, zapuščajo učiteljice in učitelji, največkrat zaradi preobremenjenosti, tudi preslabih dohodkov, zlasti pa zaradi zmanjšanega ugleda njihovega družbenega statusa. Posledično se šolski sistemi srečujejo s pomanjkanjem strokovnega kadra v šolah.

Ko razmišljamo o vlogi in položaju žensk na področju vzgoje in izobraževanja v R Sloveniji, je smiselno izpostaviti, da je področje izjemno kompleksno, zato se bom v prispevku osredotočila samo na nekaj ključnih vidikov položaja in vloge žensk, v izhodišču pa izpostavljam predvsem dvoje:

1. feminizacijo poklica;
2. spremembe, ki se dogajajo v družbi, vplivajo na področje vzgoje in izobraževanja.

Feminizacija poklica

Vstop žensk v izobraževalne poklice je povezan z državo in njenimi interesi. Tako se je na območju današnje Slovenije ta proces začel najprej s Splošnim šolskim redom iz leta 1774, ki je med drugim predvideval ustanavljanje tudi dekliških šol. Ključen za vključevanje žensk na področje učiteljevanja pa je predvsem državni osnovnošolski zakon iz leta 1869, ki je jasneje uzakonil obvezno osnovno šolstvo. Z novo zakonodajo in predvidenim obveznim šolstvom se je povečala tudi potreba po učiteljih, zato so se v mnogih krajih ustanovljala ženska učiteljišča. Z obveznim ustanavljanjem šol se je tudi spreminjala zahtevnost poklica učitelja, z natančno državno opredeljenim poklicem pa so se ženske v večjem številu odločale zanj. Začela se je feminizacija poklica. To pa še ne pomeni, da so bile ženske učiteljice enakopravne z moškimi kolegi, kljub temu da je zakon za oboje predpisal enake delovne obveznosti in zahteve.

Feminizacija je v poklicu še danes prisotna. Po statističnih podatkih je bilo v šolskem letu 2023/24 v Republiki Sloveniji zaposlenih v vrtcih

13.494 strokovnih delavk in delavcev, v osnovnih šolah 22.074, v programih srednjih šol pa 7.605. V šolskem letu 2024/25 je po podatkih SURS-a v vrtcih zaposlenih 97,3% strokovnih delavk, preostalo je moški kader. Prav tako prevladujejo po spolu ženske v osnovnih šolah, od 18.824 zaposlenih učiteljic in učiteljev in 3250 vodstvenih, svetovalnih in drugih strokovnih delavcev je učiteljev nekaj manj kot 15 %, na vodstvenem položaju pa jih je 24 %. Prav tako ženske učiteljice in druge strokovne delavke prevladujejo v srednjih šolah. Podatki, ki veljajo za Republiko Slovenijo, so tako rekoč identični oziroma še višji v prid ženskim poklicem na tem področju za območje Pomurja. Mednarodna raziskava o učenju in poučevanju TALIS iz leta 2018 kaže, da je bilo v Sloveniji 63 %ravnateljic, v 47 državah OECD, ki jih je zajela omenjena raziskava, pa 47 %.

Enakost, pomanjkanje učiteljskega kadra

Vprašanje enakosti med učiteljicami in učitelji v Sloveniji danes ne obstaja več, zagotovo pa feminizacija ob pozitivnih učinkih prinaša tudi negativne posledice. Iz analiz raziskav, objavljenih v *Poročilu o analizi dejavnikov, ki vplivajo na ugled in privlačnost učiteljskega poklica* (Zavod RS za šolstvo, 2024) je razvidno, da feminizacija vpliva na ugled in privlačnost poklica. Podatek je pomemben, saj se srečujemo s pomanjkanjem učiteljskega kadra, hkrati pa je le-to priložnost za razmislek o krepitvi poklica in položaju učiteljic ter o ustreznem ovrednotenju njihovega dela, saj imajo na področju vzgojno-izobraževalnega sistema nenadomestljivo vlogo. Za dekleta pa šolstvo naj ne bi bila več prva izbira, pa tudi fantov poklici na področju vzgoje in izobraževanja ne privlačijo v zadostni meri. Razlogov, zakaj trenutno ni dovolj zanimanja mladih za učiteljski poklic oziroma ga zapuščajo tudi učiteljice, je več. Poleg ne dovolj spodbudnega finančnega vrednotenja, obremenjenosti, so še poklicne ambicije in priložnosti. Danes mladi pričakujejo na trgu dela odprtost, prehodnost, interdisciplinarnost ter veliko večjo uravnoteženost med poklicnim in osebnim življenjem kot v preteklem desetletju. Učiteljski poklicje namreč eden izmed reguliranih, kar pomeni, da lahko učijo le-tisti s točno določeno izobrazbo, z ustreznimi delovnimi izkušnjami in strokovnim izpitom. Učijo lahko torej samo predmete, za katere so strokovno usposobljeni.

Spremembe v družbi, spremembe na področju vzgoje in izobraževanja

Spremembe, ki se dogajajo v družbi, močno vplivajo na vzgojno-izobraževalno področje, posledično tudi na vlogo in položaj zaposlenih. Izgubljajo se temeljne občečloveške vrednote (spoštovanje, solidarnost, toleranca, iskrenost idr.) na katerih sloni družba, v ospredje vstopajo druge in drugačne vrednostne orientacije. V vsakdanu so vse bolj prisotna družbena spletna omrežja in digitalizacija. Zagotovo pa so znanje, spretnosti in sposobnosti ključni za individualni uspeh kot družbe v celoti. Le-to pa postavlja visoke zahteve vrtcem in šolam oziroma njihovim pedagoškim delavkam. Od njih se pričakuje zelo veliko. Ne samo, da morajo imeti:

- znanja, s katerimi povezujejo teorijo in prakso,
- spretnosti vseživljenjskega učenja,
- sposobnost poglobljenega in širokega poznavanja in razumevanja vsebin učenja in poučevanja ter sledenja novostim,
- razumevanje učencev, ki jih vzgajajo in izobražujejo,
- pa tudi temeljno sposobnost izobraževalca znati opazovati, poslušati in slišati otroke in učence.

Prihodnost šolajočih generacij bo zagotovo zaznamovana s tehnološkim razvojem, vplivom okoljskih sprememb in spreminjajočimi potrebami družbe, kar bo stalnica. Kakšno delo bodo mladi opravljali in kateri poklici bodo v ospredju, si je težko predstavljati, zato je potrebno, da šole pripravljajo učence, da bodo kos izzivom.

Od učiteljic se pričakuje, da imajo poleg strokovno-didaktičnih kompetenc za uresničevanje mnogih bolj oziroma manj znanih nalog, tudi spretnosti in sposobnosti, s katerimi:

- omogočajo razvoj socialnih in drugih spretnosti otroka in učenca: npr. komunikacijo, nastopanje in vodenje, delo v skupinah oziroma timih, zmožnost projektnega dela, sposobnost kritičnega mišljenja, sposobnost reševanja problemov, spodbujanje razvoja ustvarjalnosti in inovativnosti,
- podpirajo in sooblikujejo temeljne vrednote šolajočih skupaj s starši,
- podpirajo in se znajo odzivati na posebnosti in individualne razlike med učenci,
- uvajajo novosti in sodelujejo v različnih projektih,

- se povezujejo z drugimi zaposlenimi in s starši s ciljem, da se otroku, učencu ali dijaku zagotovi optimalen celosten razvoj.

Zahtevna vloga poklica in njegov družbeni status

Posamezni dejavniki govorijo o zahtevni vlogi in težavnem položaju učiteljic, kar ne zmanjšuje vloge in položaja učiteljic pred desetletji, se pa pomembno spreminjata. Poklic učiteljic postaja vse zahtevnejši, kar je tudi posledica uvajanja zahtevnih programskih in vsebinskih sprememb.

Prav tako se zaostčuje vzgojno področje. Pomembno pa se spreminja tudi interes in vpliv staršev.

Rezultati različnih mednarodnih in nacionalnih poročil in študij (UNESCO 1998, OECD 2005, 2011a, 2011b) potrjujejo, da se vloge in delo učiteljev s časoma povečujejo, medtem ko njihov družbeni status v primerjavi z drugimi poklici nekako stagnira. V nasprotju z večino drugih poklicev so učiteljice še posebej obremenjene s pretiranimi družbenimi pričakovanji. Srečujemo se z razpetostjo med visokimi pričakovanji družbe in njenim nižjim poklicnim spoštovanjem učiteljstva. Nekateri raziskovalci (Kadum, Vidović in Vranković, 2007, Montero, 2015 idr.) izpostavljajo številne dejavnike, ki neugodno vplivajo na družbeni status in položaj učiteljskega poklica, ki je v hierarhiji poklicev sorazmerno nizek. Med temi dejavniki so še posebej izpostavljeni:

- problem (pre)nizkih plač učiteljev (-ic),
- premajhno število zaposlenih učiteljev (-ic),
- feminizacija poklica,
- nezadostna avtonomija in izključenost učiteljskega kadra iz izobraževalnih politik,
- ponekod še vedno prisoten mit o delovnem času učiteljev, ki naj bi delali manj ur kot drugi strokovnjaki.

Šola in poklic učiteljice in učitelja sta vse bolj podvržena javnemu mnenju

Izpostavljena so že bila visoka pričakovanja, ki jih javnost goji v odnosu do šol in zaposlenih, ki jo v večini predstavljajo ženske. Med drugim se soočamo tudi z neposrednimi in posrednimi pritiski na šole in učiteljice ter učitelje, kar nenazadnje zahteva nenehno izboljševanje kakovosti vzgojno-

izobraževalnega dela in procesa učenja ter poučevanja s permanentnim usposabljanjem izobraževalcev. Posledično se povečuje tudi količina zahtevanega vzgojno-izobraževalnega dela in časovna obremenjenost učiteljstva. Temu pa ne sledi ustrezen finančni status.

Pretirana obremenjenost učiteljev s pritiskom javnosti se je potrdila tudi v poročilu v gradivu Poročilo o analizi dejavnikov, ki vplivajo na ugled in privlačnost učiteljskega poklica (ZRSS, 2024). Raziskava je bila izvedena v avgustu in septembru 2023 z anketiranjem udeležencev t. i. študijskih skupin. Poročilo ugotavlja, da je položaj poklica v družbi slab, hkrati pa anketiranci menijo, da se ugled ne zmanjšuje samo učiteljskemu poklicu, temveč tudi nekaterim drugim. Problem je zagotovo večplasten, slovenska družba pa je glede tega razdeljena. Raziskava tudi ugotavlja, da zaposlene učiteljice nižje vrednotijo svoj položaj in pomembnost svojega poklicnega prispevka v razvoju mladega človeka in družbe kot sami starši.

Anketirani, ki so v raziskavi sodelovali prostovoljno, menijo, da je mogoče izboljšati položaj zaposlenih v vzgoji in izobraževanju ter povečati privlačnost poklica. V ospredju so trije načini:

- a) z zmanjšanjem vpliva staršev na delo učitelja,
- b) z zmanjšanjem obsega administrativnega dela in z učinkovito ter pregledno zakonodajo na področju učiteljevanja,
- c) z uskladitvijo učiteljskih plač s kompleksnostjo njihovega dela.

Šole danes bolj kot kdaj koli v zgodovini poudarjajo pomen sodelovanja s starši. Čeprav se večina le-teh dejansko zanima za šolsko delo svojih otrok, pa je v ospredju v največji meri predvsem njihovo zanimanje za ocene, točke. Starši, vpeti v zahteve svojih delodajalcev in sponse sodobne družbe po materialnem blagostanju, skrb za razvoj spretnosti svojih otrok, seveda poleg znanja, ki jim bodo omogočile uspešno in zadovoljno bodočnost, v preveliki meri polagajo v roke učiteljev. Le-ti ne morejo razvijati in prevzeti odgovornosti za razvoj vseh spretnosti. Sodelovanje staršev in šol je uspešno takrat, ko starši zaupajo učiteljem na strokovnem področju, oboji pa vzajemno sodelujejo na vzgojnem področju.

Na tem mestu navajam mnenje enega izmed staršev, ki je ob priložnosti povedal: *Od šole pričakujem le to, da ne bo zavirala otrokove radovednosti, ampak jo spodbujala in razvijala.*

Namesto zaključka – dober učitelj je učitelj s karizmo

Slovenski šolski sistem, s tem pa tudi učiteljice opravljajo svoje delo v veliki večini dobro. V svoji dolgoletni praksi na področju vzgoje in izobraževanja sem se srečala z velikim številom vzgojiteljic, učiteljic, drugih strokovnih delavk in ravnateljicami, ki so svoje delo in vlogo razumele kot posebno poslanstvo in so se poleg strokovnih kompetenc odlikovale s karizmo. Ponašale so se torej s sposobnostjo jasne in vizionarske komunikacije, s svojimi sporočili navdihovale in motivirale posameznike, s katerimi so vstopale v odnose.

Italijanski filozof, psihoanalitik, profesor Umberto Galimberti potrjuje, da je za dobrega učitelja potrebna predvsem karizma, saj le-ta izhaja iz vrednot in občutkov. Mednarodna raziskava TALIS iz leta 2018 to potrjuje, saj ugotavlja, da so ključne osebnostne lastnosti na področju vzgoje in izobraževanja oziroma izobraževalk in izobraževalcev: empatija, čustvena inteligenca, spoštljivost, spoštovanje, razumevanje, etične in moralne vrednote, kultura, pripadnost.

Literatura in viri:

- Galimberti, Umberto: *Grozljivi gost Nihilizem in mladi*, Modrijan, 2015
- Hladnik Milharčič, Mirjam: *Šolstvo in učiteljice na Slovenskem*, Znanstveno in publicistično središče, 1995
- Kadum, Vladimir; Vidović, Suzana; Vranković, Kristina: *Gledišta učitelja o svojem statusu, motivaciji i Hrvatskom nacionalnom obrazovnom standardu*. Napredak – časopis za pedagogijsko teorijo i praksu, 2007
- Monteiro, A. Reis: *The Teaching Profession Present and Future*. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer, 2015
- OECD: *Building a high-quality teaching profession – Lessons from around the world – Background report for the international summit on the teaching profession*. Paris: OECD Publishing, 2011a; <https://www2.ed.gov/about/inits/ed/international/background.pdf>.
- OECD: *Strong performers and successful reformers in education – Lessons from PISA for the United States*. Paris: OECD Publishing, 2011b; <https://www.oecd.org/pisa/46623978.pdf>.
- TALIS: *Mednarodna raziskava o učenju in poučevanju*, 2018; <https://www.pei.si/raziskovalna-dejavnost/mednarodne-raziskave/talis/talis-2019/>.
- UNESCO: *World education report 1998 – Teachers and teaching in a changing world*, 1998; <http://www.unesco.org/education/information/wer/pdf>.
- Zavod RS za šolstvo: *Poročilo o analizi dejavnikov, ki vplivajo na ugled in privlačnost učiteljskega poklica*, 2024; <https://www.zrss.si/pdf/porocilo-ugled-uciteljskega-poklica.pdf>.

Etelka Korpič - Horvat

Socialni položaj in revščina žensk

Uvod

Na podlagi nacionalnih in mednarodnih pravnih norm lahko ugotovimo, da je enakopravnost vseh ljudi, tudi žensk¹⁴, v pravnih aktih formalno pravno zadostno varovana, vendar še vedno, če pogledamo položaj žensk ni zagotovljen njihov dejanski enakopraven položaj v družbi. Ta se je, če obravnavamo obdobje po drugi svetovni vojni, sicer pomembno izboljšal. Napredek pri zagotavljanju enakopravnosti žensk je viden predvsem v izobraževanju, kjer več ni obče sprejeto, da je znanje za moške; pomoči države pri varstvu otrok v vzgojno varstvenih zavodih, skrbi za ostarele (institucionalno varstvo v domovih za ostarele se je znatno povečalo), večjem vključevanju moških v starševsko varstvo in družinskih obveznostih, ko družinsko delo več ni razumljeno kot delo, ki ni pomembno in pripada ženski; zaposlovanju, ko se ženske v enakem deležu vključujejo v delovna razmerja in še bi lahko naštevali enak položaj žensk, kot ga imajo moški na drugih področjih. Kljub temu pa vemo, da s stanjem enakopravnosti položaja žensk v družbi še vedno ne moremo biti zadovoljni na določenih področjih, kot so: delovni, socialni, raziskovalni, politični, kulturni, športni, družinski in drugih. To potrjujejo podatki indeksa enakosti spolov za leto 2024, ki ga pripravlja Evropski inštitut za enakost spolov (EIGE)¹⁵, po katerih se je Slovenija uvrstila na 12. mesto med državami članicami EU s 70,1 točkami, kar je nekoliko pod povprečjem EU, ki znaša 71 točk¹⁶. Ženske v Sloveniji tedensko opravijo skoraj enak obseg ur plačanega dela kot moški, hkrati pa še vedno namerjajo bistveno več ur za varstvene in skrbstvene obveznosti ter neplačano delo v gospodinjstvu kot moški. Gre za tako imenovano *nevidno delo*, ki

¹⁴ V tem prispevku uporabljeni izrazi, ki se nanašajo na osebe in so zapisani v moški slovnični obliki, so uporabljeni kot nevtralni za ženski in moški spol.

¹⁵ Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, *Indeks enakosti spolov 2024: ohranjanje zagona na krhki poti*, 10. 12. 2024.

¹⁶ Najboljši rezultat dosega Švedska (82,0), ki kot edina država članica presega mejo 80 točk; sledita ji Danska in Nizozemska (obe 78,8). Najslabši rezultat ima Romunija (57,5), pred njo sta Madžarska (57,8) in Grčija (59,3).

še vedno ni zadostno cenjeno in priznано, ki se le počasi deli z deli, ki jih opravljajo tudi moški.

V prispevku obravnavam vidik slabšega gmotnega položaja žensk, ki se odraža v revščini in ocenjujem vzroke, zakaj so v današnjem času starejše samske ženske od 65 + bolj revne od moških. To je najbolj revna populacija v slovenski družbi.

Zapisana pravna enakost spolov v pravnih aktih ne zagotavlja dejanskega enakega socialnega položaja žensk

Na univerzalni (v svetu), regionalni (Evropi in EU) in nacionalni ravni (v Republiki Sloveniji) je s številnimi pravnimi akti določeno splošno načelo – formalna enakopravnost vseh ljudi, torej tudi enakopravnost žensk. Pravica vseh oseb do enakosti pred zakonom in varstva pred diskriminacijo je univerzalna pravica, ki je določena na svetovni ravni v *Splošni deklaraciji o človekovih pravicah* iz leta 1948¹⁷ in *Mednarodnemu paktu o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah*¹⁸ ter *Mednarodnemu paktu o državljskih in političnih pravicah*¹⁹.

Na regijskem, evropskem območju, sta za enako obravnavanje v Evropi predvsem pomembna pravna vira Sveta Evrope: *Evropska socialna listina* (spremenjena 1961)²⁰ in *Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin* (EKČP, 1950). Enako zavezujoče so odločitve evropskega sodišča za človekove pravice (ESČP²¹, vključno s *Protokolom št. 12 k EKČP*²²). V EU načelo nediskriminatornosti temelji predvsem na *Pogodbi o delovanju EU* (v nadaljevanju PDEU)²³ in *Listini EU o temeljnih pravicah*²⁴ ter sodni praksi Sodišča EU.

¹⁷ Splošna deklaracija človekovih pravic, sprejeta na Generalni skupščini združenih narodov 10. decembra 1948 z resolucijo št. 217 A(III).

¹⁸ *Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah*, Uradni list SFRJ – Mednarodne pogodbe, št. 7/71.

¹⁹ *Mednarodni pakt o državljskih in političnih pravicah*, Uradni list SFRJ – Mednarodne pogodbe, št. 7/71.

²⁰ *Zakon o ratifikaciji Evropske socialne listine* (spremenjene), Uradni list RS, št. 7/99, 26. člen.

²¹ *Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin*, Uradni list RS, št. 33/94, MP, št. 7/94.

²² *Protokol št. 12 k EKČP*, Uradni list št. 46/10, MP, št. 8/10.

²³ *Pogodba o delovanju EU*, UL C 326, 26. 10. 2012.

²⁴ *Listina EU o temeljnih pravicah*, UL C 326, 26. 10. 2012.

Na mednarodni ravni je izpostaviti tudi *Istanbulsko konvencijo*²⁵, ki je začela veljati 2014 leta in je najboljšežnejša mednarodna pogodba na področju boja proti vsem oblikami nasilja nad ženskami in nasilju v družini. Čeprav se konvencija neposredno ne nanaša na revščino, ima nasilje nad ženskami, poleg drugih, tudi ekonomske posledice, ki vplivajo na nastanek revščine.

Na nacionalni ravni *Ustava Republike Slovenije* (v nadaljevanju Ustava) enakost pred zakonom določa v II. poglavju, ki se nanaša na človekove pravice in temeljne svoboščine in sicer v 14. členu. Prvi odstavek 14. člena določa: »V Sloveniji so vsakomur zagotovljene enake človekove pravice in temeljne svoboščine, ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj ali katerokoli drugo osebno okoliščino.« Prvi odstavek 14. člena torej prepoveduje neenakopravnost, ki temelji na osebni okoliščini.

Drugi odstavek 14. člena pa določa splošno enakost: »Vsi so pred zakonom enaki.«

Prvi odstavek 14. člena Ustave torej določa:

- zagotavljanje (vsakomur, tudi ženskam) enake človekove pravice in temeljne svoboščine;
- prepovedane razloge za razlikovanje zaradi osebnih okoliščin, torej prepovedano je tudi razlikovanje zaradi spola, gmotnega in družbenega položaja;
- generalno klavzulo »katerakoli druga osebna okoliščina« pri zagotavljanju, uresničevanju oziroma varovanju človekovih pravic in temeljnih svoboščin glede na osebne okoliščine posameznika.

Pravica do nediskriminatornega obravnavanja je ena od temeljnih ustavnih vrednot, ki varujejo človekovo dostojanstvo pred neupravičenim razlikovanjem zaradi osebnih okoliščin, torej tudi zaradi spola, gmotnega in družbenega položaja, ki predvsem prizadevajo ženske.

Drugi odstavek 14. člena Ustave določa splošno načelo enakosti vseh pred zakonom, ki se ugotavlja s primerljivim položajem posameznika.

²⁵ *Istanbulska konvencija*, Konvencija Sveta Evrope o preprečevanju nasilja nad ženskami in nasilja v družini ter o boju proti njima, Istanbul, 11. V. 2011 (UL L 1431, 2. 6. 2023); [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/si/auto/?uri=celex:22023a 0602\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/si/auto/?uri=celex:22023a 0602(01)).

Poleg tega temeljnega načela enakopravnosti zapisanega v 14. členu Ustave, so v Ustavi še posebna določila, ki prav tako utrjujejo enakopravni položaj žensk. Nanašajo se na enakost volilne pravice, dostopnost do delovnega mesta pod enakimi pogoji, enakopravnosti zakoncev in druga.

Opozoriti je tudi, da je v Ustavi določeno načelo največjega varstva človekovih pravic, po katerem se priznavajo tudi vse človekove pravice, določene v mednarodnih aktih, ki jih je ratificirala Republika Slovenija, čeprav v Ustavi niso zapisana. S tem načelom se določa široko varstvo človekovih pravic. Človekove pravice, ki jih določajo mednarodni akti, ki jih je ratificirala Republika Slovenija imajo raven ustavnega varstva na podlagi 8. člena Ustave in se uporabljajo neposredno. Tako na primer *Evropska socialna listina* (spremenjena) v 30. členu določa varstvo pred revščino in socialno izključenostjo. Enake človekove pravice Ustava RS ne določa. Kljub temu se navedena določba Evropske socialne listine na podlagi 8. člena Ustave RS neposredno uporablja. To pomeni, da se državni organi v konkretnih odločitvah nanje sklicujejo. To velja tudi za sodišča, ko rešujejo sodne spore in za Ustavno sodišče, ko presoja kršitve človekovih pravic in temeljnih svoboščin.

Načelom enakopravnosti moških in žensk je zakonodajalec sledil s številnimi zakonskimi normami in jih operacionaliziral v *Zakonu o varstvu pred diskriminacijo* (ZVarD)²⁶. Na njegovi podlagi je ustanovljen samostojen državni organ: Zagovornik načela enakosti, ki zagotavlja neodvisno pomoč diskriminiranim osebam.

Na področju zaposlovanja, na zakonodajni ravni gre izpostaviti temeljni *Zakon o delovnih razmerjih* (ZDR-1), ki se subsidiarno uporablja tudi za javne uslužbence v javnem sektorju. Določa splošno prepoved diskriminacije. Pomembnost enakopravnosti se izraža v vseh fazah ustanavljanja, trajanja in prenehanja delovnega razmerja, torej od kandidiranja osebe na objavljena dela, sklepanja pogodbe o zaposlitvi, uresničevanja pravic in obveznosti, do prenehanja pogodbe o zaposlitvi in se nadaljuje pri uveljavljanju socialnovarstvenih pravic po prenehanju pogodbe o zaposlitvi. Niti v postopkih zaposlovanja, niti pri opravljanju

²⁶ *Zakon o varstvu pred diskriminacijo*, Uradni list RS, št. 33/16 in 21/18 – ZNOrg.

del ali odpovedi pogodbe o zaposlitvi, ženske ne smejo biti slabše, diskriminatorno obravnavane. Po ZDR-1 se razlikovanje pri sklepanju pogodbe o zaposlitvi in uresničevanju zaposlovanja lahko določi le v objektivnih primerih, ko določen spol predstavlja bistven in odločilni pogoj za delo in je taka zahteva sorazmerna ter upravičena z zakonitim ciljem (27. člen ZDR-1). Prav tako sta za varstvo nediskriminacijskega obravnavanja pomembna *Zakon o javnih uslužbencih*²⁷ (ZJU), ki določa posebnosti uslužbenskih razmerij ter *Zakon o uresničevanju enakega obravnavanja*²⁸ (ZUNEO). Oba zakona sledita prepovedi diskriminacije. Slednji določa prepoved diskriminacije na katerem koli področju družbenega življenja, posebej pa tudi na področju zaposlovanja in delovnih razmerij ter starosti (1. člen ZUNEO). Skupni temelji za izboljšanje položaja žensk in ustvarjanja enakih možnosti žensk in moških na političnem, ekonomskem, socialnem, vzgojno-izobraževalnem ter na drugih področjih družbenega življenja, so določeni v *Zakonu o enakih možnostih žensk in moških* (ZEMŽM)²⁹.

Navedeno potrjuje, kot že navedeno, da imamo številne zakonske določbe, po katerih bi morale biti ženske dejansko zavarovane pred neenakopravnostjo. Zato se upravičeno sprašujemo zakaj rezultati pri zagotavljanju enakopravnosti žensk niso takšni, kot bi pričakovali. Z današnjim stanjem enakopravnosti položaja žensk v družbi ne moremo biti zadovoljni na različnih področjih, ne na delovnem, ne na socialnem, političnem, kulturnem, športnem, družinskem in drugih. V zadnjem obdobju, po osamosvojitvi, predvsem pa po covidu 19 se ženske zopet potiska v gospodinjstvo³⁰ in tradicionalno vlogo žensk kot mater in skrbnic. Med epidemijo so se zlasti matere soočale z več težavami pri razporejanju časa med delom in družino kot moški (Eurofound, 2020b, 2021e).

²⁷ *Zakon o javnih uslužbencih*, Uradni list RS, št. 32/2006 in 33/2007.

²⁸ *Zakon o uresničevanju enakega obravnavanja*, Uradni list RS, št. 50/2004.

²⁹ *Zakon o enakih možnostih žensk in moških*, Uradni list RS, št. 59/02, 61/07 – ZUNEO-A, 33/16 – ZVarD in 59/19.

³⁰ Glej podatke iz raziskave CARE 2024 Evropskega inštituta za enakost spolov, iz katerih izhaja, da 67 % žensk vsak dan opravlja gospodinjska dela, medtem ko to stori 46 % moških. Ko pa gre za ure, porabljene za skrbništvene obveznosti, 43 % žensk skrbi za otroke, stare od 0 do 12 let, več kot 5 ur na dan, medtem ko je ta delež pri moških samo 20 %. European Institute for Gender Equality

Slabši gmotni položaj starejših žensk, ki se odraža v revščini

Po podatkih SURS³¹ je prvega januarja 2024 v Sloveniji živelo 1.055.520 žensk, vseh prebivalcev pa je bilo 2.120.937. Ženske so predstavljale 49,8 % prebivalcev Slovenije. Njihov delež je bil najvišji v občinah Murska Sobota in Ankaran (51,7 %), najnižji pa v občini Šentrupert (41,2 %). Slovenija je sicer ena redkih držav članic EU, v kateri je (po letu 2023) prebivalo manj žensk kot moških. Takšno razmerje je le še na Švedskem, v Luksemburgu in na Malti. V skupini 65+ prevladujejo ženske, ker živijo dlje od moških. Povprečna starost žensk ob smrti je 82,6 let, moških pa 75,3 let. Zato ženske pogosteje ostanejo vdove kot moški. Konec leta 2024 je med stoletniki bilo 311 žensk in 60 moških³². Delež starejših žensk narašča, z zviševanjem starosti pa se stopnja tveganja revščine pri ženskah zvišuje bolj kot pri moških. Namreč v Sloveniji so od vsega prebivalstva najrevnejše starejše samske ženske 65+, ki jih je dobra petina revnih (moški 9 %, ženske 18 %); pri starosti 75+ pa četrtina (moški 5 %, ženske 24 %). Starejše ženske so med najrevnejšimi v Sloveniji.

Pod pragom tveganja revščine živi 52 odstotkov žensk. Vsaka tretja ženska, ki je živela pod pragom tveganja revščine, je bila stara 65 let ali več.

Razloge za več revnih žensk kot moških po 65 letu starosti je pri ženskah iskati v ekonomskih in socialnih razmerjih, ki izvirajo iz preteklosti, na določenih področjih pa se ohranjajo tudi v današnjem času. V preteklosti, predvsem v 50. in 60. letih prejšnjega stoletja, je bila večja neenaopravnost žensk. Ženske so bile manj izobražene kot moški, zato so opravljale slabša plačana dela, v posledici tega so prejemale nižje plače in pokojnine. Opravljale so manj odgovorna dela, dela v slabše plačanih poklicih v storitvenem sektorju, v zdravstvu, šolstvu in socialni dejavnosti, kmetijstvu ter tekstilni industriji. Pretežno ženske so skrbele za družino, otroke in starejše, zaradi česar so imele večkrat prekinjeno delovno dobo, kar je vplivalo na manjšo dolžino pokojninske dobe in nižjo pokojnino. Veliko žensk se ni zaposlilo, ker so skrbele za gospodinjstvo, nego in vzgojo otrok in staršev. Danes so ženske v Sloveniji bolj izobražene od

³¹ Novica z dne 26. 3. 2025 na uradni strani SURS: Statistični urad RS – Prebivalstvo, 1. julij 2024.

³² Moški živijo krajši čas kot ženske zaradi srčnih obolenj.

moški, zasedajo vse bolj odgovorna in dobro plačana dela, država prevzema pomembno vlogo pri skrbi za predšolske otroke in ostarele. Kljub temu pa tudi danes določena slabše plačana dela opravljajo predvsem ženske (v zdravstvu, šolstvu, domovih za ostarele, negi idr.). Zato povečevanje minimalne plače zmanjšuje tveganja revščine, kar je pomembno za ženske, ker so pretežno zaposlene v slabše plačanih poklicih.

Pri plačilu za delo se ugotavlja plačna vrzel. Ta je sicer v Sloveniji nižja (3 %), kot je povprečje EU (12 %), vendar obstaja. Nižje plače pa vplivajo na pokojnine. Po zadnjih znanih podatkih SURS je skupno bilo v letu 2020 v Sloveniji okoli 97.000 upokojencev (od vseh 498.000 upokojencev), ki so živeli pod pragom tveganja revščine. Med temi je bilo približno $\frac{2}{3}$ žensk ali 65.000 žensk in $\frac{1}{3}$ ali 32.000 moških.

Zastopnost žensk na trgu dela v Sloveniji je višja od povprečja držav članic EU. Ta podatek je zelo pomemben, saj ekonomska samostojnost ne vpliva le na življenjsko raven, temveč vpliva tudi na svobodno odločanja žensk, kako bodo živele. Februarja 2025 je stopnja delovne aktivnosti žensk, starih 20–64 let, v Sloveniji znašala 78,2 %.

Vseh brezposelnih je bilo v Sloveniji v zadnjem četrletju 2024 leta, skupaj 37.000 oseb. Med njimi je bilo 46 % moških in 54 % žensk. Stopnja brezposelnosti je nizka in znaša 4 %. Kljub nizki brezposelnosti pa narašča revno prebivalstvo. To pomeni, da imamo tudi revno zaposleno prebivalstvo, kar je predvsem zaradi nizkih plač. Zato je zakonska določitev minimalne plače, ki naj bi delavcu in njegovi družini zagotavljala socialno varnost, pomembna za odpravljanje revščine³³. Vendar pa to ne pomeni, da zaposlena oseba ne bi lahko bila revna zaposlena, ker se prag revščine, ki je merilo za status revne osebe določa glede na dohodek gospodinjstva in število članov v njem, ne pa na višino plače. prag tveganja revščine za enočlansko gospodinjstvo znaša 981 EUR na mesec, za štiričlansko družino pa 2.060 EUR (dva odrasla in dva otroka, mlajša od 14 let), za dvočlansko gospodinjstvo brez otrok pa 1.472 EUR na mesec. Če oseba živi sama in ima minimalno plačo -930 EUR neto, je pod pragom revščine in sodi med revno osebo; če pa živi z drugimi, ki tudi prispe-

³³ Minimalna bruto plača v Sloveniji za leto 2025 znaša 1.277,72 EUR na mesec ali 930 EUR neto na mesec, odvisno od olajšav.

vajo dohodek (partner, družinski člani), se lahko uvrsti nad prag revščine in ne sodi med revne osebe.

Glede na podatke SURS, objavljenih 20. februarja 2025 za leto 2024 se je število prebivalcev pod pragom tveganja revščine povečalo na približno 276.000, kar predstavlja 13,2 odstotkov celotne populacije. V letu 2024 je bilo 12.000 prebivalcev več revnih, kot leta 2023. Pri tem je delež žensk 52 odstoten.

Kdaj lahko govorimo o revščini

Poznamo različne vrste revščine. Glede na sredstva za preživljanje jo delimo na absolutno revščino, ko si oseba ali družina ne more zagotoviti osnovnih življenjskih potreb (hrane, vode, stanovanja, oblačil, zdravstvene oskrbe). Velja praviloma za nerazviti del sveta. Relativna revščina pa se nanaša na stanje, ko oseba nima dohodka za običajni življenjski standard, ki velja v družbi, v državi, v okolju, v katerem živi. V teoriji se navajajo še druge vrste revščine: stanovanjska, energetska, podeželska, urbana, generacijska in druge³⁴.

Države so v razvitem kot nerazvitem delu sveta razvile metodologije za ugotavljanje dohodkovne, materialne revščine. Praviloma se meri s pragom revščine. To velja tudi za Slovenijo, članico EU, kot razvito demokratično socialno državo.

Prag revščine je statistični pokazatelj, ki določa, koliko dohodka potrebuje posameznik ali gospodinjstvo, za osnovne življenjske potrebe. Države, članice EU imajo različne standarde za ugotavljanje revščine. Praviloma so v razvitejših državah ti standardi višji.

Če posameznik ali družina ne dosega dohodkov višini praga revščine, se štejejo za revne.

Za leto 2024 je prag tveganja revščine, ki temelji na dohodkih iz leta 2023, za enočlansko gospodinjstvo znašal 981 EUR na mesec³⁵ – to je za 78 EUR več kot v prejšnjem letu, kar je največji absolutni dvig od leta

³⁴ Glej Etelka Korpič-Horvat in drugi, *Socialna država in revščina*, Univerza Maribor, 2022, str. 91–118.

³⁵ Prag 981 EUR na mesec velja za enočlansko gospodinjstvo in temelji na dohodkih iz leta 2023. Podatek je objavljen marca 2025 s strani SURS.

2005³⁶. Relativni prag revščine je določen glede na mediano razpoložljivega dohodka v državi. V Sloveniji znaša 60 % mediane razpoložljivega dohodka.

V Sloveniji 3,2 % prebivalcev živi pod pragom tveganja revščine ali okoli 276.000 oseb³⁷.

Po podatkih Eurostata, iz mednarodne primerjave o revščini, lahko ugotovimo, da ima Slovenija nižjo stopnjo tveganja revščine od držav članic EU. Relativna revščina otrok in izpostavljenost otrok socialni izključnosti sta v Sloveniji med najnižjimi v EU. V Sloveniji je revnih približno 37.000 otrok, ali 11,8 odstotkov. V EU (povprečje) je delež otrok, ki živijo v revščini 24 odstotkov ali 19,5 mio otrok.

Delež starejših žensk 65+ je po podatkih SURS iz decembra 2024, znašal 21,8 odstotkov, ki so v slovenski populaciji izpostavljene revščini. V EU po podatkih Eurostata iz decembra 2024 znaša delež revnih žensk okoli 18,8 odstotkov žensk, starih 65 let in več. Torej je v Sloveniji na število prebivalcev več revnih starejših žensk 65+, kot v povprečju to velja za EU.

Delež starejših žensk, ki so revne, narašča in se z zviševanjem starosti stopnja tveganja revščine pri ženskah zvišuje bolj kot pri moških³⁸. Stopnja tveganja revščine pri ženskah je višja od stopnje tveganja revščine pri moških v skoraj vseh starostnih obdobjih, kar je povezano tudi s pokojninami in vlogami žensk predvsem v družini in družbi (koriščenja starševskega dopusta, pomanjkanje možnosti za usklajevanje dela in skrbstvenih obveznosti ter ovire, povezane z vračanjem na trg dela po koriščenju starševskega dopusta, opravljanja gospodinjskih del, nege in varstva otrok, prevzemanja skrbi za starejše in podobno).

Po *Zakonu o socialnovarstvenih prejemkih (ZSVarPre)*³⁹ je družina dolžna poskrbeti za lastno preživetje, država se vključi šele, ko družina ni

³⁶ Luxemburg, *Prag 2.382 EUR/mesec za leto 2023* (60 % mediane), objavljeno leta 2024.

³⁷ Glej SURS: *Osnovni kazalniki revščine in socialne izključenosti*, 21. 3. 2024 – Hrvaška Prag tveganja revščine za enočlansko gospodinjstvo: 493 EUR/mesec na podlagi dohodkov 2022, objavljeno decembra 2024 (dzs.hr).

³⁸ SURS: *V Sloveniji vse več starejših žensk, ki so bolj podvržene revščini*; <https://ninfo.si/novice/slovenija>

³⁹ *Zakon o socialnovarstvenih prejemkih, ZSVarPre*, Uradni list RS, št. 61/10, 40/11, 14/13, 99/13, 90/15, 88/16, 31/18, 73/18, 196/21 – ZDOsk, 84/23– ZDOsk-1, 28/25 – odl. US in 36/25.

zmožna zagotoviti preživetja vseh svojih članov. Osebi, ki si ne more zagotoviti materialne varnosti ji je po ZSvarPre zagotovljen socialno varstveni prejemek: denarna socialna pomoč in varstveni dodatek. To sta namenska prejemka tistim posameznikom, ki si materialne varnosti ne morejo zagotoviti zaradi okoliščin, na katere sami ne morejo vplivati.

Ker se v census za priznanje socialno varstvenega prejemka šteje tako dohodek kot premoženje, se zgodi, da starejše ženske ne morejo uveljaviti denarnih socialnih pomoči, ker so na primer lastnice določenega premoženja (nepremičnine), ki ni izvzeto pri priznavanju socialne pomoči, pa čeprav nimajo drugih sredstev za preživljanje. Za samsko osebo, od aprila 2025 znaša socialna pomoč za posameznika 494,09 EUR na mesec. Prejemek za družinsko gospodinjstvo se izračuna glede na število članov in njihove aktivnosti. Če upoštevamo, da je prag revščine za enočlansko družino določen 981 EUR, sodi posameznik, ki prejema le socialno pomoč med revno prebivalstvo.

Po ZSvarPre se z denarno socialno pomočjo upravičencu za čas prebivanja v Republiki Sloveniji zagotavljajo sredstva za zadovoljevanje minimalnih življenjskih potreb v višini, ki omogoča preživetje (4. člen ZSvarPre).

Zakaj govoriti o revščini

Vsaka demokratična socialna država mora skrbeti za to, da njeni državljani in prebivalci dostojno živijo, da ne živijo v revščini in socialni izključenosti. K temu jo zavezuje načelo socialne države. Zato zakonodajalec mora sprejeti predpise, ki bodo vsakemu posamezniku in družini zagotavljali socialno varnost in njegovo enakost pred zakonom. Govorimo o pozitivni obveznosti države, vseh njenih treh vej oblasti (zakonodajne, izvršilne in sodne veje), ki je, da aktivno ravna in v okviru javno finančnih zmožnosti zagotavlja in varuje človekove pravice in temeljne svoboščine tako, da jih posameznik lahko uresničuje. Ta cilj država pomembno izpolnjuje z varstvom človekovih pravic in temeljnih svoboščin zapisanih v Ustavi, v pravnem redu EU in v mednarodnih aktih, ki jih je ratificirala Republika Slovenija.

V teoriji se pozitivna obveznost države opredeljuje kot pravica posameznika zahtevati od države določeno ravnanje za uresničevanje človeko-

vih pravic⁴⁰. Razlikuje se od pravic negativnega statusa, ko ima posameznik pravico, da ga država ne ovira pri uresničevanju človekovih pravic⁴¹.

Tako kot vse države EU, se tudi Republika Slovenija predstavlja, da je socialna država. To, da je Slovenija pravna in socialna država je zapisano v 2. členu Ustave, kot eno od temeljnih ustavnih načel. Načelo socialne države zahteva varstvo ekonomsko šibkejše osebe, varstvo njenega dostojanstva in varnosti (eksistenčni minimum) in enakost pred zakonom. Trdimo, da dokler bo obstajala revščina, je načelo socialne države okrnjeno. Slovenija je dosegla pomemben napredek na področju izboljšanja življenjske ravni prebivalstva na socialnem, političnem, raziskovalnem delu in drugim. Ni pa država odpravila revščine. Revščina je ozko povezana s kršitvami človekovih pravic, predvsem človekovo pravico do dostojanstva, pri ženskah pa je revščina velikokrat posledica njihovega neenakopravnega položaja.

Positivna obveznost države je, da varuje vse človekove pravice. O revščini je zato treba govoriti in opozarjati državo, da izpolni svoje obveznosti in sprejme ukrepe za njeno odpravo.

Evropska socialna listina (spremenjena) izrecno določa pravico do varstva pred revščino in socialno izključenostjo in jo opredeljuje kot temeljno socialno pravico. Listina določa obveznost državam pogodbenicam (ne društvom in drugim humanitarnim organizacijam), da določijo celovit in učinkovit pristop predvsem k dostopom do zaposlitve, nastanitve, usposabljanja, izobrazbe, kulture in socialne ter zdravstvene zaščite posameznikov in njihovih družin za odpravljanje revščine in socialne izključenosti. Države so dolžne to zaščito zagotavljati s sistemskimi ukrepi z ustrezno fiskalno politiko, redistribucijo in s spremljanjem in nadziranjem uspešnosti ukrepov. Zato pravimo, da je revščina odvisna predvsem od sistemskih in strukturnih ukrepov države in ne more biti skrb prostovoljnih humanitarnih organizacij (Karitasa, Rdečega križa, Zveze prijateljev mladine Slovenije in številnih drugih, ki delujejo v Sloveniji). Čeprav

⁴⁰ Alexy R., *A Theory of Constitutional Rights*, New York, Oxford University Press, 2002, str.165.

⁴¹ Na primer pri uresničevanju pravice do zasebnosti, da ga država pusti pri miru, da ga ne moti v zasebnem življenju.

so humanitarne organizacije neizmerne pomena, vendar že po svojem statusu ne morejo prevzemati obveznosti države za skrb njenih prebivalcev, temveč le dopolnjevati državne storitve pri nudenju pomoči v nesrečah in drugih izjemnih okoliščinah. Obveznost države je, da s sistemskimi ukrepi odpravi revščino. To velja tudi za preprečevanje revščine pri ženskah. Država mora oblikovati sistemske ukrepe, predvsem socialne in zaposlitvene politike, ki spodbujajo ženske k izobraževanju in zaposlovanju, tudi pri prevzemanju odgovornejših del, kar se bo v posledici odražalo tudi v višjih pokojninah, da bodo presegle prag revščine. Ustrezen dohodek pa je treba zagotoviti tistim ženskam, ki predvsem zaradi skrbstvenega dela za družino niso vstopale v plačano delo in zato posledično v starosti nimajo dovolj sredstev za preživljanje, predvsem zaradi nizkih pokojnin, ali da do teh sploh niso upravičene. To je danes ena najranljivejših skupin, ki potrebuje posebno sistemsko obravnavo.

Čeprav se revščina razlikuje od države do države, je njena temeljna skupna značilnost, da prizadeva dostojanstvo človeka, njegov osebni razvoj, ugled v delovnem in življenjskem okolju in krši tudi druge človekove pravice. V 21. stoletju revščine ne zmoremo odpraviti, pa naj si gre za razviti ali nerazviti del sveta. To velja tudi za Slovenijo. Zato je stalno opozarjanje, da revščina krši človekove pravice in da je pozitivna obveznost države, da jo s sistemskimi ukrepi odpravi, nujno.

Vsekakor je zaposlitev pomembna za odpravljanje revščine, vendar ne edini činitelj, ki revščino odpravlja. To nam potrjuje tudi obdobje v zadnjih štirih letih, ko se je zaposlovanje pomembno povečalo, pa kljub temu nismo odpravili revščine, nasprotno ta se povečuje. To pomeni, da so tudi zaposleni izpostavljeni tveganju revščine. Gre za tako imenovane *revne zaposlene*, to so tisti, ki živijo v gospodinjstvu, v katerem je letni razpoložljivi dohodek gospodinjstva pod 60 % povprečnega dohodka gospodinjstva v državi, vključno s socialnimi transferji⁴². Izpostaviti gre plačno vrzel, za katero ugotavljamo, da obstaja tudi v Sloveniji. *Zakon o delovnih razmerjih* določa (133. člen), da je delodajalec dolžan za enako delo in za delo enake vrednosti izplačati enako plačilo delavcem, ne glede na spol. Kljub

⁴² Več o nestandardnih oblikah dela, prekarnosti in revščini glej: Darja Senčur Peček in drugi, v *Socialna država in revščina*, Univerza v Mariboru, 2022, str.443–471.

temu pa plačna vrzel med spoloma v Sloveniji obstaja. Po podatkih Eurostata je leta 2021 znašala 3,8 odstotkov, kar je sicer pod povprečjem EU, ki znaša 12,7 odstotkov. EU z Direktivo o preglednosti plač (2023) zahteva od podjetij, da objavijo podatke o razlikah v plačah med ženskami in moškimi – cilj je zmanjšati plačno vrzel.

Revščino povzroča tudi prekarno delo. To so nestandardne oblike dela (pogodba o zaposlitvi za določen čas, pogodba o zaposlitvi s krajšim delovnim časom, študentsko delo, začasno agencijsko delo in prikrita delovna razmerja). To so dela, ki ne zagotavljajo trajnost zaposlitve in dohodka, so negotova, praviloma slabo plačana dela in zato izpostavljena tveganju revščine.

Po drugi svetovni vojni je Slovenija dosegla pomemben napredek v enakopravnosti spolov. Predvsem to velja za izobraževanje in varstvo otrok ter starejših. V zadnjih letih je dosegla tudi pomemben napredek pri vse večjem udejstvovanju žensk na področju prevzemanja političnih funkcij in drugih odgovornih del nasploh. Danes se beleži večja udeležba žensk na položajih odločanja, vključno z izvolitvijo prve predsednice Republike Slovenije, bolj uravnoteženo sestavo Državnega zbora in ženske zasedajo vse bolj odgovorne funkcije in opravljajo pomembna dela v javnem in zasebnem sektorju.

Slovenija in EU si prizadevata, da bi ženske lažje dostopale do boljše zaposlitve, imele boljše plačilo za delo, višje pokojnine in več zaščite, ampak v praksi se to počasi uresničuje.

Resolucija o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2023–2030 (ReNPEMŽM30)

Zagotavljanje enakih možnosti moških in žensk je pomembna obveznost države, ki vpliva na odpravljanje revščine. Slovenija je sprejela *Resolucijo o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških za obdobje 2023–2030*⁴³, ki se osredotoča na šest ključnih področij: delovna razmerja, izobraževanje, zdravje, nasilje nad ženskami, mesta odločanja in zunanje zadeve.

⁴³ *Resolucija o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških za obdobje 2023–2030*, Uradni list RS, št. 105/23.

Temeljni cilji Resolucije so:

- uravnotežena zastopanost žensk in moških na vseh ravneh odločanja v politiki,
- uravnotežena zastopanost žensk na vodstvenih in vodilnih položajih v gospodarstvu,
- uravnotežena zastopanost žensk in moških na položajih odločanja na drugih področjih javnega življenja.

Ženske predstavljajo slabo polovico prebivalstva in so v povprečju bolj izobražene od moških, vendar iz Resolucije lahko ugotovimo, da so nezadostno zastopane na vseh položajih političnega odločanja, vodstvenih in vodilnih položajih v javnem sektorju, gospodarstvu in drugih organizacijah. Kljub temu vse bolj prevzemajo odgovorna in boljše plačana dela, kar jim zagotavlja socialno varnost.

Iz navedene Resolucije lahko povzamemo, da je na volitvah 2022 leta bilo v Državni zbor izvoljenih 40 odstotkov žensk, kar je bistveno večji delež kot na predčasnih volitvah leta 2018, ko je bilo izvoljenih 24,5 odstotka žensk. Leta 2022 je bila na volitvah za predsednika oziroma predsednico republike prvič v zgodovini države izvoljena ženska.

Majhen ostaja delež županij ter mestnih in državnih svetnic. Bolj uravnotežena po spolu je Vlada RS. Med 17 ministri in ministricami je bilo 2022 leta imenovanih sedem žensk (41,2 odstotka).

V gospodarstvu, v največjih podjetjih, ki kotirajo na borzi, med predsedniki in predsednicami ni nobene ženske. Tudi na mestih odločanja na področju znanosti je malo žensk. Med šestimi rektorji oziroma rektorica-mi univerz je samo ena ženska, v Slovenski akademiji znanosti in umetnosti (SAZU) pa je med člani in članicami 15,4 odstotka žensk (SAZU, 2022).

Republika Slovenija pa je bila prva med državami na svetu, ki je novembra 2018 imenovala žensko generalko za načelnico Generalštaba SV. Decembra 2018 pa je bila imenovana prva generalna direktorica Policije.

Sklepne ugotovitve

Na splošno lahko sklenemo, da danes imajo ženske v večini razvitih držav formalno zagotovljeno enakopravnost, kar velja tudi za Slovenijo. Zakonodaja predpisuje enake pravice in prepoveduje diskriminacijo na podlagi

spola. Ocenjujemo pa, da je slabši gmotni položaj starejših žensk 65+ posledica predvsem spolne neenakopravnosti iz preteklosti, ki pa ni povsem odpravljena. V praksi so obstajale razlike predvsem v zaposlovanju, izobraževanju in plačilu za delo. Te razlike še vedno obstajajo:

- ženske še vedno v povprečju zaslužijo manj kot moški za podobno delo. Obstaja plačna vrzel v poklicih, ki so slabo plačani (zdravstvu, šolstvu, negi idr.);
- manj žensk je na vodilnih položajih v podjetjih in politiki.

Sklenemo lahko, da so ženskam formalno v pravnih aktih priznane enake pravice kot moškim, vendar enakopravnost v vsakdanjem življenju še ni povsem uresničena. V posledici neenakopravnosti opisanimi v prispevku, pa so danes izpostavljene tveganju revščine starejše ženske 65+. Pozitivna obveznost države je, da s sistemskimi ukrepi predvsem na področju plačnega sistema, pokojninske reforme, razvojem dolgotrajne oskrbe, aktivnim staranjem in drugimi zagotovi enakopraven položaj žensk in v celoti odpravi revščino.

Splošni družbeni razvoj v preteklih desetletjih in dvig življenjskega standarda ni odpravil slabšega gmotnega položaja žensk v družbi, ki se odraža v revščini.

Kljub vsemu je treba ugotoviti, da je od druge svetovne vojne, od leta 1945, viden napredek pri zagotavljanju enakopravnosti žensk predvsem v izobraževanju, pomoči države pri varstvu in vzgoji otrok, uveljavljanju žensk pri opravljanju funkcij in zaposlovanju, kjer ženske vse bolj prevzemajo odgovorna dela, ki so boljše plačana, zmanjševanju družinskega nasilja, večji državni skrbi za starejše (dolgotrajna oskrba), vse večjega varstva v domovih za ostarele in vse večjem vključevanju moških v starševsko varstvo in delitvi družinskih obveznosti.

V prihodnosti je zato država dolžna s sistemskimi ukrepi odpraviti revščino vseh, tudi žensk starejših od 65+ in jim zagotoviti socialno varnost ter s tem odpraviti kršitve človekovih pravic, predvsem pravico do človekovega dostojanstva.

Uporabljeni viri

- Alexy, R.: *A Theory of Constitutional Rights*, New York, Oxford University Press, 2002.
- Korpič - Horvat, Etelka in drugi, v: *Socialna država in revščina*, Univerza Maribor 2022.
- Senčur Peček, Darja: *Enako plačilo ne glede na spol v zasebnem in javnem sektorju*, Podjetje in delo, 6-7/2022, *Resolucija o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških za obdobje 2023–2030*, Uradni list RS, št. 105/23.
- SURS: *V Sloveniji vse več starejših žensk, ki so bolj podvržene revščini*; <https://ninfo.si/novice/slovenija>.
- SURS: *Osnovni kazalniki revščine in socialne izključenosti*, 21. 3. 2024.
- European Institute for GenderEquality, raziskava CARE, 2024; https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/20190393_mh0219039enn_pdf.pdf?utm_source=chatgpt.com.

Darja Senčur Peček

Enako plačilo za enako delo in delo enake vrednosti ne glede na spol – od pravne ureditve do uveljavitve v praksi

Uvod

Neenaka obravnava delavcev in delavk v delovnem razmerju je kljub prepo-vedi diskriminacijev zvezi z delom, tako namednarodni in nacionalniravni, v praksi še vedno problem. Kaže se pri izbiri kandidatov za zaposlitev, priza-gotovitvi pravic v delovnemrazmerju (kot so plačilo za delo, napredovanje, možnosti za izobraževanje itd.) ter ob prenehanju delovnega razmerja. Dis-kriminacija žensk v zvezi s plačilom za delo je tudi del širše problematike – neenakega plačilaza enako delo in delo enakevrednosti zaradi spola.

Ženske namreč povprečno za svoje delo zaslužijo manj kot moški. Plačna vrzel med spoloma se sicer na nivoju EU skozi leta počasi zmanj-šuje, a je leta 2023 še vedno znašala 12%.⁴⁴ Gre za t.i. neprilagojeno plačno vrzel, ki kaže razliko med povprečnim bruto plačilom na uro za moške in ženske in se izraža kot odstotek povprečnega plačila na uro moškega. Raz-like v plačah med spoloma so v državah članicah EU različno visoke (od 19 % v Latviji, 18,3 % v Avstriji in 18 % na Češkem do -0,9 % v Luksembur-gu), v vseh državah EU (razen v Luksemburgu) pa so ženske slabše plačane. To velja tudi za Slovenijo, ki sicer sodi med države z najnižjo plačno vrzeljo v EU (5,4 % v letu 2023), ki pa je v zadnjih desetih letih bistveno narasla⁴⁵.

Plačna vrzel je odraz različnih dejavnikov – tako razlik v povpreč-nih značilnostih zaposlenih moških in žensk (kot so izobrazba, dejavnost, poklic, ure opravljenega dela, ki imajo različne strukturne vzroke, kot so manjša udeležba žensk na trgu dela, nevidno in neplačano delo, pogostej-ša uporaba skrajšanega delovnega časa in pogostejše odločitve za prekini-

⁴⁴ Eurostat (2025).

⁴⁵ Medtem ko v večini ostalih držav pada. Po podatkih Eurostat je bila v Sloveniji plačna vrzel leta 2010 le 0,9%, nato pa je strmo naraščala do leta 2018 (9,3 %), v letu 2019 je znašala 7,9 %, v letu 2023 5,4 %. V letih 2020 in 2021 je bila manj kot 3 %. Pojavljajo se tudi stališča, da je bila leta 2010 tako nizka plačna vrzel izmerjena zaradi metodologi-je, ki se je takrat uporabljala. Glej P. Foubert, A. Timmer (2017), str. 36. Prav tako se oce-njuje, da se je plačna vrzel v Sloveniji v času epidemije znižala zaradi sprememb na trgu dela (in ne načrtne politike za zmanjšanje plačne vrzeli). Glej A. Poje Rožič (2025), str. 50.

tev poklicne poti zaradi skrbi za družino, vertikalna in horizontalna segregacija,⁴⁶ ki temelji na spolnih stereotipih⁴⁷, kot tudi diskriminacije pri plačilu na podlagi spola.⁴⁸ S statistično izračunano plačno vrzeljo ni mogoče izmeriti obsega diskriminacije pri plačilu, je pa njen pokazatelj.⁴⁹

Čeprav je pravica do enakega plačila za enako delo in delo enake vrednosti in prepoved diskriminacije v zvezi s plačilom na podlagi spola pravno zagotovljena, to ni dovolj za njeno uveljavitev v praksi. To ugotavljajo tudi nadzorni organi mednarodnih organizacij. V prispevku bo v nadaljevanju obravnavana mednarodna in nacionalna pravna ureditev pravice do enakega plačila, razlaga ključnih pojmov, povezanih s to pravico, ovire pri njenem uveljavljanju v praksi in možne rešitve, kot med drugim izhajajo iz nove direktive EU, ki naj bi te ovire odpravila.

Enako plačilo za enako delo in delo enake vrednosti – pravni standard

Že v leta 1948 s strani OZN sprejeto *Splošno deklaracijo človekovih pravic* je bila (v 23. členu) vključena pravica vsakogar, da ima, brez vsakršne diskriminacije, pravico do enakega plačila za enako delo. Kasnejši *Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah* (sprejet 1966, uveljavljen 1976)⁵⁰ je v 7. členu izrecno uredil tudi pravico žensk, da prejemajo za enako delo enako plačilo kot moški.

⁴⁶ Vertikalna segregacija pomeni, da so ženske slabo zastopane na najvišjih položajih v podjetjih, poklicih, tudi v družbi, horizontalna segregacija pa, da ženske prevladujejo v določenih dejavnostih in poklicih (ki so praviloma slabo plačani).

⁴⁷ Glej D. Leythienne, P. Ronkowski (2018), str. 6; Evropska komisija (2020a), str. 10. Glej tudi A. Timmer, L. Senden (2016), str. 17. Več o vzrokih tudi v A. Poje Rožič (2025), str. 34–38.

⁴⁸ Neprilagojena plačna vrzel se deli na t.i. pojasnjen del (del, ki ga je mogoče statično pojasniti z različnimi značilnostmi moških in žensk) in t.i. nepojasnjen del ali prilagojeno plačno vrzel (ki pokaže primerjavo med moškimi in ženskami z enakimi značilnostmi). Prilagojena plačna vrzel je odraz nemerljivih razlik med spoloma, ki vplivajo na plače (kot so delovne izkušnje, preference pri izbiri dela in pogajalske sposobnosti), pa tudi diskriminacije pri plačilu. A tudi v pojasnjenem delu plačne vrzeli se skriva diskriminacija na podlagi spola, saj imajo moški in ženske neenak dostop do vodilnih delovnih mest, do zaposlitve s polnim delovnim časom itd. Glej Boll, Lagemann, stran 102.

⁴⁹ Glej European Commission (2020), str. 12, tudi D. Leythienne, P. Ronkowski (2018), str. 21.

⁵⁰ Pakt je ratificirala že Jugoslavija, Slovenija pa zavezuje na podlagi *Akta o notifikaciji nasledstva* (Uradni list RS, št. 35/92).

Prvi zavezujoč mednarodni dokument na tem področju pa je bila leta 1951 sprejeta Konvencija Mednarodne organizacije dela (MOD) št. 100 o enakem plačilu delavcev in delavk za delo enake vrednosti. Konvencija je bila za tiste čase zelo daljnosežna, saj se nanaša tudi na enako plačilo za delo enake vrednosti in ne le za enako plačilo za enako delo. Sodi med temeljne konvencije MOD. K temu, da jo je ratificiralo več kot 90 % članic MOD⁵¹ je nedvomno prispevalo tudi dejstvo, da lahko države pri uveljavljanju ciljev konvencije uporabijo različne načine. Iz 2. in 4. člena izhaja, da mora vsaka članica na način, ki je prilagojen veljavnim metodam za določanje višine plačila, spodbujati, in kolikor je to v skladu s temi metodami, zagamčiti uporabo načela enakega plačila (bodisi z zakonodajo, s kolektivnimi pogodbami, s kombinacijo teh sredstev), pri tem pa sodelovati z delodajalskimi in delavskimi organizacijami⁵². Nadzorni organ MOD v zvezi z izvrševanjem konvencij je t.i. Odbor strokovnjakov o uporabi konvencij in priporočil (v nadaljevanju Odbor strokovnjakov MOD).⁵³

Pravico do enakega plačila za delo enake vrednosti je vsebovala tudi *Evropska socialna listina* (ESL), sprejeta v okviru Sveta Evrope leta 1961. Ohranja jo tudi leta 1996 spremenjena listina (MESL), ki jo je leta 1999 ratificirala tudi Slovenija⁵⁴. S 4. členom, ki zagotavlja pravico do pravičnega plačila se države pogodbenice zavezujejo, da bodo delavcem in delavkam priznavale enako plačilo za delo enake vrednosti. Glede na to, da je pravica do enakega plačila le en vidik pravice do enakih možnosti in ena-

⁵¹ Med njimi tudi Jugoslavija, že leta 1952, Slovenija pa jo je prevzela z *Aktom o notifikaciji nasledstva* (Ur. L. RS, št. 54/92-MP).

⁵² H konvenciji je bilo sprejeto tudi Priporočilo št. 90 o enakem plačilu (1951), ki konkretnije ureja način uveljavljanja načela enakega plačila, posebej poudarja pomen objektivnega vrednotenja delovnih mest, prav tako navaja ukrepe za zagotavljanje enakih možnosti delavk in delavcev, kar bi zmanjšalo neenakost pri plačilu (npr. enake možnosti za poklicno usmerjanje, zagotavljanje socialnih storitev, ki upoštevajo potrebe delavk z družinskimi obveznostmi, enake možnosti v zvezi z dostopom do poklicev itd.).

⁵³ Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations (CEACR). O njegovem delovanju glej na spletni strani MOD <https://www.ilo.org/global/standards/applying-and-promoting-international-labour-standards/committee-of-experts-on-the-application-of-conventions-and-recommendations/lang--en/index.htm>.

⁵⁴ *Evropska socialna listina* (spremenjena), Ur. l. RS – MP št. 7/99, Ur. l. RS, št. 24/1999.

kega obravnavanja v zadevah v zvezi z zaposlitvijo in poklicem brez razlikovanja na podlagi spola, ki je urejena v 20. členu MESL, in se med drugim nanaša tudi na plačilo (točka c), je treba upoštevati tudi to določbo. Nadzor nad uresničevanjem z listino priznanih pravic na nacionalni ravni se izvaja po dveh postopkih – na podlagi periodičnih poročil držav članic in preko postopka kolektivnih pritožb. V obeh postopkih odloča Evropski odbor za socialne pravice (v nadaljevanju EOSP).⁵⁵

Tudi v okviru Evropske unije (EU) je enako plačilo za enako delo ne glede na spol priznано kot temeljna pravica. Določena je bila že v 119. členu ustanovne pogodbe (t.i. Rimske pogodbe) iz leta 1957⁵⁶, v trenutno veljavni Pogodbi o delovanju EU, t.i. Lizbonski pogodbi (PDEU)⁵⁷ pa je urejena v 157. členu. Ta v prvem odstavku določa, da vsaka država članica zagotovi uporabo načela plačila za enako delo ali delo enake vrednosti za moške in ženske. Določba 157. člena (in že prej 119. člen) je ključna delovnopravna določba ustanovne pogodbe, ki jo tudi Sodišče EU šteje za steber socialne politike EU⁵⁸. Tako ji je že leta 1975 v zadevi *Defrenne II*⁵⁹ priznalo neposredni vertikalni in horizontalni učinek, kar pomeni, da se lahko posameznik (delavec), tako v razmerju do države kot do delodajalca v zasebnem sektorju sklicuje nanjo pred nacionalnim sodiščem⁶⁰.

Enakost moških in žensk zagotavlja tudi *Listina EU o temeljnih pravicah*⁶¹, ki v 23. členu določa, da se mora enakost zagotoviti tudi na področju zaposlovanja, dela in plačila za delo.

Leta 1975 je bila sprejeta *Direktiva 75/117/EGS* o približevanju zakonodaje držav članic v zvezi z uporabo načela enakega plačila za moške in ženske⁶², ki je bila kasneje (skupaj z drugimi direktivami v zvezi z enako

⁵⁵ O delovanju EOSP glej spletno stran Sveta Evrope <https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/european-committee-of-social-rights>.

⁵⁶ Razlog je bil sicer predvsem ekonomski – da bi se izenačili stroški dela (ki so bili v državah z nižjim plačilom za ženske, nižji). Glej A. C. L. Davies (2012), str. 10.

⁵⁷ PDEU – prečiščeno besedilo 2016, UL C 202 (2016).

⁵⁸ C. Barnard (2012), str. 297.

⁵⁹ Sodba SEU, C-43/75, Defrenne, z dne 8. 4. 1976.

⁶⁰ Glej A. C. L. Davies (2012), str. 118.

⁶¹ UL C 83/389, 30. 3. 2010.

⁶² UL L 45/19, 19. 2. 1975. Z direktivo je prišlo do razširitve načela enakega plačila tudi na delo enake vrednosti. V ustanovno pogodbo je bilo to vključeno z Amsterdamsko pogodbo (člen 141).

obravnavo) nadomeščena z *Direktivo 2006/54/ES* Evropskega parlamenta in Sveta z dne, 5. julija 2006, o uresničevanju načela enakih možnosti ter enakega obravnavanja moških in žensk pri zaposlovanju in poklicnem delu⁶³. Navedena direktiva v 4. členu določa, da je treba za enako delo ali delo enake vrednosti odpraviti neposredno in posredno diskriminacijo zaradi spola glede vseh vidikov in pogojev plačila.

Najnovejši obvezujoč dokument EU na tem področju je *Direktiva (EU) 2023/970* Evropskega parlamenta in Sveta z dne, 10. maja 2023, o krepitvi uporabe načela enakega plačila za enako delo ali delo enake vrednosti za moške in ženske s preglednostjo plačil in mehanizmi za izvrševanje⁶⁴. Direktiva je bila sprejeta predvsem z namenom zagotoviti bolj učinkovito izvrševanje pravice do enakega plačila⁶⁵, države članice (torej tudi Slovenija) pa jo morajo prenesti v svoje pravne rede do 7. junija 2026.

V Sloveniji izhaja načelo enake obravnave iz 14. člena Ustave RS (enakost pred zakonom)⁶⁶, skupne temelje za izboljšanje položaja žensk in ustvarjanje enakih možnosti žensk in moških na različnih področjih družbenega življenja pa določa *Zakon o enakih možnostih žensk in moških*⁶⁷. Varstvo posameznika pred diskriminacijo, tudi v zvezi z zaposlitvenimi pogoji in pogoji dela, vključno s plačo ureja *Zakon o varstvu pred diskriminacijo*⁶⁸. Prepoved neposredne in posredne diskriminacije (tudi na podlagi spola) v zvezi z zaposlitvijo in delom v 6. členu določa tudi *Zakon o delovnih razmerjih*⁶⁹. Poleg tega pa ZDR-1 v 133. členu izrecno ureja tudi enako plačilo žensk in moških. Iz navedene določbe izhaja, da je dolžan delodajalec za enako delo in za delo enake vrednosti izplačati enako plačilo delavcem, ne glede na spol. Izrecno je določeno tudi, da so morebi-

⁶³ UL L 204, 26. 7. 2006.

⁶⁴ UL L 132/21, 17. 5. 2023.

⁶⁵ Glede ciljev direktive glej predlog direktive, Bruselj, 4. 3. 2021, COM(2021) 93 final. O predlogu direktive glej B. Kresal (2021).

⁶⁶ Ur. l. RS, št. 33/91-I in nasl. Ustava RS pa izrecno ne določa pravice do enakega plačila za enako delo in delo enake vrednosti ne glede na spol. Zanimivo je, da je že Ustava Ljudske republike Slovenije iz leta 1947 določala, da so ženske enakopravne z moškimi na vseh področjih državnega, gospodarskega in družbeno-političnega življenja in imajo za enako delo pravico do enakega plačila kot moški.

⁶⁷ Ur. l. RS, št. 59/02 in nasl. (ZEMZŽ).

⁶⁸ Ur. l. RS, št. 33/16 in nasl. (ZVarD).

⁶⁹ Ur. l. RS, št. 21/13 in nasl. (ZDR-1).

tna določila pogodbe o zaposlitvi, kolektivne pogodbe oziroma splošnega akta delodajalca, ki so v nasprotju z načelom enakega plačila, neveljavna⁷⁰.

Uveljavljanje pravice do enakega plačila v praksi

SPLOŠNO

Nadzorni organi – Odbor strokovnjakov MOD⁷¹, EOSP⁷² pa tudi institucije EU⁷³ ugotavljajo, da se načelo enakega plačila za enako delo kljub zakonski ureditvi v praksi ustrezno oziroma dovolj ne uveljavlja. Očitna neposredna diskriminacija⁷⁴ pri plačilu za isto delo je sicer postala redkejša. A načelo enakega plačila ne pomeni zgolj odprave različno določenih zneskov plače (ali drugih plačil)⁷⁵ za moške in ženske. Večji izziv pomeni posredna diskriminacija (se pravi primeri, ko so zaradi navidezno nevtralnega merila, kot so mobilnost, delo s polnim delovnim časom itd. ženske v primerjavi z moškimi v slabšem položaju, ne da bi bilo to mogoče objektivno upravičiti)⁷⁶, še posebej pa izvajanje načela enakega plačila za delo enake vrednosti, s katerim se naslavlja podcenjenost del, ki jih tipično opravljajo ženske. Problem je že pri opredelitvi in razlagi temeljnih konceptov (oseba v primerljivem položaju, možnost objektivnega opravičevanja različnega plačila, delo enake vrednosti itd.) v posameznih nacionalnih ureditvah⁷⁷.

⁷⁰ Več o tej določbi glej B. Kresal v I. Bečan et al. (2019), str. 814 in nasl.

⁷¹ Glej ILO (1996), ILO (1990), ILO (1998), ILO (2006).

⁷² Glej Council of Europe (2018).

⁷³ Evropska komisija (2007), Evropska komisija (2013), Evropska komisija (2014), Evropska komisija (2017), European Commission (2020a).

⁷⁴ Neposredna diskriminacija pomeni položaj, v katerem se oseba zaradi spola obravnava manj ugodno, kot se v primerljivem položaju obravnava, se je obravnavala ali bi se obravnavala druga oseba. Glej *Direktivo (EU) 2023/970*, člen 3, prvi odstavek točka i.

⁷⁵ Koncept enakega plačila se ne nanaša samo na plačo, ampak na »plačilo za delo«, kar pomeni običajno osnovno ali minimalno plačo ter vsa druga plačila, bodisi v denarju bodisi v naravi, ki jih delavec prejme, neposredno ali posredno, iz naslova zaposlitve od svojega delodajalca. Glej *Direktivo (EU) 2023/970*, člen 3, prvi odstavek točka a.

⁷⁶ Posredna diskriminacija pomeni položaj, v katerem bi bile zaradi navidezno nevtralnega predpisa, merila ali prakse osebe enega spola v posebej neugodnem položaju v primerjavi z osebami drugega spola, razen če je ta predpis, merilo ali praksa objektivno utemeljen na legitimnem cilju ter so sredstva za doseganje tega cilja ustrezna in potrebna. Glej *Direktivo (EU) 2023/970*, člen 3, prvi odstavek točka j.

⁷⁷ Več o opredelitvi teh pojmov v D. Senčur Peček (2022), glede opredelitve ali so osebe v primerljivem položaju glej tudi 19. člen *Direktive (EU) 2023/970*.

KAJ JE ENAKO DELO IN DELO ENAKE VREDNOSTI

Kot posebej pomembno pri zagotavljanju enakega plačila se kaže vprašanje opredelitve pojmov enako delo in delo enake vrednosti, ki niti v mednarodnih dokumentih, niti v pravu EU nista definirana.

V okviru MOD je najti razlogo, da »enako plačilo za enako delo« pomeni, da so podobno usposobljeni moški in ženske, ki opravljajo enako ali podobno delo v enakih pogojih, plačani enako⁷⁸. Navedeno velja ne glede na to, kako je to (vsebinsko enako delo) poimenovano. Glede na to, da gre za enakost pri plačilu, ki je vezana na vsebino dela, je uporaba načela enakega plačila za enako delo omejena na določeno področje dela oziroma delodajalca⁷⁹. Koncept »enakega plačila za delo enake vrednosti« je širši, saj presega primere, kjer se delo opravlja pri istem delodajalcu in primere, kjer delo opravljajo delavci obeh spolov. Do diskriminacije prihaja ravno zato, ker so določeni poklici in dela rezervirani za ženske⁸⁰. Enako plačilo za delo enake vrednosti se tako ne nanaša le na primere, ko moški in ženske opravljajo enako ali podobno delo, ampak tudi na primere, ko opravljajo različno delo⁸¹, ki je enake vrednosti. Če ženske in moški za dela enake vrednosti niso plačani enako, gre za diskriminacijo.

Sodišče EU, ki se je v postopkih predhodnega odločanja ukvarjalo tako s primeri diskriminacije pri plačilu v primeru enakega oz. podobnega dela⁸² kot siceršnjega dela enake vrednosti⁸³, odločitev o tem, ali v konkretnem primeru delavci opravljajo enako delo ali delo enake vrednosti prepušča predložitvenemu nacionalnemu sodišču. Nacionalna sodi-

⁷⁸ M. Oelz, S. Olney, M. Tomei (2013), str. 31.

⁷⁹ ILO (1986), točka 20.

⁸⁰ ILO (1986), točka 22; tudi ILO (2007), točka 3.

⁸¹ Delo različne vsebine, ki zahteva različne kompetence, vključuje različno odgovornost, se opravlja v različnih pogojih. V ILO (2007), točka 4 so navedeni primeri iz nacionalnih poročil, kjer je vidno, da se je koncept enakega plačila za delo enake vrednosti uporabil tako, da so se primerjala delovna mesta varuhov v varovanih bivališčih za starejše (v glavnem ženske) in varnostnikov v pisarnah (v glavnem moški), nadzornikov šolskih obrokov (ženske) in nadzornikov v parkih (moški), sobarjev in čistilcev (ženske) z vrtnarji in šoferji (moški) itd.

⁸² Glej C-381/99, *Brunhofer*, 26. 6. 2001 (tč. 48); tudi C-309/97, *Angestelltenbetriebsrat der Wiener Gebietskrankenkasse*, 11. 5. 1999, točka 20, 21

⁸³ Glej C-400/93 *Dansk Industri*, 31. 5. 1995 točke 32, 33 (različna delovna mesta v ke-ramični industriji); C-236/98 *JämO*, 30. 3. 2000 (babice, medicinski tehniki); *Tesco* (trgovke in delavci v distribucijskih središčih); C-196/02, *Nikoloudi*, 10. 3. 2005, točka 28.

šča morajo pri tem ugotoviti, ali se za te delavce lahko šteje, da se nahajajo v primerljivih okoliščinah, pri tem pa se upoštevajo različni dejavniki, kot so narava dela, usposobljenost ter delovni pogoji. Evropska komisija je v svojem priporočilu iz 2014⁸⁴ spodbudila države članice, naj v svoji zakonodaji pojasnijo pojem dela enake vrednosti v skladu s sodno prakso SEU. Nekaj držav članic že ima takšno zakonsko opredelitev, ki določa analitični okvir ali najpomembnejša merila za primerjavo vrednosti različnih delovnih mest⁸⁵. Slovenije ni med njimi⁸⁶.

Pomemben napredek v tej zvezi prinaša nova *Direktiva(EU) 2023/970*, ki »delo enake vrednosti« opredeljuje kot »delo, za katerega se ugotovi, da je enake vrednosti v skladu z nediskriminatornimi in objektivnimi spolno nevtralnimi merili iz člena 4(4).«⁸⁷

OVREDNOTENJE DELOVNIH MEST

Ključno pri zagotovitvi enakega plačila za enako delo in za delo enake vrednosti je ustrezno ovrednotenje delovnih mest, ki mora biti opravljeno brez diskriminacije na podlagi spola⁸⁸.

Delodajalci praviloma uporabljajo formalne ali neformalne metode ovrednotenja delovnih mest. Kot izhaja iz dokumentov MOD⁸⁹ pa tudi EU⁹⁰, se v praksi uporabljata predvsem dve vrsti formalnih metod vrednotenja delovnih mest –razvrščanje delovnih mest⁹¹ in analitična ocena delovnih mest (ki se je izkazala za najbolj učinkovito pri zagotavljanju plačne enakosti⁹². Pri analitični oceni delovnih mest se delovno mesto raz-

⁸⁴ Glej Evropska komisija (2014), točka 10.

⁸⁵ Kot izhaja iz A. Timmer, L. Senden (2016), str. 20, je takih držav približno tretjina v EU.

⁸⁶ Glej European Commission (2020), str. 19.

⁸⁷ Glej člen 3 I. odst., točka g.

⁸⁸ To izhaja že iz diktacije 3. člena *Konvencije MOD št. 100* kot iz 2. odstavka 4. člena *Direktive 2006/54/ES*.

⁸⁹ Glej M. Oelz, S. Olney, M. Tomei (2013), str. 39, ILO poročilo, 1986, tč 139 do 142.

⁹⁰ Glej Evropska komisija (2013), str. 8.; European Commission (2013a), str. 4.

⁹¹ Pri razvrščanju delovnih mest se upošteva delovno mesto kot celota, delovna mesta pa se razvrstijo glede na pomembnost zahtev za njihovo opravljanje. S to metodo se določi pomembnost delovnega mesta v okviru organizacije, ne določijo pa se razlike v vrednosti med njimi.

⁹² Glej ILO (2007), točka 5.

bije na elemente (dejavnike)⁹³, ki se ovrednotijo, nato pa se določi skupna vrednost delovnega mesta. Pri ocenitvi se upošteva vsebina delovnega mesta. Če imajo posamezna (vsebinsko različna) delovna mesta enako vrednost, mora biti tudi plačilo enako⁹⁴.

Ne glede na to, katera metoda vrednotenja delovnih mest se uporablja, pomembno je, da je prosta spolne pristranskosti (*genderbias*). Da bi se to doseglo, je treba zagotoviti, da izbor dejavnikov za primerjavo, ovrednotenje teh dejavnikov in dejanska izvedba primerjave niso sami po sebi diskriminatorni. Tako Odbor strokovnjakov MOD kot institucije EU namreč ugotavljajo, da sistemi razvrščanja, pa tudi analitične ocene delovnih mest pogosto temeljijo na zahtevah delovnih mest, v katerih prevladujejo moški in podcenjujejo spretnosti za delovna mesta, v katerih prevladujejo ženske. Odgovornost za opremo in denar je na primer vrednotena višje od odgovornosti za ljudi. Razlog za to je v napačni predpostavki, da so spretnosti kot so skrb za druge in čiščenje (dela, ki so podobna tistim, ki jih ženske neodplačno opravljajo doma) ženskam prirojene in jih niso pridobile z izobraževanjem ali izkušnjami⁹⁵. Na tak način se ohranja spolno pristranskost, diskriminacijo na podlagi spola in stereotipe o spolih. Vse to vodi v sistematično podcenjenost del, ki jih v glavnem opravljajo ženske.

Zaradi velikega pomena, ki ga ima ustrezno vrednotenje delovnih mest predvsem za doseganje enakega plačila za delo enake vrednosti, so bila tako v okviru MOD⁹⁶ kot EU⁹⁷ pripravljena posebna praktična priporočila (vodnik), ki naj bi delodajalcem (in socialnim partnerjem) olajšala uvedbo spolno nevtrálnih metod ocene delovnih mest in s tem plačne enakosti. V nekaterih državah je (bodisi na podlagi zakonske obveznosti ali posebnega dogovora socialnih partnerjev v določenih dejavnostih) do sistematične primerjave določenih tipično moških in tipično ženskih del,

⁹³ Ti dejavniki so kompetence in znanja (pridobljena z izobraževanjem, usposabljanjem, izkušnjami), odgovornost za opremo, denar, ljudi, napor (fizični, umski, psihosocialni).

⁹⁴ Glej M. Oelz, S. Olney, M. Tomei (2013), str. 40.

⁹⁵ Glej pogosto spregledane oziroma slabo vrednotene elemente (zahteve) del, ki jih pogosto opravljajo ženske, v M. Oelz, S. Olney, M. Tomei (2013), str. 40; tudi v J. Pilinger (2021), str. 14.

⁹⁶ Glej ILO (2008), str. 5.

⁹⁷ Glej prilogo k European Commission (2013a).

njihove ponovne ocene z uporabo objektivnih metod in odprave plačnih razlik prišlo⁹⁸, v mnogih še ne.

V Sloveniji, kjer morajo delodajalci tako v javnem kot zasebnem sektorju⁹⁹ sprejeti akt o sistemizaciji, s katerim se določijo zahteve posameznega delovnega mesta¹⁰⁰, prav tako se uporabljajo objektivni sistemi razvrščanja oziroma analitične ocene delovnih mest¹⁰¹, razprave o tem, ali so ti sistemi oziroma metode ocenjevanja res spolno nevtralni, ni zaslediti.

Nova direktiva (EU) 2023/970 državam članicam nalaga obveznost, da zagotovijo, da bodo delodajalci imeli plačilne strukture, ki zagotavljajo enako plačilo za enako delo in delo enake vrednosti. V četrtem odstavku 4. člena direktive je tudi določeno, kakšne naj bodo te plačilne strukture. Ključno je, da se delodajalci s predstavniki delavcev dogovorijo o objektivnih, spolno nevtralnih merilih, ki omogočajo oceno, ali so delavci v primerljivem položaju glede vrednosti dela. Ta merila niti neposredno niti posredno ne smejo temeljiti na spolu delavcev, vključujejo pa naj znanje in spretnosti, trud, odgovornost in delovne pogoje ter morebitne druge dejavnike, relevantne za določeno delovno mesto. Posebej je v direktivi poudarjeno, da pri tem ne smejo biti podcenjene ustrezne mehke veščine. Prav tako direktiva nalaga državam članicam¹⁰², da sprejmejo potrebne ukrepe, da bodo delodajalcem in socialnim partnerjem na voljo analitična orodja in metodologije, ki jim bodo v pomoč in usmerjanje pri vzpostavljanju spolno nevtralnih sistemov vrednotenja in razvrstitve delovnih mest.

PREGLEDNOST (TRANSPARENTNOST) PLAČIL

Do uveljavljanja primerov neenakega plačila pred pristojnimi organi oziroma sodišči pride zelo redko, saj se potencialne žrtve diskriminacije le-te pogosto sploh ne zavedajo. K temu prispevajo nepregledni plačni sis-

⁹⁸ Glej J. Pilinger (2021), str. 15 in naslednje, kjer so navedeni primeri dobrih praks iz teh držav.

⁹⁹ Razen delodajalci z manj kot 10 zaposlenimi.

¹⁰⁰ Glej 21. člen *Zakona o javnih uslužbencih* (Ur. l. RS, št. 56/02 in nasl., ZJU) in 2. odstavek 22. člena ZDR-1.

¹⁰¹ Glej European Commission (2020), str. 30, kjer se Slovenija uvršča med države, kjer so sistemi razvrščanja oziroma ocene delovnih mest spolno nevtralni.

¹⁰² Pri tem se morajo države članice posvetovati z organi za enakost (v Sloveniji je to Zagovornik načela enakosti – glej <https://zagovornik.si/>).

temi in pomanjkanje informacij o tem, kakšne so plače delavcev drugega spola na enakih delih oziroma delih enake vrednosti.

V okviru MOD se splošno (za vse države) ugotavlja, da razlike v plačilih med moškimi in ženskami pogosto niso ugotovljene in statistično izkazane. Tudi če so razlike ugotovljene, ni (zadostnih) podatkov o tem, od kje izvirajo te neenakosti. Praviloma se podatki nanašajo na neto plačila, in splošno upoštevajo le dejavnike kot so število delovnih ur, delovna doba, izobrazba in poklicna struktura delavcev¹⁰³. Odbor strokovnjakov MOD je tako večkrat pozval vlade in predstavnike socialnih partnerjev držav članic, da zberejo in analizirajo tovrstne podatke¹⁰⁴.

Tudi iz dokumentov institucij EU in različnih študij izhajajo ugotovitve, da podjetja redko objavljajo plačne lestvice in da so merila za določanje plač pogosto nejasna, da v mnogih državah članicah delavci (potencialne žrtve diskriminacije) ne morejo doseči razkritja plač primerljivih skupin delavcev¹⁰⁵, prav tako delodajalci v mnogih državah niso obvezani sporočati podatkov o plačah posameznih kategorij delavcev glede na spol¹⁰⁶. Z namenom spodbuditi države članice k zakonski ureditvi tega področja, je Komisija v Priporočilu iz 2014 zajela nabor štirih ključnih ukrepov, s katerimi bi države članice (prilagojeno svojim razmeram) pristopile k izboljšanju preglednosti plač. Ti ukrepi so: pravica posameznikov, da zahtevajo podatke o ravneh plačil; poročanje na ravni podjetja; pregledi plačil in obravnavanje enakega plačila v kolektivnih pogajanjih¹⁰⁷. Kljub sprejetju Priporočila je le nekaj držav članic sprejelo ali spremenilo svojo že obstoječo zakonodajo o preglednosti plačil¹⁰⁸. Slovenije (ki tovrstne zakonodaje nima) ni bilo med njimi¹⁰⁹.

Z *Direktivo EU* 2023/970 so tudi na tem področju postavljeni obvezujoči minimalni standardi za vse države članice. V 5. členu je zagotovljena preglednost plačil pred zaposlitvijo (pravica kandidata do informacije

¹⁰³ ILO (1986), točka 248.

¹⁰⁴ ILO (1990) in ILO (1999).

¹⁰⁵ To velja tudi za Slovenijo. Glej A. Timmer, L. Senden (2016), str. 22.

¹⁰⁶ Glej Evropska komisija (2013), str. 8 in 9; predlog direktive, str. 7.

¹⁰⁷ Glej Evropska komisija (2014), točke 2 do 9.

¹⁰⁸ Takšno zakonodajo ima le 11 držav članic, in le 6 jih je sprejelo novo zakonodajo ali spremenilo obstoječo po uveljavitvi Priporočila. Glej Evropska komisija (2017), str. 3. Glej tudi J. Pilinger (2021), str. 27.

¹⁰⁹ Glej tudi P. Foubert, A. Timmer (2017), str. 54.

o začetni ravni plačila ali njenem razponu)¹¹⁰ ter v času trajanja delovnega razmerja (opis meril, po katerih se določajo plačila, mora biti lahko dostopen delavcem)¹¹¹. Predvidena je tudi pravica delavcev do informacij o svoji osebni ravni plačila in o povprečnih ravneh plačil, razčlenjenih po spolu in kategorijah primerljivih delavcev¹¹², kar jim bo omogočilo oceno, ali so za enako delo ali delo enake vrednosti enako plačani. Prav tako je določena obveznost delodajalcev z najmanj 100 delavci, da poročajo o plačilni vrzeli med ženskami in moškimi, tako da z direktivo določene podatke¹¹³ javno objavijo (npr. na spletni strani) ter o njih seznanijo delavce, delavske predstavnike in t.i. telo za spremljanje¹¹⁴ (na njihovo zahtevo pa tudi inšpektoratu za delo in organu za enakost). Če je iz poročanja razvidno, da je pri delodajalcu najmanj petodstotna razlika med povprečnim plačilom žensk in moških v katerikoli kategoriji delavcev, in delodajalec razlike ni utemeljil na podlagi objektivnih in spolno nevtrálnih meril, prav tako te neupravičene razlike ni odpravil v šestih mesecih od predložitve poročila, mora delodajalec skupaj z delavskimi predstavniki izvesti t.i. skupno oceno plačil¹¹⁵. Nato delodajalec izvede ukrepe iz te skupne ocene plačil in v razumnem roku odpravi neupravičene razlike v plačilu, pri tem pa sodeluje z delavskimi predstavniki, po potrebi pa se vključi tudi inšpektorat za delo in/ali organ za enakost. Ti ukrepi vključujejo analizo obstoječih spolno nevtrálnih sistemov vrednotenja in razvrstitve delovnih mest ali vzpostavitev takih sistemov¹¹⁶.

¹¹⁰ Prav tako delodajalec od kandidata ne sme zahtevati informacije o plačilu pri prejšnjem delodajalcu. Namen te določbe je omogočiti kandidatom pošteno pogajanje o svoji plači; pa tudi preprečiti, da bi se obstoječa diskriminacija pri plačilu nadaljevala. Glej predlog direktive, str. 11.

¹¹¹ Glej člen 6 direktive.

¹¹² Delavcem se prav tako ne sme preprečiti, da svoje plačilo razkrijejo z namenom krepitve načela enakega plačila za moške in ženske (a delodajalec lahko zahteva, da delavec informacije ne uporabi za drug namen kot za zaščito lastne pravice do enakega plačila). Gre torej za zelo omejeno pravico. Tako tudi B. Kresal (2021), str. 185.

¹¹³ Glej prvi odstavek 9. člena direktive.

¹¹⁴ V skladu z 29. členom direktive mora vsaka država članica imenovati telo za spremljanje, ki je zadolženo za spremljanje in podpiranje izvajanja nacionalnih določb, s katerimi je prenesena direktiva.

¹¹⁵ Gre za to, da se pregledajo prakse določanja plačil in obravnava morebitna spolna pristranskost v plačilnih strukturah ter določijo ukrepi. Glej 2. odstavek 10. člena direktive, glej tudi predlog direktive, str. 13.

¹¹⁶ Glej 4. odstavek 10. člena direktive.

UVELJAVLJANJE PRAVICE DO ENAKEGA PLAČILA

Na uveljavljanje pravice do enakega plačila pomembno vpliva tudi zakonska ureditev postopkov pred ustreznimi organi (predvsem sodišči). *Direktiva 2006/54/ES* v 17. členu izrecno določa obveznost držav članic, da za uveljavljanje kršitve načela enakega obravnavanja zagotovijo sodne postopke¹¹⁷. *Direktiva (EU) 2023/970* na podoben način to obveznost državam članicam nalaga izrecno v zvezi z neupoštevanjem enakega plačila. Vsem delavcem, ki menijo, da so bili oškodovani zaradi neupoštevanja načela enakega plačila morajo biti enostavno dostopni sodni postopki (tudi po prenehanju delovnega razmerja)¹¹⁸.

Ker se delavci pogosto ne znajdejo v pravnih postopkih, prav tako jim ti lahko predstavljajo preveliko finančno breme¹¹⁹, je v tej zvezi pomembna možnost, da postopek v imenu delavca sproži oziroma mu v postopku pomaga kdo drug (pristojna združenja, organizacije oziroma organi, lahko tudi delavski predstavniki). Obveznost, da države članice to možnost zagotovijo, določa že *Direktiva 2006/54/ES*, izrecno v povezavi z uveljavljanjem enakega plačila pa jo določa tudi *Direktiva (EU) 2023/970* (v 15. členu), ki to možnost izrecno daje tudi organu za enakost¹²⁰. Pogoj za to, da tak organ oziroma organizacija ali delavski predstavniki sodelujejo v postopku v imenu delavcev oziroma v njihovo podporo, je predhodno soglasje delavca.

Veliko oviro pri uveljavljanju kršitev načela enakega plačila pogosto predstavljajo tudi kratki zastaralni roki, še posebej, če delavec z zamikom dobi podatke o tem, da je prišlo do kršitve. To se je pokazalo tudi v zadevi *Levez (C-326/96, I. 12. 1998)*, kjer je delavka zato, ker ji je delodajalec

¹¹⁷ V Sloveniji je predviden postopek pred delovnim sodiščem.

¹¹⁸ Glej 14. člen direktive.

¹¹⁹ Glej P. Foubert, A. Timmer (2017), str. 53. Direktiva ta problem naslavlja tudi s posebno ureditvijo sodnih stroškov (glej 22. člen). Ker praviloma sodne stroške poravnava stranka, ki v sporu ni uspela, direktiva tu določa izjemo. Za primer, ko v sporu uspe delodajalec, morajo države članice urediti možnost, da sodišče oceni, ali je imela neuspešna tožeča stranka (delavec) utemeljene razloge za vložitev zahtevka in če je tako, da od delavca ne zahteva plačila sodnih stroškov.

¹²⁰ Trenutno namreč v vseh državah organi za enakost nimajo pravice vložiti tožbe v imenu žrtve diskriminacije. Glej predlog direktive, str. 14. Glej tudi P. Foubert, A. Timmer (2017), str. 50. V Sloveniji zagovorniku načela enakosti v zvezi s postopki po 39. členu ZVarDto pristojnost daje 41. člen ZarVD.

ob nastopu dela prikril dejansko (višjo) plačo, ki jo je imel njen predhodnik (moški), tožbo vložila šele takrat, ko je za to izvedela, delodajalec pa je uveljavljal potek zastaralnega roka. Sodišče EU je odločilo, da se delodajalec na ta rok ne more sklicevati (saj bi s tem delavki odvzel možnost učinkovitega pravnega varstva). *Direktiva (EU) 2023/970* v 21. členu naslavlja tudi takšne situacije. Čeprav določitev zastaralnih rokov za vložitev zahtevkov v zvezi z enakim plačilom prepušča državam članicam, določa njegovo minimalno trajanje (3 leta), prav tako določa, da zastaralni roki lahko začnejo teči šele, ko tožeča stranka izve za kršitev ali se od nje upravičeno pričakuje, da je izvedela¹²¹.

Glede na to, da delavci praviloma ne morejo pridobiti ustreznih podatkov in dokazil in posledično skoraj ne morejo dokazati diskriminacije (še posebej posredne), je za učinkovito uveljavljanje kršitev načela enake obravnave, pa tudi načela enakega plačila ključna prealitev dokaznega bremena na toženca (delodajalca). Na podlagi odločitev Sodišča EU je obrnjeno dokazno breme že postalo del protidiskriminacijskega prava EU¹²². *Direktiva 2006/54/ES* v 18. členu določa obveznost držav članic, da zagotovijo, da se v primeru, ko tožnik izkaže dejstva, na podlagi katerih se lahko domneva, da je prišlo do diskriminacije, dokazovanje o tem, da kršitve načela enakega obravnavanja ni bilo, naloži toženi stranki. Čeprav so države članice navedeno obveznost izpolnile¹²³, pa v praksi prealitev dokaznega bremena na toženca povzroča težave, saj tožniki težko izkažejo dejstva, potrebna za domnevo diskriminacije, prav tako pogosto ni jasno, kdaj so podani dovolj resni indici, da obstaja diskriminacija, da se dokazno breme prevali na delodajalca¹²⁴. *Direktiva (EU) 2023/970* v 18. členu sicer glede prenosa dokaznega bremena na toženca vsebuje enako določbo kot *Direktiva 2006/54/ES*, dodatno pa določa, da mora delodajalec v vseh primerih, ko ni izpolnil katere od obveznosti v zvezi s pregled-

¹²¹ Države članice pa lahko določijo tudi, da zastaralni roki ne začnejo teči, dokler tra- ja kršitev ali pred prenehanjem delovnega razmerja. Prav tako lahko države članice dolo- čijo, da se zastaralni roki zadržijo ali prekinejočim delavec o pritožbi obvesti delodajalca ali sproži postopek na sodišču.

¹²² Glej B. Kresal v I. Bečan et al. (2019), str. 57.

¹²³ Tudi Slovenija – glej 6. odstavek 6. člena ZDR-I.

¹²⁴ Glej P. Foubert, A. Timmer (2017), str. 50, 51. Tudi predlog direktive, str. 28 (tč. 39 uvodnih izjav).

nostjo plačil¹²⁵, dokazati da diskriminacije ni bilo¹²⁶. Dostop do dokazov je delavcem olajšan tudi s tem, da morajo države članice zagotoviti, da lahko sodišča v teh sporih od tožene stranke (delodajalca) zahtevajo, da razkrije vse zadevne dokaze, s katerimi razpolaga.¹²⁷

Za to, da se žrtve diskriminacije odločijo za uveljavljanje kršitev, je pomembno tudi, kaj lahko dosežejo v sporu. *Direktiva 2006/54/ES* v 18. členu ureja odškodnino za škodo, ki jo je oseba utrpela kot posledico diskriminacije na podlagi spola. Države članice morajo pravno urediti pravico do dejanske in učinkovite odškodnine, ki mora biti odvratilna in sorazmerna s škodo¹²⁸. *Direktiva (EU) 2023/970*, ki temelji tudi na sodni praksi Sodišča EU¹²⁹ dejansko in učinkovito odškodnino, ki je odvratilna in sorazmerna s škodo opredeljuje kot polno odškodnino¹³⁰. Odškodnina mora biti takšna, da je delavec, ki je utrpel škodo, v takšnem položaju, kot bi bil, če ne bi bilo kršitve načela enakega plačila. Ne sme biti omejena z vnaprej določeno zgornjo mejo in mora zajeti polno povračilo zapadlih plačil¹³¹. Pomemben prispevek k učinkovitemu odpravljanju kršitev načela enakega plačila pa pomeni tudi določba 17. člena nove direktive. Ta določa, da sodišče na zahtevo delavca toženi stranki odredi prenehanje takšne kršitve in/ali ji odredi, da sprejme ukrepe za izpolnitev obveznosti v zvezi z enakim plačilom¹³².

Poleg sodnih postopkov so za uresničevanje načela enakega plačila pomembne tudi ustrezno določene kazni in njihov dejansko izrekanje v primeru kršitev. *Direktiva (EU) 2023/970* v členu 23 nalaga državam članicam, da za kršitev pravic in obveznosti v zvezi z načelom enakega plačila

¹²⁵ Gre za obveznosti, določene v členih 5 do 10 direktive (preglednost plačil, obveščanje delavcev, poročanje o plačni vrzeli, skupna ocena plačil).

¹²⁶ V teh primerih delavcu ni treba izkazati dejstev, ki nakazujejo na diskriminacijo.

¹²⁷ Glej 20. člen direktive.

¹²⁸ Slovenija je direktivi sledila z ureditvijo odškodnine v 8. členu ZDR-I. Splošni ZVarD pa denarno nadomestilo žrtvi diskriminacije določa v višini od 500 do 5000 EUR (2. odstavek 39. člena).

¹²⁹ Glej zadevo *Arjona Camacho*, C-407/14, 17. 12. 2015.

¹³⁰ Država članica lahko določi pravico do odškodnine ali povračila.

¹³¹ Vključno z dodatki ali plačili v naravi) ter odškodnino za zamujene priložnosti in nepremoženjsko škodo, prav tako zamudne obresti; glej 16. člen direktive.

¹³² Pomembno je tudi, da je za primer, da tožena stranka ne izpolni odredbe, predvideno kaznovanje s periodično denarno kaznijo.

določijo učinkovite, sorazmerne in odvračilne kazni, ki morajo vključevati tudi globe, za primer ponavljajočih kršitev pa morajo biti predvidene posebne kazni (na primer preklic javnih sredstev itd.). Posebej je urejena obveznost držav članic, da zagotovijo, da bodo gospodarski subjekti pri izvajanju javnih naročil ali koncesij izpolnjevali obveznosti v zvezi z enakim plačilom.¹³³

SITUACIJA V SLOVENIJI

Čeprav je v Sloveniji precej razširjeno prepričanje, da so pri nas ženske in moški plačani enako, temu ni tako. To potrjujeta tako s strani Eurostata, kot tudi SURS izmerjena (sicer relativno nizka) neprilagojena plačna vrzel¹³⁴, pa tudi različne raziskave (ki kažejo še večje razlike v plačah glede na spol)¹³⁵. Za Slovenijo je značilno, da spada v manjšino držav članic EU, v katerih je pojasnjena plačna vrzel negativna, zaradi česar je nepojasnjena (prilagojena) plačna vrzel večja od splošne, neprilagojene¹³⁶. Zanimivo je tudi to, da je po podatkih SURS v Sloveniji plačna vrzel višja v javnem kot v zasebnem sektorju¹³⁷. Obstajajo velike razlike med dejavnostmi, pri čemer po višini plačne vrzeli izstopajo finančni in zavarovalni sektor, pa tudi zdravstvo in socialno varstvo. Največje razlike v plačah so prisotne med najbolj izobraženimi delavci, na najbolj zahtevnih delovnih mestih¹³⁸. Tako iz starejših kot novejših raziskav¹³⁹ izhaja, da se razlika v plačilu med spoloma v Sloveniji ustvarja predvsem na ravni delovnega mesta¹⁴⁰,

¹³³ Glej člen 24 direktive.

¹³⁴ Po podatkih SURS je ta v letu 2023 znašala 5,0, po podatkih Eurostat pa 5,4 %. Metodologije za izračun plačne vrzeli so različne, zato se pojavljajo različni podatki. Glej A. Poje, M. Roksandić (2013), str. 23. Glej tudi Poje Rožič (2025), str. 51.

¹³⁵ Glej raziskave, navedene v A. Poje, A. Kanjuo Mrčela, D. Tomaskovic-Devey (2019), str. 144.

¹³⁶ To pomeni, da bi glede na povprečne značilnosti žensk v primerjavi z moškimi na trgu dela (izobrazba, poklic, ekonomska aktivnost) v Sloveniji, le-te morale imeti višjo plačo od moških. Glej D. Leythienne, P. Ronkowski (2018), str. 12–16 (podatki so sicer za leto 2014).

¹³⁷ Glej Poje Rožič (2025), str. 52.

¹³⁸ Glej A. Poje, M. Roksandić (2013), str. 22, tudi Poje (2025), str. 52.

¹³⁹ Glej A. Poje, M. Roksandić (2013), str. 27; A. Poje, A. Kanjuo Mrčela, D. Tomaskovic-Devey (2019), str. 156, 157.

¹⁴⁰ In ni toliko posledica razvrščanja v dobro plačana podjetja in poklice in drugih razlogov.

do nje pa prihaja tako pri razvrščanju v plačni razred znotraj tarifnega razreda, kot pri podeljevanju delovne uspešnosti¹⁴¹ in napredovanju¹⁴². Raziskave prav tako kažejo, da so plačne razlike večje v feminiziranih in maskuliziranih poklicih kot v spolno mešanih poklicih¹⁴³.

Tako statistično ugotovljena plačna vrzel (še posebej njen nepojasnen del) kot izsledki raziskav kažejo na to, da v Sloveniji prihaja do kršitev načela enakega plačila. Kljub temu v Sloveniji ni sodnih sporov, v katerih bi posamezniki uveljavljali tovrstne kršitve, prav tako kršitev 133. člena ZDR-1 ne ugotavljajo delovni inšpektorji. Tudi zagovornik načela enakosti naj bi se od leta 2010, ko je bil ustanovljen, le redko srečal s tovrstnimi primeri, pri čemer se posebna statistika o njih ne vodi¹⁴⁴. V zadnjem času so bili sicer odmevni nekateri primeri, povezani s plačilom za delo, v katerih je zagovornik ugotovil posredno diskriminacijo (tudi na podlagi starševstva in spola)¹⁴⁵. Posebej kaže izpostaviti primer določitve nižje delovne uspešnosti javni uslužbenki, ki je bila del leta odsotna zaradi materinskega in starševskega dopusta, na podlagi katerega je zagovornik načela enakosti MJU priporočil izdajo posebne okrožnice v zvezi z dodeljevanjem letne ocene dela (ki vpliva na napredovanje)¹⁴⁶. Širše strokovne in siceršnje razprave o problematiki diskriminacije v zvezi s plačilom za delo, še manj pa o enakem plačilu za enako delo ne glede na spol tudi ti primeri niso spodbudili.

Na problem uveljavljanja enakega plačila v praksi pa Slovenijo opozarjajo nadzorni organi MOD in SE, kaže pa se tudi v poročilih in gradivih institucij EU.

Odbor strokovnjakov MOD je tako leta 2019 kot odziv na letno poročilo Slovenije o izvajanju *Konvencije MOD št. 100* izrazil zaskrbljenost nad večanjem plačne vrzeli v Sloveniji v zadnjih desetih letih in pozval vlado, naj ugotovi vzroke za to in strateško pristopi k njenemu zmanjša-

¹⁴¹ Tudi zaradi kriterijev, ki so vezani na prisotnost delavca na delu.

¹⁴² A. Poje, M. Roksandić (2013), str. 32, 33.

¹⁴³ A. Poje, A. Kanjuo Mrčela, D. Tomaskovic-Devey(2019), str. 157.

¹⁴⁴ Glej ILO (2017).

¹⁴⁵ Več primerov se je nanašalo na prisotnost na delu kot enega od kriterijev za določitev višine poslovne uspešnosti (božičnice). Glej na primer odločbo 0700-30/2019/15 iz 4. 9. 2019, potrjeno s sodbo UPRS I U 29/2020-21, ECLI: SI: UPRS: 2020: I.U.29.2020.21.

¹⁴⁶ Glej odločbo št. 0700-26/2020/41 z dne 1. 7. 2021, in priporočilo št. 0700-26/2020/42 z dne 20. 7. 2021.

nju. Med drugim je Odbor strokovnjakov MOD pozval vlado k podaji natančnejše informaciji o tem, kako se metodologija razvrščanja delovnih mest brez spolne pristranosti uporablja v praksi. Izhajajoč iz ugotovitev, da delovni inšpektorji ne zaznavajo kršitev, Odbor strokovnjakov poziva vlado, da ga obvesti o ukrepih, ki jih je podvzela z namenom okrepiti delovno inšpekcijo, da bo lahko bolj učinkovito zagotavljala spoštovanje načela enakega plačila¹⁴⁷.

Tudi EOSP je v svoji odločitvi o kolektivnih pritožbah, ki jih je v zvezi s kršitvijo pravice do enakega plačila iz členov 4.3. in 20 MESL zoper 15 držav (vključno s Slovenijo) vložila mednarodna nevladna organizacije University Women of Europe (UWE)¹⁴⁸, ugotovil, da Slovenija navedene določbe krši¹⁴⁹. Iz odločbe sicer izhaja, da ima Slovenija ustrezno zakonsko ureditev pravice do enakega plačila, prav tako je zagotovljeno delovanje organa za enakost. Kršitev pa je bila ugotovljena zato, ker Slovenija ne zagotavlja učinkovitega uveljavljanja te pravice v praksi, ker ne zagotavlja ustrezne preglednosti plač in primerjave delovnih mest in ker ni zadostnega merljivega napredka pri spodbujanju enakih možnosti žensk in moških glede enakega plačila.

Iz gradiva Komisije¹⁵⁰ izhaja, da sodi Slovenija med države, v katerih velik problem predstavljajo odsotnost jasne pravne opredelitve koncepta enakega plačila za enako delo in delo enake vrednosti, dostop do sodnega uveljavljanja kršitev, uporaba obrnjenega bremena in zagotovitev ustrezne odškodnine žrtvam, zmeren problem pa razvoj in uporaba spolno nevtralnih sistemov razvrščanja in ocenjevanja delovnih mest ter pristojnosti in promoviranje organa za enakost.

Sklepno

Iz ugotovitev nadzornih organov mednarodnih organizacij in institucij EU jasno izhaja, kje so ovire za uspešnejše uveljavljanje načela enakega

¹⁴⁷ Glej ILO (2017), ILO (2019).

¹⁴⁸ Več o tej odločbi EOSP glej v B. Kresal (2020), str. 434–436.

¹⁴⁹ Glej UWE v: Slovenia, Complaint No 137/2016, Decision on the merits of 5 December 2019, [https://hudoc.esc.coe.int/fre/#{%22sort%22:\[%22ESCPublicationDate%20Descending%22\],\[%22ESCDIdentifier%22:\[%22cc-137-2016-dmerits-en%22\]}](https://hudoc.esc.coe.int/fre/#{%22sort%22:[%22ESCPublicationDate%20Descending%22],[%22ESCDIdentifier%22:[%22cc-137-2016-dmerits-en%22]})

¹⁵⁰ Glej European Commission (2020), str. 16 in naslednje.

plačila za enako delo in delo enake vrednosti (tudi) v Sloveniji. Za njihovo odpravo bodo med drugim potrebne ustrezne zakonske spremembe, h katerim so države članice EU zavezane že na podlagi *Direktive(EU) 2023/970*, pri čemer je nacionalna ureditev lahko ugodnejša od nove direktive. Pri tem, kako se bodo nove zakonske obveznosti razlagale in izvajale v praksi, pa bodo imeli pomembno vlogo predvsem delovna inšpekcija, zagovornik načela enakosti in delovna sodišča.

Literatura in drugi viri

- Barnard, Catherine (2012): *EU Employment Law (Fourth Edition)*, Oxford University Press, Oxford, UK.
- Bečan, Irena et al. (2019): *Zakon o delovnih razmerjih (ZDR-1) s komentarjem*, 2. posodobljena in dopolnjena izdaja, Lexpera, GV Založba, Ljubljana.
- Boll, Christina; Lagemann, Andreas (2019): *The Gender Pay Gap in EU Countries – New Evidence Based on EU-SES 2014 Data*, Intereconomics, vol. 54, nr.2, 2019, str. 101–105; <https://www.intereconomics.eu/contents/year/2019/number/2/article/the-gender-pay-gap-in-eu-countries-new-evidence-based-on-eu-ses-2014-data.html>
- Council of Europe (2018): *Digest of the Case Law of the European Committee of Social Rights*; <https://tm.coe.int/digest-2018-parts-i-ii-iii-iv-en/1680939f80>
- Davies, A. C. L. (2012): *EU Labour Law*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK, Northampton, USA.
- European Commission (2013a): *Commission staff working document, Accompanying the document Report from the Commission to the Council and the European Parliament on the application of Directive 2006/54/EC*, 6. 12. 2013, SWD (2013) 512 final.
- European Commission (2019): *Equal pay – Overview of landmark case-law of the Court of Justice of the European Union*, Publications Office of European Union, Luxembourg, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/8ecbe429-fb90-11e9-8c1f-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF>
- European Commission (2020): *Evaluation of relevant provisions in the Directive 2006/54/EC implementing the Treaty principle on equal pay for equal work or work of equal value*, Brussels, 5.3.2020, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/swd-2020-50_en.pdf
- Eurostat (2025): *Gender pay gap statistics*; https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Gender_pay_gap_statistics
- Evropska komisija (2007): Sporočilo Komisije Svetu, Evropskemu parlamentu, Evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in Odboru Regij z dne 18. julija 2007: *Odprava razlike v plačilu med ženskami in moškimi*, COM(2007) 424 final(2).
- Evropska komisija (2013), Poročilo Komisije Evropskemu parlamentu in Svetu o izvajanju *Direktive 2006/54/ES*, 8. 12. 2013, COM (2013)0861final.
- Evropska Komisija (2014): Priporočilo Komisije 2014/124/EU z dne 7. marca 2014 o krepitevi načela enakega plačila za ženske in moške s preglednostjo, UL L 69, 8.3.2014, str. 112.
- Evropska Komisija (2017): Poročilo o izvajanju Priporočila Komisije o krepitevi načela enakega plačila za ženske in moške s preglednostjo, Bruselj, 20. 11. 2017, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017DC0671&from=SL>

- Evropska komisija (2020a): Sporočilo Komisije Evropskemu parlamentu, Svetu, Evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in Odboru regij, Unija enakosti: *Strategija za enakost spolov za obdobje 2020–2025*, Bruselj, 5. 3. 2020 COM(2020) 152 final.
- Foubert, Petra; Timmer, Alexandra (2017): *The enforcement of the principle of equal pay for equal work or work of equal value*. A legal analysis of the situation in the EU Member States, Iceland, Liechtenstein and Norway, European Commission, European network of legal experts in gender equality and non-discrimination, file:///C:/Users/porabnik/Downloads/the_enforcement_of_the_principle_of_equal_pay_for_equal_work_final_50B64F36-9BBC-2F7F-6FA03BDBB66AE83B_48052%20(3).pdf
- ILO (1986): *Equal Remuneration*. General Survey by the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, International Labour Office, Geneva, https://labordoc.ilo.org/discovery/fulldisplay?vid=4iILO_INST:4iILO_V1&search_scope=MyInst_and_CI&docid=alma992623813402676&context=L
- ILO (1990) General Observation (CEACR) – adopted 1990, published 77th ILC session (1990): *Equal Remuneration Convention*, 1951 (No. 100),
- ILO (1998), General Observation (CEACR) – adopted 1998, published 87th ILC session (1999), *Equal Remuneration Convention*, 1951 (No. 100),
- ILO (2006), General Observation (CEACR) – adopted 2006, published 96th ILC session (2007), *Equal Remuneration Convention*, 1951 (No. 100),
- ILO (2017), Direct Request (CEACR) – adopted 2017, published 107th ILC session (2018), *Equal Remuneration Convention*, 1951 (No. 100) – Slovenia
- ILO (2019), Direct Request (CEACR) – adopted 2019, published 109th ILC session (2021), *Equal Remuneration Convention*, 1951 (No. 100) – Slovenia; <https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:20010:::NO::>
- ILO (2008), Promoting equity: Gender-neutral job evaluation for equal pay: A step-by-step guide, Geneva, International Labour Office; https://www.ilo.org/declaration/info/publications/eliminationofdiscrimination/WCMS_122372/lang--en/index.htm
- Kresal, Barbara (2021): *Predlog nove direktive EU na področju enakega plačila žensk in moških: preglednost plačil in mehanizmi uveljavljanja*, Delavci in delodajalci, 2-3/2021, str. 171–197.
- Kresal, Barbara (2020): *Pomen Evropske socialne listine za varstvo delavskih pravic: novejša praksa Evropskega odbora za socialne pravice*, Delavci in delodajalci, 4/2020, str. 417–441.
- Leythienne, Denis; Ronkowski, Piotr (2018): *A decomposition of the unadjusted gender pay gap using Structure of Earnings Survey data*, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2018: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3888793/8979317/KS-TC-18-003-EN-N.pdf/3a6c9295-5e66-4b79-b009-ea1604770676>
- Ministrstvo za javno upravo (2015): *Analiza plačnega sistema javnega sektorja*: <https://www.gov.si teme/placni-sistem/>
- Oelz, Martin; Olney, Shauna; Tomei, Manuela (2013): *Equal pay: an introductory guide*, ILO, Geneva, 2013; https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_216695.pdf
- Pilinger, Jane (2021): *Pay transparency and role of gender-neutral job evaluation and job classification in the public services*, EPSU, ETUI, 2021; https://www.epsu.org/sites/default/files/article/files/GP_Pay%20transparency%20and%20role%20of%20gender%20EPSU-ETUI%20report%20June%202021.pdf
- Poje, Andreja; Rokсандić, Metka (2013): *Enakoplačilo za enako delo in plačna vrzel med spoloma*, Zveza svobodnih sindikatov Slovenije, Ljubljana, 2013; https://www.zsss.si/wp-content/uploads/2017/01/Studija_EnakoPlaciloZaEnakoDelo.pdf

- Poje, Andreja; Kanjuo Mrčela, Aleksandra; Tomaskovic-Devey, Donald (2019): *Enako plačilo za enako delo ali delo enake vrednosti v praksi: primer poklicev medicinska sestra/medicinski tehnik, policist/policistka in visokošolski učitelj/visokošolska učiteljica*, Teorija in praksa, 1/2019, str. 134–161.
- Poje Rožič, Andreja (2025): *Plačna vrzel med spoloma v Sloveniji: se načelo enakega plačila za enako oziroma enakovredno delo uresničuje v praksi?*, Delavci in delodajalci, 1/2025, str. 29–64.
- Senčur Peček, Darja (2022): *Enako plačilo ne glede na spol v zasebnem in javnem sektorju*, Podjetje in delo, 6-7/2022, str. 1089–1115.
- SURS (2021), Strukturna statistika plač, Slovenija, 2020, 6. 9. 2021; <https://www.stat.si/StatWeb/news/Index/9839>
- Timmer, Alexandra; Senden, Linda (2016): *A comparative analysis of gender equality law in Europe* : A comparative analysis of the implementation of EU gender equality law in the EU Member States, the former Yugoslav Republic of Macedonia, Iceland, Liechtenstein, Montenegro, Norway, Serbia and Turkey; European Commission, European network of legal experts in gender equality and non-discrimination; <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/8ca20cde-c293-11e6-a6db-01aa75ed71a1>

Šindi Časar

Ženske v Prekmurju v 20. stoletju: na področju zdravstva

II. DEL

Povzetek

Prispevek obravnava vlogo žensk v zdravstvu v Prekmurju v 20. stoletju ter analizira njihov prispevek k razvoju zdravstvene oskrbe v regionalnem, socialnem in institucionalnem kontekstu. Posebna pozornost je namenjena delovanju medicinskih sester, lekarnaric in zdravnic, ki so v razmerah pomanjkljive infrastrukture, revščine in epidemioloških izzivov pomembno prispevale k izboljšanju zdravstvenih razmer, in z dobrodelnostjo, vojni zdravstveni oskrbi, zatiranju trahoma. Na podlagi konkretnih primerov posameznic in institucij prispevek pokaže, da so ženske s strokovnim znanjem, terenskim delom in vodstvenimi funkcijami pomembno sooblikovale modernizacijo zdravstvenega sistema v Prekmurju ter hkrati prispevale k širšim procesom družbene emancipacije.

Uvod

Vloga žensk na področju zdravstva je bila v preteklosti večplastna in je zajemala delovanje babic, medicinskih sester, bolničark, redovniških medicinskih sester in lekarnaric. Njihova prisotnost je bila tesno povezana z zgodovinskim obdobjem in razvojem zdravstvenega sistema v Prekmurju. Do začetka medvojnega obdobja zdravnic v regiji praktično ni bilo, saj so se le redke posameznice iz izobraženih družin, običajno liberalnih nazorov, odločale za študij medicine v tujini¹⁵¹. Prve medicinke¹⁵² so se srečevale z zaposlitvenimi in strokovnimi ovirami, pogosto zaradi spolno pogojenih omejitev.

¹⁵¹ Jaunig, Senta. »Ženska na zdravniškem zemljevidu: položaj in delovanje žensk v medicini s posebnim osvitom na slovensko zdravnico.« *Zgodovina za vse: vse za zgodovino*, 17/1(2010), 101–118, 106–107.

¹⁵² Kot primer na Slovenskem navajam prvo slovensko zdravnico Eleonoro Jenko Groyer (1879–1959). Podobne prepreke je doživela tudi zdravnica Klara Kukovec (1883–1979) – prva zdravnica z zdravniško ordinacijo v Trstu in po prvi svetovni vojni prva in edina ženska zdravnica s privatno ordinacijo v Mariboru. (več v: Horvat, Mojca. »Klara Kukovec (1883–1979), prva zdravnica v Trstu in Mariboru«. V: *Historični seminar* 9, ur. Mojca Žagar Karer in Katarina Šter. Ljubljana: Založba ZRC, 2011, 31–53.)

Poleg zdravnic so zelo pomembno vlogo igrale babice z pomočjo pri porodu, zaščitne sestre¹⁵³, negovalke, strežnice in redovnice. Te so izvajale preventivne preglede, protitrahomske akcije ter delo v šolah, zdravstvenih domovih in bolnišnicah, hkrati pa so vzpostavljale stik z lokalnim prebivalstvom in širile osnovno zdravstveno oskrbo. Pomemben napredek so predstavljale tudi prve šolane lekarnarice, ki so dobile koncesijo in odprle lekarne.

Ženske in delo v zdravstvu

Posebno, a pogosto spregledano vlogo v zdravstveni oskrbi žensk in otrok je v Prekmurju imelo babištvo, ki se je v prvi polovici 20. stoletja nahajalo na presečišču med tradicionalno porodno pomočjo in postopno profesionalizacijo zdravstvenih poklicev. Kljub uvajanju formalnega izobraževanja in pravne regulacije babiške dejavnosti pomoč neizprašanih babic na podeželju ni izginila, temveč je v medvojnem obdobju vztrajala kot odgovor na socialno revščino, prostorsko razpršenost prebivalstva in omejeno dostopnost diplomiranih babic. Statistični podatki o razmeroma dobri pokritosti s porodno pomočjo v murskosoboškem in dolnjelendavskem okraju so zakrivali dejanske razmere na terenu, kjer so prometne ovire, oddaljenost vasi in nizki prejemki občinskih babic bistveno omejevali učinkovitost uradnega sistema¹⁵⁴.

Strukturne slabosti babištva so se kazale zlasti v izrazitem upadu števila diplomiranih babic v drugi polovici tridesetih let, kar je neposredno prispevalo k razrastu neizprašanega babištva in povečani ogroženosti mater in novorojencev. Nizke in neredne plače, pomanjkljiva oprema, odsotnost sistematičnega dodatnega izobraževanja ter prenos finančne odgovornosti na revne občine so babištvo potiskali na

¹⁵³ Naziv zaščitna sestra zajema tri nazive, ker se je v času delovanja šole trikrat spremenil. Tako da je to skupni naziv za diplomantke enoletnega izobraževanja – dečja zaščitna sestra, diplomantke dvoletnega naziva – dečka zaščitna sestra in dojenška negovalka ter triletno šolanje – zaščitna sestra. (Berkopec, Marjeta in Irena Keršič. *Zaščitne sestre*. Ljubljana: Zbornica zdravstvene in babiške nege Slovenije – Zveza strokovnih društev medicinskih sester, babic in zdravstvenih tehnikov Slovenije, 2023, 92.)

¹⁵⁴ SI PIŠK MS 0001/006 Srez Murska Sobota: Zdravstvo in sociala, šk. 6, ovoj 14, »Poročilo o zdravstvenih razmerah v srezu Murska Sobota v letu 1933.«

rob zdravstvenega sistema, kljub temu da je zakonodaja od babic zahtevala visoko stopnjo odgovornosti¹⁵⁵. Razkorak med normativnimi zahtevami države in realnimi življenjskimi možnostmi podeželskega prebivalstva se je odražal tudi v vztrajni prisotnosti zakotnega babištva in ilegalnih splavov, kar razkriva omejitve represivnih ukrepov v razmerah socialne stiske¹⁵⁶. Babištvo v Prekmurju tako ponazarja ambivalenten položaj ženskega zdravstvenega dela: bilo je nepogrešljivo za lokalno skupnost, hkrati pa sistemsko podcenjeno in ekonomsko nevdržno.

V času prve svetovne vojne je pomemben del zdravstvene in socialne oskrbe v Prekmurju temeljil na delovanju žensk, zlasti meščank in redovnic, ki so svoje dejavnosti izvajale v okviru dobrodelnih društev in Rdečega križa. Ženski del meščanstva je že pred vojno deloval predvsem v dobrodelnih društvih, z izbruhom vojne pa se je njihova vloga ne le okrepila, temveč tudi vsebinsko poglobila. Dobrodelna dejavnost se je iz tradicionalne skrbi za revne in zapuščene razširila na pomoč ranjenim vojakom, njihovim družinam ter na sodelovanje v organizirani zdravstveni oskrbi. V ospredje so stopile vrednote solidarnosti, složnosti in medverskega sodelovanja, saj so v dobrodelne aktivnosti stopila društva različnih veroizpovedi. Pobudo je prevzelo katoliško žensko dobrodelno društvo v Murski Soboti, ki je bilo največje v okraju in je že v začetni fazi vojne prevzelo organizirano skrb za družine vojaških obveznikov. Članice so preko posebne komisije osebno preverjale gmotni položaj svojcev mobiliziranih vojakov ter jim nudile finančno pomoč, kar predstavlja pomemben primer sistematičnega ženskega socialno-zdravstvenega dela na lokalni ravni.

Posebno mesto v delovanju meščank je zavzelo sodelovanje z Rdečim križem, ki se je v času vojne uveljavil kot osrednja humanitarna organizacija. Ženska društva so se v njegov okvir vključevala z denarnimi in materialnimi donacijami, organizacijo zbiralnih akcij ter z neposrednim delom

¹⁵⁵ SI PIŠK MS 0001/006 Srez Murska Sobota: Zdravstvo in sociala, šk. 5, ovoj 68, »Poročilo v zdravstvenih razmerah v srezu Murska Sobota za leto 1935.«

¹⁵⁶ Rožman, Irena. »Zgodovinski oris babištva na Slovenskem in porodna pomoč v fari Velike Brusnice na Dolenskem od 1840 do 1945.« *Etnolog*, 7=58/1 (1997), 241–288, 249. Več tudi v knjigi Ana Cergol Paradiž z naslovom *Bela kuga*: »ilegalni abortusi in zmanjševanje rodnosti na Slovenskem v obdobju med obema vojnama.

pri oskrbi ranjencev.¹⁵⁷ S prihodom ranjenih vojakov v Mursko Soboto se je pokazala konkretna povezava med dobrodelnostjo in zdravstveno oskrbo, saj so ženske poleg finančne pomoči sodelovale tudi pri negi, oskrbi in moralni podpori ranjencev. Pri tem je več kot trideset meščank opravilo tečaje za medicinske sestre¹⁵⁸.

V tem okviru so pomembno vlogo odigrale tudi redovnice, ki so delovale v bolnišničnem okolju in so skupaj z medicinskimi sestrami ter prostovoljnimi sodelavkami Rdečega križa zagotavljale kontinuirano zdravstveno nego.¹⁵⁹ Redovnice so s svojim dolgoletnim izkustvom in discipliniranim načinom dela predstavljale pomemben steber zdravstvene oskrbe v murskosoboški bolnišnici.

Žensko delo v zdravstvu je bilo v vojni propagandi pogosto predstavljeno kot naravna dolžnost žensk, utemeljena na njihovi domnevni skrbnosti, sočutju in predanosti. Kljub temu pa je vojna razgalila paradoks družbenih pričakovanj: ženske, ki so bile v mirnodobnem času obravnavane kot šibke in potrebne zaščite, so bile v izrednih razmerah pozvane k fizično in psihično zahtevnemu delu v zdravstvu, negi ranjencev ter organizaciji pomoči. Prav v tem kontekstu se kaže pomen ženskega dela v zdravstvu v Prekmurju kot dejavnika, ki je presegal tradicionalne spolne vloge in ženskam omogočil večjo javno vidnost ter družbeno priznanje.

Lekarnarice

Razvoj lekarništva v Prekmurju razkriva postopno, a vztrajno vključevanje žensk v farmacevtski poklic, ki je sprva potekalo pretežno v neformalnih ter pomožnih vlogah, kasneje pa tudi v obliki samostojnega strokovnega in podjetniškega delovanja. Čeprav so bile institucionalne in izobraževalne ovire za ženske izrazite – tako pri dostopu do univerzitetne-

¹⁵⁷ *Muraszombat és Vidéke*, 4. 10. 1914, 2 in 30. 8. 1914, 1–2.

¹⁵⁸ *MéV*, 30. 8. 1914, 1–2.

¹⁵⁹ Prejemnice srebrne vojne medalje Rdečega križa so bile prostovoljne medicinske sestre: Elizabeta Deutsch, Antalné Döbrentey, Lola Geiger, Valerija Minišek, Ida Pósfay in Elizabeta Ascher Vályi, prejemnice bronasto vojno medaljo Rdečega križa so pa prejele medicinske sestre: Adelgundam Medarda in Anatolija Baša (*Muraszombat és Vidéke*, 26. 3. 1916, 2 in 31. 3. 1918, 2).

ga študija¹⁶⁰ kot pri pridobivanju koncesij – so posameznice s svojo izobrazbo, vztrajnostjo in socialnim kapitalom uspele preseči omejitve, ki jih je postavljala spolno zaznamovan poklicni red.

V prekmurskem prostoru, kjer so bile lekarne omejene na kraje Mursko Soboto, Gornjo Lendavo, Beltince in Dolnjo Lendavo, so bile ženske najprej navzoče kot sorodnice lekarnarjev, vajenke in pomočnice, pogosto slabo vidne v uradnih virih, saj se je lastništvo in vodenje lekarn praviloma prenašalo po moški liniji. Kljub temu so prav te ženske zagotavljale kontinuiteto delovanja lekarn, zlasti v času odsotnosti ali smrti nosilcev koncesij, ter prispevale k vsakodnevnomu strokovnemu delu. Njihova navzočnost je bila še posebej pomembna v obmejnem, večjezičnem okolju Prekmurja, kjer je poznavanje jezikov in lokalnih razmer predstavljalo ključno prednost.

V lekarništvu v Prekmurju so imele ženske pogosto vlogo vajenk, pri čemer izraz ni označeval le učenk, ampak dejanskih delavk, ki so lekarniško znanje pridobivale neposredno ob delu ter tistih, ki so opravljale prakso. Čeprav niso bile formalno priznane kot diplomirane farmacevtke, so svojim mentorjem pomagale pri vsakodnevnikih opravilih, pripravi zdravil in organizaciji dela, kar je bilo v lokalnem okolju nepogrešljivo. V beltinški lekarni je leta 1921 naloge vajenke opravljala Helena Moszt, hči mag. pharm. Rudolfa Moszta, takrat najemnika lekarne Szepesy. Podobno je Renée Mária Fuss (1899–1979, hči lekarnarja Nándorja Fussa iz Dolnje Lendave, delovala kot očetovi lekarni kot farmacevtska pripravnica, preden se je poročila na Madžarsko. V Murski Soboti pa je v Bölcevi lekarni leta 1905 kot lekarniška pripravnica delovala Alica Javorik¹⁶¹, ki je kasneje opravila izpite in študij farmacije. Njeno ime izstopa, saj je kot ena redkih žensk, ki je kljub omejitvam takratnih predpisov, aktivno sodelo-

¹⁶⁰ Avstrijski del Avstro-Ogrske je ženskam dovolil študij šele po letu 1900, medtem ko so bila vrata univerz za ženske odprta leta 1895 (*Gyógyszerési Hetilap*, 19. 1. 1896, 60).

¹⁶¹ Alica Javornik (1884–?) je bila hči kraljevega davčnega blagajnika Józsefa Jávornika rojena na Gradiščanskem. Po katoliški gimnaziji v Sombotelu in evangeličanski gimnaziji v današnjem kraju Oberschützen na Gradiščanskem je opravila pripravniško v lekarni. Opravila je izpite za lekarniškega pripravnika z odliko in l. 1906 nadaljevala študij farmacije v Budimpešti. Leta 1908 se je poročila z dr. Augustom Bélo farmacevtom, univerzitetnim profesorjem in evropsko znanim raziskovalcem zdravilnih rastlin. (*Hivatalos Közlöny*, 1. 9. 1907, 2, *A Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem almanachja*, 1907–1908, 220 in *Budapesti Hírlap*, 3. 9. 1907, 12–13 in *A Gyógyszerész*, 15. 9. 1908, 140.)

vala pri lekarnarskem delu. V isti lekarni je kot diplomirana farmacevtka, vsaj v letih 1918–1921, bila zaposlena tudi Valerija Fried (1891–?) rojena na Moravskem.¹⁶²

Čeprav je bila formalna pot do poklica farmacevtke za ženske otežena zaradi akademskih in strokovnih zahtev, so prav te vajenke predstavljale vsakodnevno delovno silo, ki je zagotavljala delovanje lekarn pred razmahom ženskega strokovnega izobraževanja. Njihova imena – Alica Javorik, Valerija Fried, Helena Moszt in Renée Mária Fuss – so dragocen primer konkretnega prispevka žensk v lokalnem lekarništvu, ki ga zgodovinska literatura pogosto spregleda.

Prelomnico v zgodovini prekmurskega lekarništva pa predstavljata Darinka Žmavec¹⁶³ in Emilija Jezovšek¹⁶⁴, prvi diplomirani farmacevtki, ki sta v medvojnem obdobju samostojno vodili lekarni – ena v Murski Soboti, druga v Gornji Lendavi. Obe sta se soočali s finančnimi, administrativnimi in tudi političnimi pritiski, kar dodatno potrjuje, da je bila pot žensk do poklicne avtonomije v preteklosti bistveno zahtevnejša.

Po drugi svetovni vojni so se razmere v lekarništvu opazno spremenile. Nacionalizacija lekarn in vzpostavitev mreže državnih zdravstvenih ustanov sta odprli več možnosti za zaposlitev žensk, kar se je odrazilo v dejstvu, da so večino lekarn v Prekmurju – in širše v Sloveniji – v povojnem obdobju vodile prav ženske¹⁶⁵.

¹⁶² SI PAM/1946 Lekarne Maribor (1909–1963): Lekarne v Pomurju, 1841–1985. »spis Štefana Predina, O ustanovitvi lekarn v Murski Soboti in Ljutomeru.«

¹⁶³ Darinka Žmavec je bila rojena l. 1898 v Ribnici na Dolenjskem. Gimnazijo in farmacevtsko prakso je končala v Novem mestu, medtem ko je študij farmacije začela v Pragi, diplomirala pa leta 1922 v Zagrebu. Bila je članica Kluba lekarnarjev v Mariboru. Pred prihodom v Prekmurje je delovala v Ljutomeru. Leta 1931 je v Murski Soboti samostojno odprla lekarno z imenom *Pri angelu*, ki je stala na Lendavski cesti v Murski Soboti. SI PAM/1946 Lekarne Maribor (1909–1963): Lekarne v Pomurju, 1841–1985; »O lekarnah v Murski Soboti.«

¹⁶⁴ Emilija Jezovšek (1893–1948) rojena v Celju se je šolala na Vranskem, Mariboru, v Ljubljani in pri šolskih sestrah v Trstu. Doštudirala je farmacijo na graški univerzi. Preden je prišla v Prekmurje je deset let službovala po različnih krajih na Slovenskem. Leta 1931 ji je bila odobrena koncesija za lekarno v Gornji Lendavi. Začetki so bili težki, pri vodenju pa ji je kot pomočnik pomagal mož Kalman Kleinrath. SI PAM/1946 Lekarne Maribor (1909–1963): Lekarne v Pomurju, 1841–1985. »O lekarni na Gradu.«

¹⁶⁵ Kot povojne farmacevtke v Prekmurju se omenjajo: mag. Ida Šiftar, mag. Tamara Štamberger, mag. Magda Gall Nestorovič, mag. Anica Režonja idr.

V tem kontekstu predstavljam znanstveno kariero Prekmurke Helene Sočič (1923–2017) nadaljnjo stopnjo profesionalizacije žensk v farmaciji, saj presega okvir lekarniške prakse in se umešča v raziskovalno ter industrijsko sfero. Od študija farmacije v Budimpešti, Ljubljani in Zagrebu, se je zaposlila kot vodja lekarne v Gornji Radgoni in leta 1957 prišla na Kemijski inštitut Borisa Kidriča v Ljubljani kjer je leta 1972 doktorirala. S tem je postala prva Prekmurka z znanstvenim doktorskim nazivom¹⁶⁶. Kot navajajo strokovni viri, je bila »farmaceutka, ki je gradila temelje slovenske mikrobne transformacije in biotehnologije« ter je »s svojo skupino ključno prispevala k razvoju domače farmacevtske industrije«¹⁶⁷.

Zgodovina žensk v lekarništvu in farmaciji v Prekmurju tako ni zgolj dopolnilo splošni zgodovini zdravstva, temveč pomemben pokazatelj širših družbenih procesov: postopne profesionalizacije ženskega dela, prehoda iz zasebne v javno sfero ter spreminjanja razmerij med spolom, znanjem in oblastjo. Lekarniški poklic je ženskam omogočal relativno zgodnjo institucionalno vključitev v zdravstveni sistem, vendar pod strogo reguliranimi pogoji, ki so ohranjali hierarhične in spolno zaznamovane delovne odnose. Prav skozi lekarništvu se razkriva, kako so ženske v lokalnem okolju od pomožnih in neformalnih vlog postopno prehajale k nosilkam strokovne avtoritete, pri čemer njihov napredek ni bil linearen, temveč odvisen od političnih sprememb, zakonodaje in lokalnih razmer.

Medicinske sestre in trahom

Medicinske sestre so v Prekmurju v prvi polovici 20. stoletja predstavljale osrednjo skupino ženskega zdravstvenega osebja in ključni operativni člen zdravstvenega sistema. Njihovo delo ni obsegalo zgolj bolnišnične nege, temveč tudi obsežno terensko dejavnost, ki je bila v socialno, higijensko in infrastrukturno zaostalem okolju odločilnega pomena. V primerjavi z drugimi zdravstvenimi poklici je bil poklic medicinske sestre ženskam relativno zgodaj dostopen.

¹⁶⁶ *Vestnik*, I. 6. 1972, II.

¹⁶⁷ Več v: Krašovec, Nada. Helena Sočič in začetki biotehnologije v Sloveniji: Pozabljena znanstvenica, ki je gradila temelje slovenske biotehnologije; <https://kvarkadabra.net/2020/02/helena-socic/> (2025).

V času prve svetovne vojne se je vloga medicinskih sester v Prekmurju izrazito okrepila, saj je zdravstveni sistem v izrednih razmerah postal močno odvisen od ženskega dela. V murskosoboški bolnišnici so ob redno zaposlenih medicinskih sestrah delovale tudi redovnice ter prostovoljne medicinske sestre Rdečega križa.

Posebno analitično težo ima boj proti trahomu, kronični nalezljivi očesni bolezni, ki je bila v Prekmurju močno razširjena ter je pogosto vodila v slabovidnost ali slepoto. Zatiranje trahoma ni potekalo zgolj v bolnišnici, temveč predvsem na terenu, kjer so imele medicinske sestre ključno vlogo. Njihovo delo je obsegalo šolske preglede, ambulantno in terensko zdravljenje, izvajanje higienskih ukrepov, ozaveščanje prebivalstva o pomenu osebne higiene ter sistematično zdravstveno vzgojo. S tem so presegle tradicionalno vlogo tehničnega zdravstvenega osebja in postale nosilke preventivne medicine ter vsakodnevne javnozdravstvene prakse.

V medvojnem obdobju so z ustanavljanjem trahomskih ambulant v Murški Soboti, Dolnji in Gornji Lendavi ter Črenšovcih, namenjenim preventivnim pregledom in zdravljenju, pristojnosti medicinskih sester še dodatno narasle. Med pionirkami protitrahomskega dela so bile tudi Prekmurke, kot Helena Ravnič (roj. Pintarič)¹⁶⁸, Lendavčanka Sidonija Šimonka in Karolina Šiftar, pa tudi medicinske sestre iz drugih delov Slovenije, med katerimi izstopa Lucija Šebök, dolgoletna nosilka protitrahomskih in patronažnih dejavnosti v regiji.

Delo medicinskih sester je obsegalo ambulantno in terensko zdravljenje, šolske preglede, patronažo in administrativne naloge. Pogosto so morale delati same na več oddelkih hkrati in skrbeti za najbolj ranljivo prebivalstvo v odročnih vaseh. Kljub temu so bile ženske v zdravstvenem

¹⁶⁸ Helena Ravnič (roj. Pintarič) (1914–2015) rojena v Bogojini, se je šolala v Zagrebu. V Prekmurje se je vrnila po drugi svetovni vojni in je v letih 1947–1951 delala v zdravstvenem domu in sodelovala pri šolanju protitrahomskih pomočnic. Nekaj let je delovala na Ptujju, nato pa ponovno v Murški Soboti. Leta 1960 je postala prva ravnateljica srednje medicinske šole v Rakičanu. Leta 1962 je bila odlikovana za vojne in povojne zasluge z redom zaslug za narod s srebrno zvezdo, leta 1990 pa nagrajena še z zlatim znakom Zveze društev medicinskih sester Slovenije. (Obrazi slovenskih pokrajin: Helena Ravnič; <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/ravnic-helena/> (2025), *Vestnik*, 17. 1. 1985, 3 in 24. 5. 1990, 6.

poklicu ključne pri uresničevanju preventivne medicine, izobraževanju otrok in mater ter povezovanju skupnosti z zdravstvenim sistemom.

Maloštevilne trahomske medicinske sestre in pomočnice so po dvomesečnih tečajih v murskosoboškem zdravstvenem domu pomagale pri pregledih prebivalstva, odkrivanju okuženih in usmerjanju bolnikov v zdravstvene ustanove. Na protitrahomskih postajah je bilo ob začetku po vojni zaposlenih 27 trahomskih sester, pozneje pa so organizirali 16 glavnih postaj in več kot 60 vaških. Med njimi so bile Francka (Frančiška) Klun por. Šimonka, ki se je posvetila predvsem zatiranju trahoma in kasneje tudi patronaži in zdravstvenemu varstvu mater in otrok. Njihovo delo je bilo ključno za preprečevanje širjenja nalezljivih bolezni in širitev osnovne zdravstvene oskrbe v najbolj odmaknjenih krajih.

Analiza njihovega delovanja kaže, da so bile medicinske sestre v Prekmurju bistveni nosilci modernizacijskih procesov v zdravstvu in hkrati pomemben element državne prisotnosti na lokalni ravni. Njihovo delo potrjuje, da je bila profesionalizacija zdravstvene nege tesno povezana s procesi javnozdravstvene institucionalizacije ter s preoblikovanjem tradicionalnih spolnih vlog v prvi polovici 20. stoletja.

Študentke medicine in zdravnice

Do začetka medvojnega obdobja je bila prisotnost žensk med zdravnički v Prekmurju skoraj zanemarljiva, kar ni bilo zgolj posledica individualnih odločitev, temveč predvsem strukturnih omejitev izobraževalnega in poklicnega sistema. Študij medicine je bil ženskam formalno in neformalno otežen, zato so se zanj odločale le redke posameznice iz izobraženih, premožnejših in idejno liberalnejših družin, pogosto na univerzah v tujini.

Ena izmed prvih Prekmurk, ki je dosegla višjo izobrazbo v medicini, bila Kamila Šiftar (1904–1989) iz Bodonca. Po študiju medicine v Budimpešti je leta 1931 postala stomatologinja¹⁶⁹. Njena poklicna pot kaže na pomen družinskega socialnega in kulturnega kapitala pri preboju žensk

¹⁶⁹ Huber, Ivanka. *Izobraževanje in vzgoja žensk na Goriškem od srede 19. stoletja do srede 20. stoletja*. Diplomsko naloga. Maribor: Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, Oddelek za sociologijo, 2007, 42.

v medicino ter podporo družine, kar je bilo vidno tudi pri visoki stopnji izobrazbe njenih sorojencev, ki so se uveljavili v zdravstvenih poklicih¹⁷⁰. V času ko so se za medicinski poklic odločale redke Prekmurke, lahko za konec medvojnega obdobja omenim narodno herojino¹⁷¹ Anico Rotdajč (1912–1944) iz Gornje Lendave. Ta je tik pred drugo svetovno vojno, februarja 1940 doštudirala medicino v Beogradu, a svojega poklica zdravnice ni opravljala dolgo, predvsem zaradi vojne in njene vloge upora proti okupatorju in narodnoosvobodilnega boja v Srbiji in na Hrvaškem.¹⁷² Med vojno je bila večkrat zaprta, mučena, naposled pa je leta 1944 umrla v taborišču Lepoglava. V Gornji Lendavi pa je bila rojena še ena zdravnica, in sicer kot hči zdravnika, Anica Gregorc - Kastelic, dr. med, spec. splošne medicine (1924–2005). Slednja se je po končani osnovni šoli in gimnaziji v Murski Soboti vpisala na medicinsko fakulteto v Budimpešto, kjer je končala dve leti, nato pa je bila leta 1944 internirana.¹⁷³ Študij medicine je nadaljevala po vojni, in sicer v Ljubljani ter ga zaključila leta 1951. Dve leti je bila zaposlena kot zdravnica pripravnica na Interni kliniki v Ljubljani, nato pa se je ob vrnitvi v Prekmurje za tri leta zaposlila na Okrajni higienski postaji v Murski Soboti, nato pa v Zdravstvenem domu Murska Sobota do upokojitve leta 1990.¹⁷⁴ Leta 1970 je v Zagrebu končala podiplomski študij iz javnega zdravstva, leta 1977 pa začela specializirati splošno medicino ter bila tudi vodja splošne medicine v zdravstvenem domu Murska Sobota.¹⁷⁵ Tretji primer zdravnice, ki ji je po drugi svetovni vojni uspelo stopiti v zdravstveni sistem, je bila Vilma Vljaj, kjer je zasedla vodilno strokovno funkcijo kot primarij infektologinja v Zdravstvenem domu Murska Sobota.

¹⁷⁰ Bila je hči bodonskega evangeličanskega duhovnika Karola Šiftarja in Ide Šiftar roj. Sinic. Njen brat Andrej je po študiju v Zagrebu postal doktor farmacije ter služboval v Budimpešti, sestra Ida (1901–2002) pa se je po študiju v Zagrebu zaposlila v Marioborskih lekarnah. (Zadavec, Bojan. »Bodonska literarska keglanca«. *Pén: Vestnikov mesečnik*, 27. 10. 2011, 15.)

¹⁷¹ Po narodni herojini dr. Anici Rotdajč je med leti 1971 in 1993 nosila ime tudi osnovna šola v Gradu na Goričkem.

¹⁷² *Pomurski vestnik*, 24. 6. 1965, 8.

¹⁷³ Felkar, Jože. »Nekrologi Anica Gregorc - Kastelic, dr. med. 30. 5. 1924–4. 1. 2005«. *Zdravniški vestnik: glasilo Slovenskega zdravniškega društva* 72/2 (2005), 114.

¹⁷⁴ Prav tam.

¹⁷⁵ Prav tam.

Povojno obdobje je pomenilo prelomnico v razvoju zdravstva v Prekmurju in hkrati v položaju žensk z medicinsko izobrazbo. Obnova zdravstvenih ustanov, širitev mreže zdravstvenih domov in sistematične javnozdravstvene kampanje, zlasti na področju zatiranja trahoma, so povečale potrebo po strokovnem kadru in omogočile večjo institucionalno vključenost žensk. Zdravnice so v tem procesu nastopale tudi kot organizatorke, vodje oddelkov in nosilke specializiranega znanja.

Izrazit primer tovrstne strokovne in institucionalne vloge predstavlja dr. Mileva Sedlaček Novak (1918–1959), pionirka ginekologije in porodništva v Prekmurju. Po končani medicinski fakulteti v Zagrebu je svojo kariero začela v murskosoboški bolnišnici, kjer je vodila prvi ginekološko-porodni oddelek.¹⁷⁶ Bila je predstojnica oddelka in vodja zdravstvenega posvetovanja. Njeno delovanje presega klinično prakso, saj je vključevalo tudi napore za razvoj bolnišnice, organizacijsko delo zdravstvenih akcij, javnozdravstveno ozaveščanje in kritično opozarjanje na pomanjkljivosti podeželskega zdravstvenega sistema. Žal je svojo življenjsko pot zaključila leta 1959, ko sta z možem arhitektom Francem Novakom umrla v prometni nesreči.

Podobno ključno vlogo je imela dr. Lea Talanyi Pfeifer (1927–), specialistka oftalmologije, ki je s sistematičnim terenskim in ambulantnim delom odločilno prispevala k izkoreninjenju trahoma v Prekmurju. Po medicinski fakulteti v Ljubljani in specializaciji v Mariboru, Ljubljani in Rimu je prevzela delo dr. Jožeta Pečana na področju protitrahomskih akcij¹⁷⁷. Pod njenim desetletnim vodstvom so zdravili bolnike na terenu in v ambulantah, pri čemer so ji pomagali UNICEF-ova vozila in zdravila. Leta 1964 je ustanovila očni oddelek bolnišnice Murska Sobota, ki je bil opremljen za specialistično oskrbo bolnikov in izvajanje operacij, in ga je dolga leta vodila kot predstojnica¹⁷⁸. Bila je tudi politično aktivna, predse-

¹⁷⁶ *Pomurski vestnik*, 24. 12. 1959, 2.

¹⁷⁷ Svojo življenjsko zgodbo in zgodbo svoje družine je delila v TV oddaji *Spomini* leta 2019, ki je dostopna v treh delih. (Lea Talanyi Pfeifer, 1. del (rtvslo.si); <https://365.rtvlo.si/arhiv/spomini/174655567>, Lea Talanyi Pfeifer, 2. del (rtvslo.si); <https://365.rtvlo.si/arhiv/spomini/174657181>, Lea Talanyi Pfeifer, 3. del (rtvslo.si) <https://365.rtvlo.si/arhiv/spomini/174658858>).

¹⁷⁸ *Pomurski vestnik*, 2. 7. 1964, 1.

dnica Zdravniškega društva Prekmurja in članica izvršnega odbora Združenja oftalmologov Jugoslavije. Za svoje delo je prejela medaljo zaslug za narod, red dela s srebrnim in zlatim vencem ter častno članstvo strokovnih združenj.¹⁷⁹ Njena politična in strokovna angažiranost dodatno kaže, da so zdravnice v povojnem obdobju postale tudi sooblikovalke zdravstvene politike.

Prisotnost žensk med zdravnicami v Prekmurju je imela širši družbeni pomen, saj je presegala zgolj zdravstveno dimenzijo. Njihovo vključevanje v medicino predstavlja pomemben vidik ženskega poklicnega uveljavljanja, profesionalne emancipacije in spreminjanja spolnih razmerij v javni sferi. Zdravnice so s strokovnim znanjem, vodstvenimi vlogami in javnozdravstvenim delovanjem bistveno prispevale k razvoju zdravstvenega sistema, izboljšanju kakovosti življenja prebivalstva.

Razvoj zdravstvenega sistema v Prekmurju v prvi polovici 20. stoletja je bil tesno povezan z vključevanjem žensk v različne zdravstvene poklice. Lekarnarice, medicinske sestre in zdravnice niso delovale le kot izvajalke zdravstvenih storitev, temveč kot ključne posrednice pri prenosu strokovnega znanja v vsakdanje življenje prebivalstva. Njihovo delo je bilo tesno povezano z razvojem zdravstva v regiji. Opažena je postopna profesionalizacija ženskega dela v zdravstvu ter drugih vlog, ki so utrdile pomen žensk v zdravstveni stroki kot ključnega dela zdravstvenega sistema.

Medicinske sestre so s terenskim delom, zlasti v boju proti trahomu, povezovalе bolnišnično in ambulantno zdravljenje ter odigrale odločilno vlogo pri izvajanju higienskih ukrepov in zdravstvene vzgoje. Zdravnice so v povojnem obdobju prevzele vodstvene in specialistične funkcije ter prispevale k institucionalni konsolidaciji zdravstvenih ustanov, uvajanju novih metod zdravljenja in dolgoročnemu izboljšanju zdravstvenih razmer v regiji.

Prisotnost žensk v zdravstvu je imela širši družbeni pomen, saj je prispevala k profesionalizaciji zdravstvene oskrbe, razvoju preventive in emancipaciji žensk v poklicnem prostoru. Skupno delovanje različnih ženskih zdravstvenih poklicev je bilo ključno za modernizacijo zdravstvenega sistema in uspešno zaježitev nalezljivih bolezni, zlasti trahoma, v Prekmurju.

¹⁷⁹ Spomini (TV1): Lea Talanyi Pfeifer: <https://365.rtvsl0.si/arhiv/spomini/174658858> (februar 2024).

Literatura in viri

Literatura

- Berkopec, Marjeta in Irena Keršič: *Zaščitne sestre*. Ljubljana: Zbornica zdravstvene in babiške nege Slovenije – Zveza strokovnih društev medicinskih sester, babic in zdravstvenih tehnikov Slovenije, 2023, 92.
- Felkar, Jože: Nekrologi Anica Gregorc - Kastelic, dr. med. 30. 5. 1924–4. 1. 2005«. *Zdravniški vestnik: glasilo Slovenskega zdravniškega društva* 72/2 (2005), 114.
- Huber, Ivanka: *Izobraževanje in vzgoja žensk na Goričkem od srede 19. stoletja do srede 20. stoletja*. Diplomski naloga. Maribor: Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, Oddelek za sociologijo, 2007, 42.
- Jaunig, Senta: Ženska na zdravniškem zemljevidu: položaj in delovanje žensk v medicini s posebnim osvitom na slovensko zdravnico. *Zgodovina za vse: vse za zgodovino*, 17/1(2010), 101–118, 106–107.
- Krašovec, Nada: *Helena Sočič in začetki biotehnologije v Sloveniji*. Pozabljena znanstvenica, ki je gradila temelje slovenske biotehnologije; <https://kvarkadabra.net/2020/02/helena-so-cic/> (2025).
- Helena Ravnič: *Obrazi slovenskih pokrajin*; <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/osebal-ravnic-helena/> (2025), *Vestnik*, 17. 1. 1985, 3 in 24. 5. 1990, 6.)
- Rožman, Irena: Zgodovinski oris babištva na Slovenskem in porodna pomoč v fari Velike Brusnice na Dolenskem od 1840 do 1945.« *Etnolog*, 7=58/1 (1997), 241–288, 249.
- Lea Talanyi Pfeifer: *Spomini*; <https://365.rtvlo.si/arhiv/spomini/174658858> (februar 2024).
- Zadravec, Bojan: Bodonska literarska keglanca. *Pén: Vestnikov mesečnik*, 27. 10. 2011, 15.

Viri

Arhivski viri:

SI PAM/1946 Lekarne Maribor (1909–1963): Lekarne v Pomurju, 1841–1985.

SI PIŠK MS 0001/006 Srez Murska Sobota: Zdravstvo in sociala, šk. 5 in 6.

Časopisni viri:

A Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem almanachja; A Gyógyszerész; Budapesti Hírlap; Gyógyszerési Hetilap; Hivatalos Közlöny; Múraszombat és Vidéke; Pomurski vestnik; Vestnik.

Milena Šmit

Uvodno poročanje slovenske delegacije na ženski konferenci v Bihaću ob 80- obletnici AFŽ, 7. 12 2022

Politične razmere in trendi v državi

V super volilnem letu 1922 si je demokracija v Sloveniji kar trikrat oddahnila: po dveh letih skrajno desničarske vlade, ki je v mnogih pogledih naredila škodo pravni državi in človekovim pravicam, so volivci množično podelili mandat za vodenje države liberalni sredini gibanja Svoboda, ki je sestavila vlado skupaj s Socialnimi demokrati in z Levico. Na predsedniških volitvah 13. novembra 1922 je bila izvoljena neodvisna kandidatka Nataša Pirc - Musar kot prva predsednica v zgodovini države in 27. novembra opoziciji ni uspelo z referendumom preprečiti uveljavitve novega zakona o RTV, ki bo omejil vpliv politike na delo javne medijske hiše.

Ljudje so na glasovanju odločno pokazali, da odklanjajo mračnijaštvo, nazadnjaštvo in politiko trde roke skrajne desnice. Le-ta je svojo nemoč in maščevalnost morda najbolj odkrila z besedami enega od svojih protagonistov, ki je po porazu na referendumu »tvitnil«, da je izid referenduma rezultat medijske manipulacije in da »Slovenija postaja vse bolj podobna Nemčiji 1933«. Na to izjavo je javno reagiralo nemško veleposlaništvo v Ljubljani, češ da nekoliko pozna zgodovino svoje države in da ne vidi nobene podobnosti med demokratično Slovenijo danes in nacistično Hitlerjevo Nemčijo.

Množični vstop civilne družbe na politično sceno je bil zadnji dve leti in pol najbolj pozitivno dejstvo, ki se je zgodilo v Sloveniji, ki sicer v mnogočem sledi v besedah in dejanjih slabi praksi neoliberalizma. A premik v mentaliteti je bil dosežen, ko so aktivisti na terenu prepričali ljudi, da obstaja javni interes in da se je treba zanj aktivno zavzemati. Ljudje so doumeli, da gre pri avtonomiji javne RTV za ohranjanje javnega prostora. Odločilni preboj se je zgodil že leto prej na referendumu za pitno vodo, ki ga je organizirala mreža nevladnih organizacij in stranke tedanje opozicije.

Letos se je tudi prvič zgodilo, da so na protestni shod, ki ga je ob razkritju posiljevalske afere na kulturni sceni organizirala mlada feministična organizacija Rezistenca, prišli ljudje v večjem številu.

Samo želeli si je, da bi se ta trend aktivne civilne družbe in njena kritična drža do vsake koalicije na oblasti na vseh področjih družbe v prihodnosti še bolj okrepila in v praksi dokazala, da je demokracija preveč dragocena, da bi jo demos prepustil le strankarskim in izvoljenim politikom. Delovanje napredne civilne družbe obnavlja in krepi solidarnost med ljudmi in lahko bistveno pripomore, da se omejijo nekatere anomalije, med kakršne sodi tudi »državna ideologija zavračanja tujcev«, kakor je ta odnos vlade in državne uprave poimenoval Matevž Krivic, ustavni pravnik in dolgoletni »pro bono« zastopnik izbrisanih iz leta 1992, ki se navkljub sodbi Evropskega sodišča za človekove pravice še zmeraj morajo soočiti s posledicami tega sramotnega dejanja države Slovenije, kakor tudi azilantov in prosilcev za azil. Mag. M. Krivic je ponovno soočil slovensko »pravno in socialno državo« s svojim javnim opisom problematičnega ravnanja državne birokracije, ki ostaja zasidrana v svoji mentaliteti in načinu delovanja, s katerim zlasti begunce postavlja pred neprebojni zid brezdušnosti in pravnega formalizma. Ob tem je spet opozoril, da so sodišča in upravni organi države dolžni dati prednost evropskemu pravu pred domačo zakonodajo.

Evropski standardi na področju človekovih pravic največkrat predstavljajo le minimalni skupni imenovalec, a so pomembno vezivo demokracije. Zato napredni del civilne sfere trdno podpira usmeritev slovenske države, ki med prioritete svoje zunanje politike visoko uvršča zavzemanje za vstop tako imenovanih držav Zahodnega Balkana v Evropsko unijo.

Položaj žensk v Sloveniji

Na prvi pogled se zdi, da je v glavnem vse dobro, ali celo zelo dobro. Slovenija je glede enakosti med spoloma tik pod EU povprečjem. A ko pogledamo trende ali čez dokaj dobro formalno ureditev, pa stanje še zdaleč ni idealno. Prekariat, ki drastično prizadeva zlasti mlade ženske, se nezadržno širi in z njim narašča plačna vrzel. Zaenkrat ne moremo še oceniti, ali bosta reforma zdravstva in novi zakon o dolgotrajni oskrbi, ki ju pripravlja nova vlada in ki bosta usodno vplivala na enake možnosti žensk srednjih let na trgu dela, ustavila ali pa pospešila privatizacijo razdejane-ga sistema javnega zdravstva in dolgotrajno oskrbo invalidov, bolnikov in

starejših. Huda revščina velikega dela starejših žensk se povečuje, ker prejemki ne dohajajo inflacijske rasti cen najbolj osnovnih živil in storitev.

Stroški za obrambo zaradi vojne v Ukrajini že rastejo in vsi vemo, da gre za izbiro med maslom in topovi, ki se bo, če se vojna zaostri, nezadržno premaknila na stran topov. Nasilje za domačimi stenami je v porastu, tudi femicid. Populistično sejanje razdora med različno mislečimi in sovražni govor na desnici naraščata. Ženska solidarnost ob seksističnih napadih na političarke med poslankami še vedno ne seže čez razmejitev pozicija : opozicija.

Naj zaključim vendarle z optimizmom

V uporju ljudstva zoper avtokracijo desne vladne koalicije so ženske, predvsem tudi mlade, odigrale odločilno vlogo. Niso bile samo množične podpornice, ampak vidne voditeljice v organizaciji protestov, referendumov, shodov protu nasilju. Izumile so brezplačno pravno pomoč za žrtve preganjanj zaradi prepovedanih protestov in uspešno zbiranje prostovoljnih prispevkov za preživetje zaposlenih v Slovenski tiskovni agenciji, ko jim je prejšnja vlada za leto dni prenehala plačevati koncesionirane storitve. Posebej pa smo ponosne na to, da smo dokazale, da se da tudi od desne vlade izsiliti napredne spremembe: združene v dve ciljni koaliciji ter preko vseh političnih delitev smo feministke izbojevale spremembo kazenskega zakonika pri definiciji posilstva po konceptu »samo da pomeni da« ter dosegle znižanje davka na higienske pripomočke za menstruacijo.

Ob sedANJI vladi, ki o sebi misli, da je le vosredinska ali vsaj sredinsko leva, nas čakajo hude preizkušnje, zlasti v boju za pravični zeleni prehod, za ekonomske in socialne pravice podplačanih žensk in za izboljšanje učinkovitosti kvot v volilni zakonodaji, ki jo bo vlada poskušala reformirati.

Odnos do AFŽ dediščine

Kar se tiče odnosa do dediščine AFŽ moramo žal poročati, da med mladimi ni veliko poznavanja ali zavedanja o naši lastni zgodovini, zaradi desetletij omalovaževanja socialistične preteklosti pa mnoge aktivistke zavračajo kakršen koli spomin na bivšo državo. Tudi na študijah spola je

ta zgodovina, tako pestra in bogata, pogosto zamolčana. Zato bomo morale med mladimi mnogo bolj aktivno delati na področju promocije spomina na AFŽ ter politične dejavnosti iz živete izkušnje žensk v NOB in socializmu.

V zadnjih letih je veliko, predvsem mlajših žensk, dojelo, da smo s tem, ko smo začeli govoriti o enakosti spolov, prenehali govoriti o ženskah. Zaspali smo na lovorikah, ki niso niti naše ampak dediščina prejšnjega sistema, vendar se časi spreminjajo, ženske se ponovno prebujamo.

Majda Potrata

Narod, ki se ne uči iz svoje zgodovine, je kot drevo, ki so mu spodrezane korenine

(povzeto po Janku Messnerju)

V letu, ko mineva osemdeset let od konca druge svetovne vojne, še vedno odmeva zaobljuba *Nikoli več vojne!* Zaradi vsega zla, ki sta ga prinesli dve svetovni vojni v prejšnjem stoletju, smo menili, da se je človeštvo toliko streznilo, da ne bo več drvelo v oboroževanje. Vendar se pred našimi očmi odvijajo apokaliptični prizori ubijanja ljudi in uničevanja vsega, kar je potrebno za preživetje. Zastavljamo si vprašanja o smislu vojne in neizmernih izgub človeških življenj in se sprašujemo, kdaj se bo povrnil občutek pravičnosti in človečnosti. Ne najdemo prave poti do miru in dialoga. Kot da se ljudje nismo ničesar naučili iz preteklih zablod.

V resnici v svetu ni miru, človeštvo se znova in znova zapleta v nasilno obračunavanje in vseprisotno pozivanje k nujnosti povečevanja sredstev za oboroževanje, ki mu ni videti konca. Vendar noben mirovni sporazum ne more obuditi ubitih, popraviti storjenega uničenja in trpljenja. Posledice prestanega gorja, nasilja in travm se globoko zajedajo v ljudi. Vsega tega ni mogoče preprosto prezreti in izničiti z molkom, zato sem za naslov prispevka prevzela misel slovenskega pesnika in pisatelja z avstrijske Koroške Janka Messnerja, ki je na lastni koži skusil nacistične grozote po priključitvi Avstrije nemškemu rajhu, preganjanje in poniževanje Slovencev pa tudi po končani vojni, ter neutrudnega borca za postavitve dvojezičnih napisov in spoštovanja določil avstrijske državne pogodbe o pravicah naših rojakov na avstrijskem Koroškem. Le kaj bi rekel na opravičilo avstrijskega predsednika države koroškim Slovincem zaradi trpljenja in krivic, ki so jih doživeli od svojih sodržavljanov? Lahko sedanost preoblikuje preteklost? Messner se je zavedal pomena pripovedovanja o grozotah, preganjanju, krivicah, poniževanju, a tudi o dostojanstvu, pripadnosti, pogumu in ponosu.

V vojnah ne umirajo samo vojaki, število civilnih žrtev vse bolj narašča. Zlasti ženske in otroci so najbolj ranljivi.

Čez leta, ko ni več tistih, ki so vojni čas doživljali, in se poslavljajo tudi njihovi potomci, se v kolektivno zavest vse bolj vključujejo spomini,

ki prekrivajo zgodovinska dejstva. Po ugotovitvah Inštituta za novejšo zgodovino do leta 2010 je med drugo svetovno vojno in neposredno po njej umrlo okoli 96.000 prebivalcev, ki so po napadu v aprilu 1941 imeli stalno prebivališče na območju današnje Slovenije. Od tega jih je 80.000 izgubilo življenje med vojno, 16.000 pa neposredno po njej in so njihove smrti v najtesnejši povezavi z vojnim dogajanjem. Slovenija je izgubila 6,4 odstotka populacije, kar jo uvršča med močno prizadeta okolja v svetovni moriji.

Nasilje sproži odpor. Tudi če je sovražnik močnejši in vplivnejši, to svobodoljubnih ljudi ne zaustavi in niso pripravljeni samo mirno čakati, da bo vojna minila. Mariborski Nemci so si še po koncu prve svetovne vojne močno prizadevali, da bi bil Maribor del nemške Avstrije, sredi tridesetih let, zlasti pa po priključitvi Avstrije nemškemu rajhu, pa so se pripravljali na vojno. Nemci so svoj raznarodovalni načrt začeli uresničevati takoj po prihodu. Najprej so razpustili vsa kulturna, politična, verska in športna društva, zasegli njihove arhive in premoženje. To se je zgodilo tudi z znatnim premoženjem Slovenskega ženskega društva. Ker so mariborski Nemci pripravili sezname članic in članov društev, je za mnoge bivanje v Mariboru postalo prenevarno. Veliko jih je mesto zapustilo, mnogi pa so se vključili v odporiško gibanje.

Že 29. aprila leta 1941 so mariborski mladinci v današnjem Volkmerjevem prehodu zažgali dva avtomobila nacistične civilne uprave, vendar so jih kmalu odkrili, kajti po drugi strani so se mnogi podredili novi oblasti, z njo sodelovali in tudi izdajali okupatorjeve nasprotnike. Večino zavednih družin so nacisti izgnali v Srbijo, Bosno in na Hrvaško, saj so sistematično uresničevali Hitlerjevo naročilo o ponemčenju slovenske Štajerske. Prvi transport z izgnanci je iz mariborske meljske kasarne krenil 6. junija 1941.

Na slovenskem Štajerskem, še posebej v Mariboru, je bil vojni teror zato še ostrejši, najhujša oblika nasilja pa so bila streljanja političnih zapornikov, ki so se začela takoj po prvih odporiških akcijah in so bila povračilni ukrep za partizanske in sabotažne akcije ali likvidacije okupatorjevih funkcionarjev in sodelavcev. Streljali so izključno politične zapornike, ki so bili posredno ali neposredno povezani z osvobodilnim gibanjem in navadno sploh niso bili udeleženi v akcijah, navedenih kot vzrok za usmrtitev. Njihova imena so bila objavljena na dvojezičnih plakatih in

zgodovinarji jih imenujejo talci, čeprav ni šlo za usmrtitve naključno izbranih ljudi, za kar se običajno uporablja ta termin. Tudi ni bilo sodnega postopka, ampak so bile usmrtitve »varnostno policijski ukrepi, ki jih ni enačiti s sodbami«, kot je izjavil Lurkner, šef mariborskega gestapa. Postopek sta spremljala strašno mučenje in izsiljevanje in v njem je odločal izključno poveljnik varnostne policije in varnostne službe, pozneje pa višji vodja SS in policije. Aretirani so bili brez pravne zaščite, prepuščeni na milost in nemilost gestapovskim mučiteljem. Kaznovali pa so tudi njihove družinske člane, večino so jih zaprli ali jih internirali v taborišča.

V objavljenih streljanjih so nacisti ubili 1590 talcev, med njimi je bilo 82 žensk. Največ talcev, skoraj 55 odstotkov, je bilo ustreljenih v letu 1942. Poleg tega je bil po doslej znanih podatkih 301 Slovenec ustreljen v neobjavljenih streljanjih. Skupaj torej kar 1891 ustreljenih. Verjetno pa je bilo žrtev še več, vendar jih ni v uradnih evidencah.

Med zaprtimi in mučenimi talkami v mariborskem zaporu so bile tudi tri aktivistke in pomembne organizatorke osvobodilnega gibanja Slava Klavora, Jožica Flander in Jadviga Golež. Njihovi upornost, pogum, predanost, zanesljivost in osredinjenost na cilj so dandanes nepojmljivi, kljub vse večjemu tveganju so opravljale naloge z veliko zbranostjo in iznajdljivostjo. Vse tri so bile ujete zaradi izdaje someščanov.

V Mariboru sta dve spominski obeležji Slavi Klavori. 3. julija 1974 so ob vhodu v nekdanjo kasarno Slave Klavore odkrili doprni kip iz teraca, delo akademskega kiparja Miroljuba Kostića, ki je tedaj v Mariboru služil vojaški rok. Po osamosvojitvi je tu nastal Trg mladih in na njem dve srednji šoli. Kip stoji na zelenici v bližini Maistrove lipe, nadomestili so mu odbiti nos, očistili grafito na podstavku in ga prepustili oskrbi četrtne borčevske organizacije. Drugo obeležje je bronasto poprsje, delo akademske kiparke Vlaste Zorko, odkrito 15. maja 1983. Stoji pred Osnovno šolo Slave Klavore na Teznem. Njeno ime nosi tudi mariborski moški pevski zbor, ki letos praznuje osemdeset let nepretrganega delovanja. Poleg Partizanskega pevskega zbora in Kombinatka je registriran ohranjevalec partizanske zborovske pesmi kot slovenske nesnovne kulturne dediščine.

Ime Jožice Flander in Jadvige Golež nosita dva mariborska vrtca, vendar na spletu in v ustanovitvenih aktih vrtcev poimenovanje ni ob-

razloženo. Spominska plošča na zadnji hiši v Parmovi ulici 20, tik ob Ljubljanski cesti, označuje stanovanje in javko Jožice Flander, na Jadvi-go Golež pa spominja ulica, poimenovana po njenem ilegalnem vzdevku Špelina ulica.

Govor mag. Majde Potratar pred Spomenikom žrtvam nacističnega nasilja v Mariboru, ob strokovni ekskurziji Društva Dobrnič, 4. 5. 2023 (foto: Enver Palalić)

SLAVA KLAVORA se je rodila 11. maja 1921 v Mariboru kot sedmi, zadnji otrok v družini, ki ji pomanjkanje ni bilo tuje. V hiši v Usnjarski ulici nasproti vodnega stolpa je imela dovolj priložnosti spoznavati življenje ob reki in se družiti z vrstnicami in vrstniki, od katerih so bili številni iz družin priseljencev s Primorske, saj je tudi njen oče prišel po prvi vojni iz Čezsoče v Maribor. Opazovala je splavarje in kot dijakinja se jim je celo pridružila na vožnji vse do Osijeka. Sodoživljala je stiske delavskih družin in prav tu korenini njena zavezanost pravičnosti in svobodi. Kasneje ji je to pomagalo pri pridobivanju delavk in delavcev za sodelovanje v odpor-niškem gibanju. Veliko je kolesarila in planinarila, sploh je načrtno skrbe-la za telesno vadbo, še celo v zaporu.

Vključevala se je v različne dejavnosti in si nabirala izkušnje in znanje med levo usmerjenimi mladimi svojih let in tudi starejšimi od sebe. Družili so se v pogovorih, načrtovali družbene spremembe, se priključili mirovniškemu gibanju, zbiranju pomoči za socialno ogrožene. V feministični sekciji mariborskega Slovenskega ženskega društva so levo usmerjene intelektualke imele predavanja in nastope ter se tako pripravljale na javno delovanje in politične debate. Poleg drugega je društvo zbiralo finančno podporo in štipendije za dekleta iz delavskih družin. Dobila jo je tudi Slava Klavora.

S prijateljico Vero Hochmüller sta obiskovali kulturne prireditve, hodili v kino, veliko brali in hodili na kolesarske in planinske izlete. Vključili sta se v SKOJ in z zaskrbljenostjo opazovali dogajanje v drugih državah. Že kot študentka Ekonomsko-komercialne visoke šole v Zagrebu je obiskovala in organizirala delovne in narodnoobrambne tabore ob severni meji. Včlanila se je v Akademsko društvo Triglav in v Komunistično partijo Jugoslavije. Udeleževala se je študentskih demonstracij in protestov ter si utrdila dobro ime med študentkami, ker je znala zaščititi najšibkejšo med njimi.

V spominskem zapisu v tedniku 7dni je pesnica, pisateljica, pedagoginja in publicistka Gema Hafner (1919–1996), prav tako hči primorskih priseljencev, ki je v Zagrebu študirala psihologijo, študentko Slavo Klavoro opisala kot brhko, rdečelično dekle, prej majhne kot srednje postave, valovitih kostanjevih las, z lepo rezanimi polnimi ustnicami in belimi zobmi, kot dekle, ki je tudi pozimi nosilo kratke nogavice, ki se ni lepotičilo, vendar z obrazom, na katerem je bilo nekaj, česar nisi mogel pozabiti ...

Po nemškem napadu se je Slava Klavora vrnila v Maribor, čeprav se je zavedala, da ni varna, ker so jo mnogi poznali kot skojevko. Prezela je odgovorne naloge pri organiziranju partizanske čete na Pohorju in zbiranju potrebnega materiala za OF ter opravljala nevarne kurirske poti. Postala je članica Pokrajinskega komiteja Komunistične partije Slovenije za Štajersko in organizacijska sekretarka SKOJ za Maribor.

Nevarnosti ilegalnega delovanja je poznala že iz predvojnih časov, zdaj so se razmere bistveno zaostrole. Kljub mladosti in nenehni nevarnosti, da jo bodo ujeli, je ni premagal strah za lastno življenje.

O ilegalnem delu Slave Klavore v OF so ohranjeni redki dokumenti. Po Blagajniškem dnevniku Pokrajinskega komiteja Komunistične partije Slovenije za Štajersko od aprila do septembra 1941 je mogoče slediti potem Slave Klavore, ki jih je opravljala kot članica komiteja. Bila je sodelavka Slavka Šlandra, Miloša Zidanška, Lea Novaka, Biba Röcka, Jožeta Hermanka in drugih. Kurirske poti so jo vodile v Ptuj, Celje, Domžale, Trbovlje in Prekmurje. Kot organizacijska sekretarka SKOJ za Maribor je najtesneje sodelovala z Bojanom Ilichom. Po nekaterih virih je bila tudi med tistimi, ki so pripravljali akcijo v Volkmerjevem prehodu.

Večina podatkov je iz ustnih virov. Veliko jih je zbranih v knjigi Miliče Ostrovske *Kljub vsemu odpor*. Vanek Šiftar (1919–1999), ki je bil Slavina prekmurska zveza, je pripovedoval, kako so se štajerski in prekmurski kopalci v vročem julijskem dnevu pri Petanjcih neopazno pomešali in kot razposajeni zaljubljenici preplavali Muro, tako da je Slava lahko neopazno odšla na sestanek s prekmurskimi voditelji upora. Spreminjala je svoj videz in če ni našla varnega prenočišča pri znancih in prijateljih, je prespala v zasilnih skrivališčih, v vrtnih utah, na podstrežjih in na senu. Izkazala se je kot pogumna, iznajdljiva in zanesljiva ilegalka. Toda prostor okrog nje se je zapiral.

7. avgusta 1941 so jo ujeli v nastavljeno zasedo v Kolodvorski ulici, ker je bila javka v stanovanju Mare Čepič izdana. Slavko Šlander je Slavo čakal pred vhomom in ko jo je zagledal okrvavljeno in pretepeno, jo je skušal iztrgati iz gestapovskih rok. Njej ni mogel pomagati, sam je pobegnil in se skrivil, vendar ga je stanovalka hiše, v katero se je zatekel, izdala. Maro Čepič so poslali v žensko koncentracijsko taborišče Rawensbrück, kjer je dočakala konec vojne, Slava Klavora pa je bila po osemnajstih dneh zasliševanj in mučenj ustreljena.

Prvo streljanje talcev v Mariboru je bilo 24. in 25. avgusta. Takrat so nacisti ustrelili trinajst talcev, med njimi sta bili dve ženski. Devet od njih je bilo delavcev, prav tako devet jih je bilo starih od devetnajst do dva-
indvajset let. Pripovedi tistih, ki so bili priče zasliševanj in ustrelitve Slave Klavore, so stkale podobo neustrašne mladenke, ki ni samo molčala, ampak odgovarjala, da ne bo ničesar povedala. Ko je čakala na usmrtitev, je, sedeč na postelji in strmo zroč nekam predse, rekla, da bi se rada še enkrat

najedla kruha. Paznici je za spomin dala bel glavniček, pleteno torbico pa je namenila sestri.

Na notranjem dvorišču mariborskih sodnih zaporov je bilo 24. avgusta ustreljenih deset talcev, naslednji dan še trije. Streljanje so si prišli ogledat mariborski nemški funkcionarji, iz notranjosti zapora pa so dogajanje spremljali zapornice in zaporniki ter pazniki. Opazovalci so kasneje največ govorili o Slavi Klavori in njenem junaškem vedenju. Po prebrani obsodbi je vzkliznila »Živela komunistična partija« in obsojenci so začeli peti Internacionalo. Ustreljena je bila v drugi peterici. Med usmrčenimi sta bila tudi Franjo Vruč in Slavko Šlander. Trupla ubitih so naložili na tovornjak in jih skrivaj odpeljali v Gradec, kjer so jih pokopali v skupni grob na Puntigamu. Njihova imena so izpisana na spomeniku z grobnico 661 talcev ob zunanjem zidu mariborskih sodnih zaporov v Ulici talcev.

Slava Klavora je 1953. postala narodni heroj, kot se je takrat imenovalo odlikovanje. V Sloveniji je bilo narodnih herojinj enaindvajset, v Jugoslaviji enaindevetdeset. Samo petina jih je dočakala svobodo, zadnja slovenska herojinja je v stoprvem letu starosti umrla spomladi leta 2021.

JOŽICA FLANDER, z deklinškim priimkom Možina in ilegalnim imenom Meta, se je rodila 1906 v Rakitniku pri Postojni. Družina se je preselila na Koroško, od tam pa je sama že pred vojno prišla v Maribor, kjer se je preživljala kot služkinja. Poročila se je s Franjem Flandrom, narednikom jugoslovanske kraljeve vojske, ki je po njenem porazu prišel v nemško ujetništvo, ona pa je na desnem bregu Drave organizirala celo mrežo antinacističnih somišljenikov za odpor in upor gestapovskemu barbarstvu. Čeprav je bila jetična in je imela pnevmotoraks, je sama razmnoževala letake in brošure Osvobodilne fronte in jih razdeljevala po mestu, dokler ni bila junija 1944 zaradi izdajstva aretirana in zaprta v mariborske sodne zapore.

Bila je pogumna in zanesljiva terenska delavka in obveščevalka. Njeno stanovanje v Parmovi ulici 20 je bilo varna postojanka za terenske sestanke okrožnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije. Sestanki so zaradi varnosti morali potekati na različnih krajih, na desnem bregu Drave je bila postojanka skoraj v vsaki večji ulici. Meta je bila zelo učinkovita pri iskanju zatočišč za ilegalce. Ljudi je znala hitro prepričati, da so kljub tveganju in veliki nevarnosti pomagali skriti ilegalce ali partizane. V Maribo-

ru in okolici je bilo leta 1943 okoli 3.000 podpornikov ilegalnega gibanja, zato so tudi razmnoževali toliko izvodov ilegalne literature. Pridobila je pisalni stroj, pomagala razmnoževati gradivo in ga razdeljevala.

Po aretaciji v začetku junija 1944 je tri tedne trpela pretepanje do nezavesti. Gestapovci so jo sovražili posebej zato, ker je kljub navidezni telesni šibkosti in bolehnosti molče prenašala njihova zverinstva in trpinčenje. Kasnejši dogodki so potrdili, da Jožica Flander med mučenji ni ničesar izdala. Ob razkritjih javk in aretacijah aktivistk in aktivistov se je med organizatorje odporiškega gibanja zalezal sum, ki se ni pred nikomer ustavil, podvomili so celo v najbolj zanesljive. Nekateri so podvomili celo v Jožico Flander, a so našli tistega, ki je bil kriv za obračun z aktivisti na Studencih. Milica Ostrovska je popisala Metin živčni zlom, ki ga je doživela po vrnitvi v celico po nočnem zaslíševanju in mučenju, in solidarnost med zaporniki. Zaprti zdravnik ji je predpisal zdravila, paznica pa jih je priskrbela. Zdravnik je kmalu potem napravil samomor, Jožico Flander pa sta gestapovca odpeljala in sled za njo se je izgubila. Po ustnih virih enih sta jo ustrelila nekje v Breznu v Dravski dolini, po drugih pa sta jo odpeljala proti Celju.

Jožica Flander je bila najmlajša sestra matere Janka Messnerja. V literariziranem portretu *Jožica Flanderje* zapisal, da je bila njegova najmlajša in najljubša teta po materini strani. Z njeno pomočjo je načrtoval odhod v partizane, a ko je prišel v Maribor in čakal na zvezo, je ni bilo. S teto se nista nikoli več videla. Kaj se je z njo zgodilo, je mnogo kasneje prebral v knjigi Milice Ostrovske.

Leta 1999 je v bila v trijezični zbirki Gedichte. Pesmi. Canti objavljena pesem *V spomin Jožici Flander - Meti*, ki jo je gestapovec odpeljal iz mariborskega sodnega zapora in 26. junija 1944 ustrelil na neznanem kraju. Navajam zadnji del pesmi:

*»Kam naj pokleknem
kje naj objokujem tvoje bele kosti
v domači zemlji
vsi črni od prelite krvi?
Da ne bi ležala koj sama
na dan mrtvih
In na dan živih*

*ki štirideset let po strelah
v tvoje mlado razbičano telo
pridržujemo dih
zavoljo vstajenja nacizma
v smokingu in rokavicah
na tvojih ljubljenih koroških tleh
kljub tvojemu uporu
kljub tvoji neizmerni žrtvi
ti moja nežna teta
s kraško dušo in vestjo
Kam naj poklekнем
da bi se razjokal
nad tvojo usodo?*

*Kam
da ne bi ležala koj sama?«*

JADVIGA GOLEŽ, z ilegalnima imenoma Zora in Špela, se je rodila leta 1911 v Stari vasi na Bizeljskem. Družina se je preselila na Ptuj, kjer je Jadviga obiskovala osnovno in meščansko šolo. Ker so starši kupili hišo v Mariboru, je 1931. maturirala na mariborskem učiteljskišču, nato pa leta 1935 kot pripravnica začela službovati na ljudski šoli v Šmartnem ob Paki. Tam je spoznala pisatelja in predvojnega komunista Oskarja Hudalesa, prek nje pa Dušana Špindlerja, s katerim je kasneje sodelovala v mariborskem odporniškem gibanju, medtem ko je bil Hudales že leta 1941 z družino izgnan v Srbijo. Bila je članica Sokola in marksističnega krožka, sodelovala je v kampanjah proti hitlerizmu in proti vključitvi kraljevine Jugoslavije v fašistični blok. Po okupaciji je izgubila službo, zato se je vrnila v Maribor v hišo svojih staršev in si našla službo. Samoiniciativno je začela zbirati prispevke za družine talcev in zapornikov in se vse bolj povezovala z odporniško organizacijo. Po začetnem zagonu odporniškega gibanja v Mariboru leta 1941 je organizacija v letu 1942 zaradi številnih izdaj in aretacij oslabela, nato se je ilegalna mreža leta 1943 počasi krepila. Po Špindlerjevem prihodu v Maribor jeseni 1943 je bila Jadviga Golež njegova glavna opora. Opustila je ilegalno ime Zora in začela uporabljati ime Špela. Špindler jo

je zelo obremenjeval z nalogami. Po vojni se je spominjal: »V vsem svojem delu je bila odločna, samozavestna in dosledna ter vztrajna. Kjer je začutila krivico, se je borila proti njej z vso zagrizenostjo in je pri tem čisto pozabila na morebitne zle posledice za njo samo.« Ko je prihajala pozno ponoči s svojih ilegalnih poti in hodila neprespana v službo, je svoji zaskrbljeni mami govorila, da se bo po vojni najprej naspala. Njeno delo je bilo polno nevarnosti in tveganj. Jeseni leta 1943 je bila Špela med nosilnimi osebnostmi mariborskega ilegalnega odpora.

Goleževa hiša v Masarykovi ulici 5 na Taboru je bila zanesljiva postojanka. Hči je v ilegalno delo vključevala tudi svoje starše. Naj je bilo videti še tako nemogoče najti zatočišče za ilegalce, je nekako vedno poskrbela zanje. Včasih nekateri niso samodejno pomagali, ampak jih je morala prepričati.

Decembra 1943 je bil v stanovanju v Jadranski ulici ustanovljen mestni odbor Slovenske protifašistične ženske zveze in Špela je postala njegova prva sekretarka. Ko je zbranim brala iz Naše žene, niso mogle odtegniti pogleda z nje. Način njenega govora je bil tako prepričljiv, da so bile pripravljene storiti vse, kar jim je naložila.

V sporu med mariborsko in pohorsko organizacijo odpora v prvi polovici leta 1944 so bile izrečene obtožbe, ki so jih morali preveriti. V razčiščevanje je posegla tudi Špela, članica okrožnega komiteja, ki je poročila Centralnemu komiteju KPS o polletnem delu v mariborskem okrožju kot sekretarka okrožnega odbora Slovenske protifašistične ženske zveze dodala še svoj pogled na politične razmere in stanje organizacije. Na koncu poročila se je »ogorčeno, odločno in pogumno pritožila zaradi hudih krivic, ki so težko prizadele mariborsko osvobodilno gibanje«. Milica Ostrovska je navedla sklepni del poročila, ki je datirano s 17. majem 1944 in sta ga podpisali Špela in Mica Rokova (Marija Falež).

»Poudarjamo, da smo doslej delale brez pomoči višjih forumov, ki bi nam naj dajali smernice, literaturo in sploh nudili pomoč pri našem delu. Kljub klevetanju in širjenju najpodlejših, lažnih vesti o našem delu, literaturi in poedinih funkcionarjih Osvobodilne fronte s strani odločujočih v pohorski edinici in v vodstvu za severno Slovenijo, smo vendarle vztrajale v zavesti, da narodnoosvobodilno delo tu v obmejnem predelu nikakor ne sme zastati. Sicer so te nesramne provokacije naše delo ovirale in slabile,

pa smo vendar v kratkih 5 mesecih našega delovanja dosegle lepe uspehe, o katerih bi se naj v najkrajšem času prepričali funkcionarji OF in funkcionarke Slovenske protifašistične ženske zveze. Naprošamo vas, da nas v bodoče temeljito podprete v naših prizadevanjih, predvsem pa, da nam redno pošiljate literaturo.«

Zanesljiv je bil tudi tezenski bunker Triglav, v katerem je bil štab Laclekove čete in kasneje bataljona. Tu se je zadrževala tudi Jadviga. Bila je priljubljena organizatorica odpora predvsem v Slovenskih goricah. Maja je odšla po nalogu pokrajinskega komiteja iz mesta. Njen teren je bil na Dravskem in Ptujskem polju. V mestu se ni več počutila varno, in ko je dobila dovoljenje za odhod na Pohorje, se je pridružila partizanom. Od tod so jo kurirske poti še vedno vodile na Gorenjsko, sicer pa je bila najbolj aktivna v Slovenskih goricah.

Špela zaupanja v Dušana Špindlerja in Maksa Gašpariča ni izgubila, ni bila neodločna omahljivka, predano je sledila zastavljenemu cilju.

Sredi avgusta 1944 je s tremi aktivisti v gostilni Bračko v Jakobskem Dolu čakala Karla Kladnika - Uroša. Čez čas je prišel, toda ne sam, ampak v spremstvu gestapovcev. Dva sta ušla, vendar je eden padel pod streljo, Vojka Lovšeta in Špelo pa so aretirali in ju odpeljali v mariborske sodne zapore. Celo noč so jo zasliševali, pretepali in se izživljali nad njo. Zjutraj so jo vso črno od udarcev telesno poškodovano in človeško ponižano vrgli v celico. Ko je paznik sredi dopoldneva pogledal v celico, je bila mrtva. Obesila se je na pas svoje obleke.

Jadviga Golež se je iz mladenke, ki se je bala teme ter bila zelo blage narave in vzornega vedenja, razvila v eno osrednjih osebnosti v mariborski ilegalni mreži učitelja Dušana Špindlerja, ki je od jeseni 1943 do pomladi 1944 tvorila močno odporniško strukturo, kar je bilo po padcu Pohorskega bataljona odločilno.

Ženske, ki so se tako predano vključile v narodnoosvobodilni boj in opravljale zahtevne organizacijske, kurirske, terenske in obveščevalne naloge, so odpirale prostor za večjo vlogo žensk zunaj ozkega družinskega kroga. Izbojevale so splošno volilno pravico in priložnost za večjo enakopravnost v javnem življenju ter pravico do političnega delovanja. Tako kot se je po koncu prve svetovne vojne družbeno življenje vrnilo v stare tirnice in se

je pozabilo na to, da so ženske prevzele delo in naloge zaradi vojaških obveznosti odsotnih moških, se po drugi svetovni vojni kaj takega ni moglo ponoviti, čeprav so bili stari vzorci močno zakoreninjeni. Spremembe so prodirale počasi, bile so nepovratne, vendar niso bile samoumevne.

Pot so jim utirale ženske, ki so v začetku dvajsetega stoletja počasi vstopale v javno življenje, opazneje pa po prvi svetovni vojni. V mreži različnih ženskih društev je po dejavnosti, nepretrganosti in večplastnosti svojega dela izstopalo leta 1919 ustanovljeno Mariborsko slovensko žensko društvo, 15. maja 1934 preimenovano v Žensko društvo v Mariboru. Od ustanovitve do nenadne smrti je društvu predsedovala **Marija Maister** (1885–1938), nato pa dolgoletna tajnica Ivanka Lipold (1893–1976) do izgnanstva 1941. Društvo je najprej zelo aktivno skrbelo za ranjence in invalide, zbiralo sredstva za študente, skrbelo za zdravstveno oskrbo žensk in otrok, za počitnikovanje otrok na Pohorju in na morju, za praznično obdarovanje otrok iz obmejnih predelov, spodbujalo izobraževanje in usposabljanje žensk za delo, ki bi jim omogočilo ekonomsko osamosvajanje, prirejalo kulturne prireditve ... Zavzemalo se je za splošno volilno pravico, zahtevalo enako plačilo in enake pravice pri šolanju in zaposlovanju, protestiralo zaradi diskriminiranja poročenih učiteljic ...

Čeprav je bilo politično delo ženskam v prvi polovici dvajsetega stoletja prepovedano, so z zaskrbljenostjo spremljale dogajanje v svetu. Leta 1936 so po svetu potekale priprave na mirovni kongres v Ženevi. Pobudo zanj je dala Mednarodna zveza združenj za Društvo narodov. Nanj se je po vsej državi pripravljala napredna, predvsem študentska mladina. Državna konferenca pripravljalnih odborov je bila julija 1936 v Zagrebu in od tam so poklicali v Maribor študentko Herta Haas, ki je že sodelovala v pripravah na kongres. Za organizatorja mirovnega gibanja v Mariboru so določili Žensko društvo. Milica Ostrovska, članica Ženskega društva, in Herta Haas sta obiskali Marijo Maister, ki je vlogo organizatorke sestanka rade volje sprejela. 18. junija 1936 so se v prostorih Jadranske straže v Gregorčičevi ulici 26 zbrali predstavniki petindvajsetih društev in organizacij. Uvodoma je spregovorila Marija Maister, Herta Haas pa je razložila pomen ženevskega kongresa in predlagala delovni program. Za predsednico je bila izvoljena Herta Hass, vendar je nenadoma zbolela in nadomestil jo

je študent Viljem Androina. 22. avgusta je bila v Unionski dvorani dobro obiskana akademija, ki jo je zrežiral Fran Žižek pod parolo »Hočemo skupnost živih, nočemo skupnosti mrtvih!« Naslednji dan je na javnem mladinskem zborovanju nastopila »štipeendistka« Ženskega društva Silvira Tomasini (1913-1942) in v govoru *Žena in mir* poudarila nujnost vzgoje otrok za njihove človekoljubne življenjske naloge.

Novembra 1936 je bil ustanovljen kulturno-feministični odsek Ženskega društva. Članice društva so bile različnih nazorov, poklicev in družbenega položaja. Nekatere so bile tudi v drugih ženskih društvih, zato je bilo treba upoštevati različnosti, ki bi lahko ovirale delo društva, a Marija Maister se je spretno izogibala nesporazumom. Za tajnico odseka so imenovalе učiteljico Jelo Levstik, ki so ji odbornice društva naložile vodene sestankov, da ne bi vsakotedenska predavanja zaradi domnevnega političnega značaja povzročila prepovedi delovanja društva. Vključitev mladih žensk, študentk, uslužbenk, delavk, brezposelnih intelektualk okrepi zahteve po izboljšanju pravnega položaja žensk, poudarjajo poklicno delovanje in protestirajo proti amandmaju v zakonu o narodnih šolah, ki je predvidel odpust učiteljic iz službe in izgubo pokojnine, če so poročene z neučiteljem. Ker se je policija zanimala, ali bo društvo sodelovalo na kongresu Lige narodov v Ženevi, so nekatere članice menile, da je društvo zaradi novega odseka kompromitirano. Nasprotovale so temu, da so smele društvene prostore uporabljati mlajše članice, med katerimi so bile levo usmerjene izobraženke, predvsem učiteljice in študentke. Veliko njih je bilo kasneje skojevk in članic partije. Na občnem zboru društva 20. aprila 1937 je Marija Maister poudarila lepo delovanje mladega kulturno-feminističnega odseka in delo »mentorice« Jele Levstik.

Naj so razmere v družbi in svetu še tako zapletene, se vedno najdejo ljudje, ki znajo razbirati znamenja časa in premorejo dovolj poguma za upor nasilju in znajo za svoje ideale pridobivati tudi druge. Med prvimi, ki so se vključile v narodnoosvobodilni boj, so bile prav ozaveščene mirovnice in med njimi narodni herojinji Slava Klavora in Silvira Tomasini, obveščevalka Jožica Flander, aktivistka in borka Jadviga Golež in mnoge druge, ki so nesebično pozabljale nase in na svoje osebne želje, varovale druge, žal pa izgubile svoje življenje. In tega ne bi smeli pozabiti.

Jožica Jožef Beg Pogumne ženske v NOB na Dolenjskem

*Sini moji, sini moji zlati,
vas bom še gladila po laseh?
Če ne vrne se noben od treh,
sini moji, moji trije fantje zlati,
žalostna bo, a ponosna vaša mati.*

(Kajuh: Pesem matere treh partizanov)

Zadnja kitica Kajuhove pesmi jasno kaže podobo ženske, ki je pridobila družbeno veljavo proti koncu druge svetovne vojne, tj. podobo trpeče, zaskrbljene matere pogumnih borcev za svobodo. Materinska vloga ženske med NOB je skladna s predvojno vlogo žene, matere v patriarhalni družbi, ki se ji ni mogla izogniti niti partizanska vojska pod vodstvom napredne Komunistične partije, ki je propagirala NOB kot priložnost, da si ženske prislužijo tudi enakopravnost. Kljub temu so borkam ob vstopu v partizansko vojsko največkrat dodelili tradicionalno ženske naloge, kot sta skrb za ranjene in bolne ter prehrana. Tradicionalna delitev nalog po spolu je postala še očitnejša proti koncu vojne, ko so številne borke demobilizirali in jim dodelili naloge, kot so skrb za ranjence, prehrana, varstvo otrok, izobraževanje, delo v partizanskih tiskarnah ipd. Tako je postal tudi po koncu vojne ideal ženske povezan s podobo partizanske matere in ne s podobo borke – heroinje (Konovšek 2019: 109)¹⁸⁰.

Čeprav so ženske vstopale v narodnoosvobodilno gibanje z neposrednim vključevanjem v partizanski boj, oskrbo partizanske vojske, s političnim in organizacijskim delom, jim v resnici ni uspelo priboriti enakopravnosti v vseh ozirih: vodilna mesta so bila rezervirana za moške, naloge so jim dodeljevali moški, za spoštovanje tovarišev se je morala bolj potruditi kot soborci. Tjaša Konovšek ugotavlja, da se kaže neenakopravnost tudi skozi jezik – partizani so partizanko sprejeli kot enakopravnega

¹⁸⁰ Konovšek, Tjaša (2019): *Med idealom in resničnostjo*. Prispevki za novejšo zgodovino, letnik 59, številka 3, str. 98–112. URN:NBN:SI:DOC-CT4JGFX3 from <http://www.dlib.si/results/?&qquery=rele=prispevki+za+novej%20c5%a1o+zgodovino>.

tovariša in ne kot tovarišico. Kljub deklarativni enakopravnosti med spoloma ni presenetljivo, da je ostala ženska v temelju še vedno ujeta v tradicionalna razmerja med spoloma in da se je v miru morala borka umakniti požrtvovalni partizanski materi, ki je za svobodo darovala svoje sinove.

V nadaljevanju bom predstavila pet izjemnih žensk, ki so se aktivno vključile v narodnoosvobodilni boj: narodni heroinji Marijo Šilc - Majdo in Milko Šobar - Natašo, Zoro Rupena - Katjo in njeno sestro Maro Rupena Osolnik ter Slavko Becele Ranković. Prve tri so padle med narodnoosvobodilnim bojem, Mara Rupena in Slavka Becele pa sta po vojni pomembno prispevali k razvoju mlade države.

Narodna heroinja **MARIJA ŠILC - MAJDA** (1923–1944) je bila rojena 17. marca 1923 v vasi Kržeti na Gori nad Sodražico. Meščansko šolo je obiskovala v Ribnici, vendar so jo starši le stežka šolali, zato je prej kot v dveh letih šolanje opustila in se zaposlila v trgovini, najprej v Ribnici, nato v Ljubljani, kjer jo je zatekla tudi vojna. Takoj po okupaciji se je vključila v odpor proti okupatorju. Spomladi leta 1942 je bila sprejeta v Zvezo komunistične mladine (SKOJ) in dobivati je začela pomembnejše naloge. Zaradi izdaje je morala zapustiti Ljubljano in je 19. junija 1942 s ponarejenimi dokumenti prišla iz okupirane Ljubljane ter v Dolomitih komaj osemnajstletna postala bolničarka in seveda hkrati borka Dolomitskega odreda. Dobila je partizansko ime Majda.

Jeseni 1942 je po italijanski ofenzivi odšla v Šerčerjevo brigado, kjer je najprej opravljala naloge brigadne bolničarke, aprila 1943 pa je postala brigadna sekretarka SKOJ-a. Med boji je tudi pesnila in je napisala mladinsko himno, ki jo je septembra 1943 uglasbil Marjan Kozina:

*Vstani, mladina in stoj kakor hrast,
naj puška stoji ti ob strani;
čuvaj to mlado slovensko nam rast,
katere teptajo tirani!
Mladina slovenska, le hrabro v boj!
Ravnaj se po bratskih junakih iz vzhoda,
v tej borbi s tirani se žrtev ne boj,
če hrabrost je geslo pohoda!*

Po italijanski kapitulaciji je odšla v Ljubljansko brigado z nalogo, da tam organizira SKOJ. Nalogo je opravila nad pričakovanjem. Leta 1944 je kot delegatka Ljubljanske brigade sodelovala na kongresu Zveze protifašistične mladine Jugoslavije v Drvarju. Ko se je vrnila s kongresa, so se začeli srditi boji za Belo krajino.

Že 11. julija 1944 je Cankarjeva brigada imela težke boje pri Drašičih. Sovražniku je po nekajdnevni bojih uspelo prodreti celo do Metlike, vendar so ga partizani uspeli odbiti, zato je ta poskušal prodreti z novomeške strani prek Gorjancev. 13. julija 1944 je sovražnik napredoval skoraj do Težke Vode, kakšen kilometer pod položaji brigade. Tedaj je Majda zbrala okoli sebe skupino 30 skojevcev in jurišala na Nemce in domobrnce, dokler se niso umaknili.

14. julija je sovražnik ponovno začel napad z močnim artilerijskim ognjem, ki pa ni bil uspešen. Popoldne, ko je obstreljevanje prenehalo, se je po osamljenem strelu razpočila granata daleč pred položaji brigade med zidanicami in usmrtila Majdo Šilc in načelnika štaba Franca Zidarja - Jazbeca, ki sta bila na izpostavljenem položaju. Oba so odnesli v Podgrad in ju pokopali z vsemi vojaškimi častmi.

Majda Šilc je bila 19. junija 1945 kot prva Slovenka proglašena za narodno herojinjo, 22. aprila 1949 pa je bila prekopana in prepeljana v grobnico narodnih herojev v Ljubljani¹⁸¹.

Narodna herojinja **MILKA ŠOBAR - NATAŠA** (1922–1943) se je rodila 29. decembra 1922 na Gornjih Lazih pri Semiču v kmečki družini kot osmi otrok. Po osnovni šoli je nadaljevala šolanje na meščanski šoli v Novem mestu, nato pa se je vpisala na trgovsko akademijo v Karlovcu, kjer jo je v drugem letniku zatekla vojna. Vrnila se je domov in se leta 1941 vključila v NOB. Bila je kurirka in obveščevalka ter je leta 1942 obiskovala sanitetni tečaj. Da se je ognila aretaciji, je skočila z vlaka, stopila v belokranjsko četo in nato v Cankarjevo brigado, kjer je postala politkomisarica. Pomembno naj bi se izkazala v bojih na Suhorju, Krašiču, Pleterjah, Žužemberku in Jelenovem žlebu (za to bitko je bila pohvaljena v partizan-

¹⁸¹ *Naše borke*. Ob 5-letnici ustanovitve Osvobodilne fronte, 1949, str. 7.

Mateja Hrastar: *Ljubljanske ulice: Majde Šilcve ulica, imenovana po prvi Slovenki narodni herojinji*. *Dnevnik*, 26. marec 2018; <https://www.dnevnik.si/1042816130>.

skem časopisu *Slovenski poročevalec*). Avgusta 1943 jo je v bojih Cankarjeve brigade pri Sv. Križu nad Litijo v jurišu zadela mina.

Za narodno herojinjo je bila proglašena 20. decembra 1951. Po njej se danes imenuje osnovna šola s prilagojenim programom v Črnomlju, pred Kulturnim domom pa stoji njen doprni kip, delo Marije Keržič Benedetti. V Metliki njeno ime nosi ena od ulic. V Novem mestu o njeni povezanosti s krajem ni sledov.¹⁸²

Že dva dni so bila Sela pri Žumberku zavita v težak smodnikov dim. Italijani so pošiljali z vseh strani pomoč ogroženi postojanki. Topovi so neprestano grmeli na položaje. Borci so ležali po lijakih topovskih granat. Bili so izmučeni, lačni. Dva dni že niso imeli v ustih drugega kakor neprijeten duh smodnikovega dima in prsti. Komisarka Milka se je plazila od borca do borca, za vsakega je imela prijetno besedo ali nasvet. Njih motne oči so se lesketale v noči luči, ko so gledale Milko. Pred meseci, ko je prišla v četo kot komisarka, so se neverno nasmihali – ne bo vzdržala. Toda že v prvih borbah je pokazala, da tudi ona marsikaj zmore. Vsi so jo vzljubili kot tovariša, ki jih je srečno pripeljal že iz marsikaterega težkega položaja.

Proti večeru so se Cankarjevci pripravili za poslednji napad. Milka je s četo mirno čakala na srednjem sektorju. Nad vasjo je rdeče zablestela raketa. Bataljoni so zdrveli v napad. Iz sto in sto izsušenih grl se je razlegal krik – juriš. Komisarka Milka je s tankim glasom vzpodbujala. Kakor zvezda severnice brodolomcem na morju je ta glas kazal smer v napad.

(Janez Mlinar: Milka Šobar. v: *Naše borke*. 1946, str. 69. Odlomek)

ZORA RUPENA - KATJA (1920–1945), rojena 22. januarja 1920 v Mirni Peči, je po osnovni šoli obiskovala meščansko šolo v Novem mestu, nato pa končala državno gospodinjstvo učiteljske. Prvo službo je dobila v Mali Nedelji pri Ljutomeru, kjer je vodila tudi potujoči gospodinjstvi tečaj in se vključila v kulturno delo.

V začetku druge svetovne vojne se je umaknila v rodno Mirno Peč, kjer je začela sodelovati z Osvobodilno fronto in postala članica Komunistične partije Slovenije. Junija 1942 je odšla v partizane in na Trebelnem delovala kot politična delavka. Na Primorskem, kamor je bila pos-

¹⁸² Boris Grabrijan: *Ljudje ob Kolpi: Milka Šobar*; https://lokalno.svet24.si/2023/08/18/278636/zgodba/ljudje_ob_kolpi_milka_sobar/

lana spomladi 1943, je postala sekretarka Slovenske protifašistične ženske zveze in članica Pokrajinskega odbora OF. Bila je tudi urednica ženskega partizanskega časopisa *Slovenka*. Oktobra 1943 je bila na zboru poslancev slovenskega naroda v Kočevju izvoljena za članico SNOS in se spomladi 1944 udeležila II. kongresa antifašistične mladine v Drvarju. Tam je ostala v višji partijski šoli, doživela desant in se poleti 1944 vrnila v Slovenijo. Jeseni 1944 je odšla na Štajersko, postala sekretarka komiteja SKOJ in članica komiteja KPS za Štajersko, decembra istega leta pa je bila poslana v Prlekijo. Umrla je na osvobojenem ozemlju v Mali vasi pri Svetem Tomažu v Prlekiji, ko jo je po pomoti ustrelil ruski vojak. Kako absurdna je bila njena smrt, lahko razberemo iz spominskega zapisa, ki ga je v publikaciji *Naše žene* objavil Ivan Nemeč - Vojko.

Katjo so pokopali blizu kraja, kjer je umrla, po vojni pa bila prekopana v družinski grob v Mirni Peči. Med letoma 1961 in 1992 se je po njej imenovala današnja Osnovna šola Center v Novem mestu, pred katero stoji njen doprnski kip, delo Stojana Batiča¹⁸³.

Katjina brzostrelka se je ves čas svetila, ves čas ji je rdel obraz in njena mirna beseda je bila orožje zoper vse. Zoper glad, mraz, vse.

Prekoračili so Dravo in Katja je vzkliknila: »Da bi vsaj videla rdečearmejca! Komaj nekaj kilometrov nas loči od njih.« Potem so šli na delo. Vsak večer v drugo vas. Skozi zasede med tolpe fašistov, toda Katjino lice je vedno rdelo, v njej je kipela sila in brezmejno hrepenenje: »Videti hočem ruskega vojaka – vojaka svobode.«

Švabske tolpe so se zgostile. Delo Katjine skupine je bilo vedno težje. Z borbo so si utirali pot. Pot brez miru ... Netili so v ljudstvu upor. Katjina brzometka se je odslej svetila tudi ponoči. Skozi mrak so prodirale njene oči.

Na drugi strani Mure so rohneli ruski topovi in Katji je zasijalo lice v širokem smehljaju: Izpolnila se mi bo želja. Na svobodnih tleh si bomo stisnili roke z junaki.«

(Ivan Nemeč - Vojko: *Katja gre Rdeči armadi naproti*. v: *Naše borke*. 1946, str. 62. Odlomek)

¹⁸³ Mateja Kambič: *Rupena, Zora - Katja*. (1920–1945). Obrazi slovenskih pokrajin. Mestna knjižnica Kranj, 2020. (citirano: 12. 7. 2025); <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/rupena-zora-katja/>

MARA RUPENA OSOLNIK (1918–2003) spada med izjemne ženske, ki so pomembno vplivale na razvoj povojne Jugoslavije in Slovenije. Po vojni je namreč opravljala različne pomembne funkcije, pri čemer se je angažirala pri skrbi za prehrano otrok.

Mara Rupena se je po končani osnovni šoli v Mirni Peči v letih 1934–1938 šolala v Starem Futogu pri Novem Sadu v Državnem gospodinjskem učiteljišču. Po maturi je učiteljela v Olovu v Bosni, nato je bila premeščena na Slovenski Javornik, kjer je ostala le kratek čas: zaradi zavze-manja za pravice žensk, razpustitev političnih taborišč in vrnitev mož in sinov na domove ter zaradi razpečevanja letaka z naslovom »V imenu slovenskih mater in deklet« je bila aretirana in obsojena.

S sestro Zoro (Katjo) in drugimi člani Sokola ter Društva kmečkih fantov in deklet je ob razpadu jugoslovanske vojske leta 1941 pomagala pri zbiranju sanitetnega materiala, orožja idr. Vključila se je v OF in postala sekretarka rajonskega odbora KPS. Po okupatorjevem odkritju javke v njeni domači hiši v Mirni Peči je bila zaprta v šempetrskem zaporu v Ljubljani, med transportom v Novo mesto pa je skočila z vlaka in se pridružila partizanom.

Decembra 1942 se je kot slovenska delegatka udeležila prve konference Antifašistične fronte žensk Jugoslavije v Bosanskem Petrovcu, o čemer je napisala brošuro *Pri sestrah na jugu*, po kapitulaciji Italije pa je bila kot izvoljena delegatka aktivna na Kočevskem zboru odposlancev slovenskega naroda in nato na II. zasedanju AVNOJ-a v Jajcu. Sredi oktobra 1943 je bila na prvem kongresu Slovenske protifašistične ženske zveze v Dobrničju izvoljena za sekretarko. Po kapitulaciji Italije je bila komisarka v italijanski narodnoosvobodilni brigadi Fontanot, ki se je skupaj s slovenskimi partizani borila proti okupatorju.

Po koncu vojne je bila inštruktorica in inšpektorica kmetijsko-gospodinjskih šol v Sloveniji, generalna sekretarka Zadružne zveze Slovenije, generalna sekretarka Rdečega križa SFR Jugoslavije, višja svetovalka Zveznega izvršnega sveta SFR Jugoslavije, samostojna svetovalka v Skupščini SR Slovenije, že leta 1949 je aktivno sodelovala pri organizaciji I. jugoslovanskega kongresa o prehrani otrok, kjer je bila ustanovljena komisija za šolske kuhinje. Dosegla je, da so imeli otroci v šolah po vsej Jugoslaviji ma-

lico. Kot publicistka in urednica je sodelovala pri pripravi prve številke lista *Našim ženam* ter objavljala članke v številnih časopisih, revijah, zbornikih.

Znanje petih tujih jezikov ji je izjemno koristilo pri delovanju v mednarodnih in diplomatskih krogih. Bila je predstavnica Jugoslavije in nato izvoljena podpredsednica FAO-organizacije za kmetijstvo v okviru OZN, konec sedemdesetih let 20. stoletja iniciatorica eksperimentalnega projekta FAO »Celoviti razvoj manj razvitega območja«, ki je potekal v suhokranjskem delu občine

Trebnje, v osemdesetih letih pa sekretarka odbora za pomoč osvobodilnim gibanjem po svetu.

Prejela je številna tuja in domača odlikovanja, priznanja, zahvale in plakete. Od oktobra 2003 se po njej imenuje del Evropske pešpota E-7 (od Žužemberka do Dobrniča in od Dolenjskih Toplic do Dobrniča). Po tej poti vsako leto v oktobru, na dan proslave v Dobrniču, poteka organiziran pohod v spomin na prvi kongres Slovenske protifašistične ženske zveze.¹⁸⁴

Dr. **SLAVKA BECELE RANKOVIĆ** (1920–2008) si kot mlado dekle verjetno ni nikoli predstavljala, da jo bo življenjska pot vodila tako daleč od rodnega Zagrada. Odločna in sposobna aktivistka OF, partizanka, delegatka skojevskega kongresa v Drvarju je bila »dodeljena« Vrhovnem štabu partizanske vojske kot šifrantka Aleksandru Rankoviću - Marku, s katerim se je kasneje tudi poročila. Kot žena podpredsednika SFRJ je bila do leta 1966 druga dama države.

Kip partizanke Zore Rupene - Katje pred OŠ Center Novo mesto, 22. januar 2025
(Foto: Enver Palalić)

¹⁸⁴ Darja Peperko Golob: *Rupena Osolnik, Mara (1918–2003)*. Obrazi slovenskih pokrajin. Mestna knjižnica Kranj, 2020. (citirano: 12. 7. 2025); <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/rupena-osolnik-mara/>

Slavka Becele je bila rojena 25. maja 1920 v Zagradu blizu Novega mesta v zavedni družini Franca in Marije Becele, ki sta svoje štiri otroke vzgajala v naprednem duhu; vsi so bili člani sokolskega društva in so aktivno sodelovali na kulturnih in športnih prireditvah. Ob začetku vojne se je šolala na ekonomski šoli v Ljubljani; takoj se je vključila v Oslobojilno fronto in aktivno delovala v SKOJ-u in Slovenski protifašistični ženski zvezi.

Maja leta 1943 je s slovensko mladinsko delegacijo prišla v Drvar, kjer je ostala na usposabljanju za šifrante; napad na Drvar jo je zatekel v pečini, kjer je bil Vrhovni štab. V Vrhovnem štabu je delovala do konca vojne, ki ji je vzela starše, sestro in enega od bratov. Razen nje je ostal živ samo brat Frenk Becele.

Po vojni je bila demobilizirana z nazivom majorke JNA. Bila je nosilka partizanske spomenice iz leta 1941 in odlikovana z več odlikovanji.

Po vojni se je odločila, da nadaljuje šolanje v Beogradu. Imela je sicer pogoje za vpis v peti razred gimnazije, vendar so njena spričevala zgorela, ko so Beceletovim leta 1942 požgali dom. Na prepise spričeval bi morala predolgo čakati, zato se je odločila, da bo opravila vse izpite do male mature. Uspelo ji je in postala je gimnazijka.

Izobraževala se je ob delu; zaposlena je bila v administraciji KPJ pod Rankovičevim vodstvom, do katerega že dolgo ni bila ravnodušna. Izkazalo se je, da so čustva obojestranska. O tem je pisala v svoji knjigi *Življenje z Leko* (2002).

Slavka je maturirala, se poročila in se nato vpisala na ekonomsko fakulteto, kjer je tudi magistrirala in leta 1962 doktorirala. Izbrana je bila za docentko, kasneje za izredno in nato redno profesorico na beograjski univerzi. Leta 1966 je prišlo na Brionskem plenumu do razdora med Titom in Rankovićem, ki je bil obtožen, da je službo državne varnosti izkoristil za vohunjenje in prisluškovanje političnim nasprotnikom. Ranković je odstopil z vseh svojih položajev v republiki, Slavka pa je bila leta 1974 zaradi političnih razlogov označena kot moralno-politično neprimerna za delo predavateljice na univerzi in izključena iz ZKJ.

Zaradi odločitve na fakulteti je pisala pritožbe, iskala pravico na sodišču, vendar tudi ta institucija ni imela posluha za pravično presojo njene-

ga primera. Borila se je dolgo, vendar težko in stresno obdobje ni ostalo brez posledic na zdravju – znašla se je v bolnišnici, na onkološkem oddelku. Tudi iz te bitke je izšla kot zmagovalka.

Slavka Ranković je avtorica številnih znanstvenih in strokovnih član- kov, posebej pa se je posvetila osvetlitvi resnice o svojem možu Aleksan- dru Rankoviću. S tem namenom je napisala knjigo *Življenje z Leko* [Život uz Leko]. Slavka Ranković je umrla leta 2008 v Beogradu. Pokopana je ob svojem soprogu v Aleji narodnih herojev v Beogradu.

Čeprav je večji del svojega življenja preživela v Srbiji, domačega Za- grada ni pozabila, saj se je tja rada vračala, ohranjala stike z bratom Fre- nkom in bila ljubeča teta svojemu nečaku Franciju. Slednji je bil med študijem na Visoki ekonomski šoli v Beogradu precej časa živel v nje- ni družini, se je spominja kot preproste ženske, skrbne matere sinovoma Mići in Slobodanu. Mićo je bil Rankovičev sin iz prvega zakona, vendar ga tudi v svoji knjigi nikoli ne imenuje drugače kot »sin«. Njegova mati, narodna heroinja Andja Ranković, je padla v boju s četniki. V knjigi *Živ- ljenje z Lekom* ponosno pripoveduje o tem, kako sta se Mićevi hčeri v Zagradu učili prvih smučarskih veščin.

Prav tako ni pozabila otoške šole in jeseni 1965, ko je bilo odkritje spominske plošče na šoli, je učence obdarila s prenosnim televizorjem, v tistem času zelo dragocenim darilom. O obisku visokih gostov je obširno pisal tudi Dolenjski list.¹⁸⁵

Njen sin Slobodan Ranković je o njej zapisal: »Bila je borka v mla- dosti in borka je ostala do poslednjega dne. V mladosti kot partizanka, v kasnejših letih pa borka za resnico o svojem možu Lek, državnem sov- ražniku številka ena. V času, ko se v Srbiji in v vsej Evropi ideali tako hit- ro menjajo in rušijo, se je težko boriti za resnico o samem partizanskem boju, povojnem obdobju, še posebej pa za resnico o Lek. Toda Slavka je za to imela moč.«

¹⁸⁵ Ladislava Becele Ranković: *Življenje z Leko. Spomini slovenske partizanke*. Gro- suplje 2002.

Otočec: »Naprej po poti, ki so jo začeli borci NOV!«; Prenosni televizor – darilo to- varišice Slavke Ranković pionirjem na Otočcu; https://dolenjskilist.svet24.si/media/archiv-pdf/dl/1965/DL_1965_11_04_44_815.pdf

Zaključek

Skupno ženskam, predstavljenim v prispevku, je, da so po osamosvojitvi Slovenije še bolj poniknile v pozabo kot njihovi moški kolegi. Res se nanje še spomnijo v domoljubnih organizacijah, ki negujejo vrednote NOB, iz spomina širše javnosti pa so izginile. Po osamosvojitvi so postali stari heroji in heroinje nepotrebni in celo nadležni. Šole so odvrogle imena po junakih NOB, da bi se izognile ideološkosti, starih vzornikov niso zamenjale z novimi.

Zgovoren primer pozabe so prav partizanke, predstavljene v prispevku. Po Mariji Šilc - Majdi sta se v Novem mestu včasih imenovala dijaški dom in ulica; po osamosvojitvi se je dijaški dom imenu odrekel, njena ulica pa je postala Jakčeva ulica. Starejši Novomeščani, ki so obiskovali osnovno šolo v Šmihelu, se še spomnijo, da se je njihova šola imenovala po heroinji Milki Šobar - Nataši, ki naj bi bila s svojim junaštvom vzor učenkam in učencem. Vzornici v imenu šole se je odrekla tudi Osnovna šola Center v Novem mestu, še vedno pa pred šolo stoji doprski kip Katje Rupene, šola pa sodeluje na spominski slovesnosti ob njenem rojstnem dnevu.

Žalostno usodo v smislu zgodovinskega spomina je doživela Slavka Becele Ranković, ki je kljub izjemnim sposobnostim in znanstveno-strokovni karieri ostala v spominu predvsem kot žena človeka, ki je prišel v nemilost pri Josipu Brozu Titu. Izjemno kariero je naredila tudi Mara Rupena Osolnik, prejemnica številnih tujih in domačih odlikovanj in priznanj, zaslužna mdr. za to, da so imeli šolarji po vsej Jugoslaviji zagotovljeno šolsko malico, žal pa so njene zasluge na področju kmetijstva in prehrane le malokomu znane.

Borke so se z orožjem borile ne le za svobodo, ampak tudi za enakopravnost. Če se je v preteklosti že zdelo, da so bile pri tem uspešne, se dandanes spet slišijo glasovi, ki potiskajo žensko v vlogo gospodinje in matere. Jim je torej uspelo?

Vesna Mikolič
Kajuh – glas partizanskih mater
Govor na Srminu, 5. julija 2025

Spoštovane tovarišice in tovariši, dragi prijatelji, cenjeni borci in pohodniki, prav lep sončen večer vam želim! Una buonaserata a tutti i presenti a questa solenne riunione!

Naj se za povabilo najprej zahvalim organizatorjem, Krajevni skupnosti Bertoki–Prade in Krajevni organizaciji Združenja borcev za vrednote NOB Bertoki, ki deluje v okviru koprskega združenja. Že marsikje sem nastopila kot govornica, sedaj prvič tudi v lastni krajevni skupnosti, zato mi oprostite, če bom na kakih mestih bolj osebna in posebej čustvena.

Zbrali smo se tu, na Srminu, na kraju, kjer se tradicija spomina srečuje z dolžnostjo prihodnosti. Tu v bližini se Rižana izliva v morje in tu ali pri njenem izviru se je davnega leta 804 zgodil sodni zbor Rižanski placit, na katerem so bili prvič omenjeni tudi slovanski prebivalci Istre. Sodni zbor, ki je pokazal, da je prav, da se povzdigne beseda za lastne pravice, da pa mora vsaka oblast biti v službi vseh prebivalcev. Verjamem, da vrednote, kot so človekove pravice, pokončnost, pogum in upor, še danes povezujejo vse istrske prebivalce.

Ob prazniku dneva borca, ko s ponosom obeležujemo spomin na borce, ki so s pogumom in odločnostjo branili temeljne vrednote naše skupnosti – svobodo, dostojanstvo, enakost in solidarnost. In to počnemo kljub temu, da je oblast ta praznik pred leti ukinila. A mi ne ukinjamo spomina. Ne ukinjamo resnice. Ne ukinjamo vrednot.

Tovariši iz Krajevne organizacije Združenja borcev za vrednote NOB Bertoki so že leta 1998 sprejeli sklep, da bodo – ne glede na politične vetrove – vsako leto obeležili dan borca. Takrat so prvič organizirali srečanje na tem istem kraju. Kasneje so k sodelovanju povabili sosednje organizacije, razširili sodelovanje na vse organizacije pod pokroviteljstvom ZB NOB Koper in zgradili srečanje, ki skupaj s tradicionalnim pohodom iz Bertokov na Srmin pomeni več kot le obujanje spomina – pomeni izraz civilne pokončne držbe in vztrajanja v času izgubljenih vrednot. Tako danes s ponosom povemo: še smo tu. Vsako leto znova. Zato sem izjemno

ponosna na vas, dragi sokrajani, da še vedno obujate spomin na vrednote NOB. En velik aplavz najprej za vas in vse, ki smo se danes zbrali tu!

Poseben dogodek, ki ga s tem srečanjem obeležujemo, se je zgodil 26. septembra 1943, ko je prišlo do oboroženega spopada med nemškimi vojaki, ki so prihajali iz Kopra v Bertoke, in borci, ki so se z odločnostjo zoperstavili sovražniku in ga pregnali, vojaki so se namreč takoj umaknili v Koper. Žrtev tako ni bilo, a konkretni in simbolni pomen tega spopada je ostal: tudi Istra je vstala v obrambo svobode. V Bertokih, na spomeniku v spominskem parku, je vklesanih 56 imen padlih in umrlih v 2. svetovni vojni. To ni samo številka – to so zgodbe, to so družine, to je Istra v boju za svobodo. Tako, kot jo opisuje knjiga *Slovenska Istra v boju za svobodo*.

Ta knjiga, ki je prvič izšla leta 1976, danes pa je tudi prosto dostopna na spletu, je takrat pomenila prelomnico tudi za našo družino. Vse od decembra 1944, ko je moja nona Anica Kocjančič v tržaškem zaporu Coroneo zadnjič videla svojega moža Angela Kocjančiča, partizanskega terenca iz Hrastovelj, družina ni vedela, kaj se je z njim zgodilo. Moja mama, Olga Gomezel, rojena Kocjančič, rojena prezgodaj, samo kak teden, dva po nonini poti v tržaški zapor, očeta nikoli ni videla. Vse do leta 1976 so prosili, molili – ja, na Primorskem so bili tudi verniki partizani! – da bi se, če je še živ, srečno vrnil. Tudi sama, tedaj deset-, enajstletna deklica se živo spomnim teh prošenj, ki so trajale vse do izida knjige *Slovenska Istra v boju za svobodo*, kjer so bili prvič objavljeni sezname vseh padlih borcev in smo lahko prebrali, da je bil moj nono zažgan v Rižarni.

Zato mi je toliko ljubše, ko mi je oni dan sin, ki ima sedaj čudovito strast zbiranja originalnih izdaj slovenskih pesniških zbirk, ponosno izročil tale original: zbirko pesmi Karla Destovnika Kajuha, ki jo je Izvršilni odbor OF izdal junija 1945, torej na pragu svobode, in je ponatis Kajuhovih Pesmi, kakor jo je poleti 1944, torej v vojni vihri, malo po Kajuhovi smrti, izdal Glavni štab Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije (NOV in POS).

Kajuh je bil glasnik vrednot NOB, a na najbolj pesniški način, kar je mogoče. Znal se je vživeti v vse, partizanske borce, ki jim je tudi sam pripadal, v partizansko dekle, dekle padlega junaka, partizanske matere, očete, kmeta, v slovenski narod. Veliko njegovih pesmi je skoraj ponarode-

lih, dovolite, da vam preberem eno, ki je morda manj poznana, a zato nič manj pretresljiva.

Pred velikim rojstvom

*Premnogo mater je izdahnilo na porodu,
ki so življenje dajale narodu.*

*Premnogo jih v solzah je zaihtelo:
»Čprav umrem, saj dete bo živelo!«*

*Tako umiramo zdaj mi,
ki v nas življenje se poraja,
in vsak mrtvak v ta mrak
kriči: Upri, upri se, raja!*

*Težko, težko nam je umreti,
ker čas je v nas, ki zdaj ga ni še,
ker slišimo otroka, ki že diše.*

*Zato nam je tako težko,
a vendar je vsakdo kot mati
pripravljen sebe žrtvovati.*

Ja, Kajuh je verjel, da se je za domovino vredno žrtvovati. Dragi zbrani, drage zbrane, prej sem vam čestitala za vztrajanje v času izgubljenih vrednot, kajti za to gre: ne gre za to, da bi avtokrati, populisti kjerkoli po svetu in slovenski politiki, ki rušijo vrednote NOB in želijo izenačiti partizanski boj s kolaborantskim, partizanske žrtve s kolaborantskimi, sledili nekim drugim vrednotam, se borili v imenu nekih drugih svetih vrednot. Ne, tu gre za golo politikanstvo, preštevanje glasov, radikalizacijo svojih privržencev in surovi boj za oblast. Kako lahko to dokažemo?

Prav danes sem po e-pošti prejela POZIV NAJVIŠJIM PREDSTAVNIKOM DRŽAVE REPUBLIKE SLOVENIJE, da zavrnejo Resolucijo o ohranjanju spomina na žrtve poveljnega komunističnega obdobja v Sloveniji, ki naj bi ga Evropski parlament obravnaval in sprejel na eni izmed

svojih sej v tem mesecu. Poziv, ki ga je v imenu predsedstva Zveze združenj borcev za vrednote narodnoosvobodilnega boja Slovenije podpisal njen predsednik Marijan Križman, v celoti podpiram. Tudi v tem pozivu je namreč zapisano – kar je mnogim dobro znano – da smo se v Sloveniji do vprašanj sprave že večkrat opredelili. Povojne poboje smo uradno obsodili in izrazili obžalovanje, prvič leta 1990 na spravnih slovesnostih v Kočevskem Rogu. Sprejet je bil zakon o prikritih vojnih grobiščih in pokopu žrtev, ustanovljena vladna komisija za odkrivanje prikritih grobišč, zgrajene so kostnice in postavljeni spomeniki. Tudi predsednica RS dr. Nataša Pirc Musar je na letošnji slovesnosti ob dnevu državnosti poudarila, da moramo kot država poskrbeti za dostojen pokop vseh povojnih žrtev. Kljub temu nasprotna stran – torej predstavniki domobranstva in drugih kolaborantov – nikoli ni izrazila obžalovanja zaradi kolaboracije in več deset tisoč smrti partizanov in civilistov. Če bi jo vodile etične vrednote, bi to storila. Pa ni, na to še vedno čakamo.

Etične vrednote, tako tudi vrednote narodnoosvobodilnega boja, namreč niso muzejski eksponat. So ogledalo našega odnosa do sedanosti. Zato je danes še toliko bolj pomembno, da se vprašamo – kaj smo naredili s svobodo, ki so nam jo izborili v NOB in kasneje v osamosvojitveni vojni? Kaj pomeni država? Kaj pomeni narod, državna skupnost, tu in zdaj? Smo v času, ko ne smemo razmišljati samo o sebi, se egoistično igrati samo svojih političnih igravic, ampak ko gradimo skupnost tako, da se sočasno umeščamo v svoje okolje, Evropo, svet. Ko se moramo jasno opredeliti za mir in iskati rešitev za vojno v Ukrajini. Ko se moramo odločno postaviti na stran žrtev in obsoditi gnusni genocid nad palestinskim ljudstvom. Ko moramo biti glasni, tudi ko se v naši neposredni bližini oglasijo neofašistični pozivi. Mimogrede, ravno ta trenutek se pol milijona ljudi zgrinja na koncert hrvaškega nacionalističnega pevca Marka Petrovića Thompsona, ki nevtralizira ustaški pozdrav Za dom spremni! in s tem daje legitimiteto ustaškemu gibanju.

Ja, ta koncert je dokaz, kako hitro se da mobilizirati množico, še posebej mlade, ki so nepopisan list zgodovine, ne da bi se ti zavedali, kako lahko navidez zdrava domoljubnost hitro zdrsne v vojno strast. Kaj pa slovenski mladi? Slovenskemu šolstvu prav slovenska desnica pogosto očita,

da ima premalo domoljubnih vsebin, da se preveč ukvarja z medkulturnostjo in pravicami priseljencev. A kaj sama naredi za to, da bi mladi začutili narodno skupnost in človekove pravice kot vrednoto? S tem ko skrajna slovenska desnica ves čas deluje razdiralno, ko svoje politične glasove pridobiva z žalitvami, sramotjenjem, diskriminacijo vseh drugače mislečih daje mladim znak, da skupnost ne obstaja, da se za to skupnost ni vredno boriti. S tem ko skrajna slovenska desnica s svojim nasilnim in sovražnim govorom, naperjenim proti vsem najvišjim državnim institucijam, tudi proti sodstvu, ruši vse osnovne vrednote parlamentarne demokracije, daje vtis, da v slovenski družbi vrednote ne obstajajo. Seveda je množice v taki družbi brez vrednot, kjer se ljudje umikajo od družbene odgovornosti, najlažje zavajati in jim zavladata. Na to dosmrtni vodja skrajne slovenske desnice gotovo tudi računa. A žal to obenem tudi pomeni, da so v taki družbi brez vrednot ljudje, tudi mladi ljudje, ki bi morali kipeti od življenja in tudi domoljubja, v resnici malodušni in se zatekajo v svojo individualnost pred svoje ekrane.

Sedaj, ko se bomo morali odločati za tistih »5 %«, namenjenih vojaški opremi, ko se bomo morali morda odločati tudi o članstvu v zvezi NATO, je na mestu vprašanje: ne glede na izid morebitnih referendumov, so se mladi danes sploh pripravljeni boriti? Tako kot nekoč mladi Kajuh? Jih kdaj sploh vprašamo, kakšne so njihove vrednote, za kaj in pod kakšnimi pogoji bi se bili morda vseeno pripravljeni boriti, za kaj, za koga pa absolutno ne? Pa ne samo mladi; ali ima večina državljanov o vprašanih, ki nas bodo morda doletela na referendumu, sploh izdelano mnenje? Kaže namreč, da smo danes v Sloveniji izgubili občutek za skupnost, da smo plačali ceno zaradi tridesetletnega načrtnega politikantskega razdvajanja in hlepenja po več in več. Ne samo prispevki za obrambo, tudi prispevki za zdravstvo, šolstvo, znanost in kulturo se kdaj prikazujejo za nepotrebno breme.

Tovariši in tovarišice, resnica je boleča: postali smo del egoistične globalne družbe, ki nima več občutka za solidarnost. Poveljučujemo davčne utajevalce, zaničujemo zakone, sodstvo, relativiziramo resnico. Kakšna je prihodnost te države, če vsak misli le nase in pozablja, da pravice obstajajo le, če obstajajo tudi dolžnosti?

Zato je danes, ob tem slovesnem praznovanju dneva borca, še toliko bolj pomembno, da povemo jasno: **država nismo samo »oni zgoraj« – država smo mi vsi.** Domoljubje ni kričanje gesel, ni povelečevanje zgolj desetdnevne vojne, ni ustvarjanje lažnih delitev. Domoljubje je občutek, da smo odgovorni drug za drugega. Da je tvoj bližnji tudi tvoja odgovornost.

Če teh vrednot ne bomo ohranili – jih bomo izgubili. Če jih ne bomo branili – bodo izginile. Če jih ne bomo živeli – bomo nekoč sami brez njih. Ne bo več pomembno, kaj imamo, ampak česa nimamo. Morda se bomo šele takrat zavedali, kaj smo izgubili. Saj če bomo nadaljevali s to družbeno ravnodušnostjo, bomo nekoč ostali brez bolnišnic, brez šol, brez vlakov, brez vrtcev. Brez skupnosti.

Zato naj bo današnji dan opomin in navdih. Ponos in spodbuda. Ne zato, da obujamo nostalgijo, ampak zato, da ponovno odkrijemo pogum. Pogum, ki so ga imeli naši borci. Pogum za skupen boj. Pogum, ki ga potrebujemo danes – da bomo vsak na svojem mestu glasni za svoje pravice in pravice bližnjega, pravice naše države in pravice teptanih narodov. Da bomo kot Kajuh verjeli v »čas, ki zdaj ga še ni« in slišali Kajuhovega »otroka, ki že diše«. Slava padlim! Čast borcem! Naj živi spomin in naj živi borba za človeka vredno prihodnost!

Živa Lautar

Vloga in položaj žensk v Sloveniji skozi pogled mlajše generacije

Med deklarirano enakostjo in realnostjo vsakdana

Kot predstavnica generacije, rojene leta 1977, sem odraščala v času, ko je bila enakopravnost žensk v Sloveniji že deklarativno zagotovljena – z ustavo, zakoni in mednarodnimi zavezami. Ko sem pred 25 leti vstopila v poklicni svet, sem bila prepričana, da živim v enakopravnem svetu. Verjela sem, da so bitke za ženske pravice že zdavnaj dobljene. Na delovnem mestu, v družbi ... povsod.

Slovenija, kot del nekdanje Jugoslavije, je bila na tem področju sploh pionirska. Leta 1974 je Ustava SFRJ zapisala pravico do svobodnega odločanja o rojstvu otrok, kar je pomenilo, da je splav postal ustavna pravica. To je bil izjemen korak naprej, takrat, ko so se v mnogih državah ženske še borile za osnovne pravice. Ta dosežek je bil rezultat poguma žensk, ki so verjele, da je svoboda odločanja temelj enakopravnosti.

Toda pravice niso samoumevne. Danes živimo realnost, kjer se znova pogovarjamo o bazičnih temah. Pravica do splava, ki sem jo imela za samoumevno, je v nekaterih državah ponovno pod vprašajem. Decembra 2025 je Evropski parlament podprl evropsko državljansko pobudo *My Voice, My Choice* in pozval k vzpostavitvi prostovoljnega, z EU financiranega mehanizma solidarnosti, ki bi ženskam iz držav z omejenim dostopom do splava omogočil varno prekinitev nosečnosti v drugih članih EU¹⁸⁶.

To je opomnik, da pravice niso trajne. Tudi tiste, ki so bile pridobljene pred skoraj stoletjem, lahko izginejo, če jih ne varujemo. Kar je bilo nekoč pionirsko, danes zahteva novo energijo in nov glas.

Od patriarhata do neoliberalnega patriarhata

Kot je zapisala Sonja Lokar se je slovensko žensko gibanje s patriarhatom spopadalo že v 19. in 20. stoletju, ko je šlo predvsem za dostop do izobra-

¹⁸⁶ <https://www.politico.eu/article/europe-votes-to-expand-abortion-access-in-historic-vote/>, 17. 12. 2025

ževanja, volilne pravice in pravico do dela. Danes pa se soočamo z njegovimi novimi oblikami – t. i. neoliberalnim patriarhatom.

Neoliberalni patriarhat ne deluje več prek neposrednih prepovedi, kot so jih poznali naši predniki (npr. prepoved volilne pravice ali dostopa do izobraževanja). Formalno imamo enake pravice, a patriarhalni vzorci se ohranjajo prek nevidnih mehanizmov trga in kulture:

- ženske še vedno nosijo večino neplačanega skrbstvenega dela (skrb za otroke, starejše, bolne),
- prevladujejo v slabše plačanih (feminiziranih) poklicih,
- soočajo se s pritiskom, da “uskkljujejo vse”, kar je posledica individualizacije odgovornosti in tržnih logik.

Retradicionalizacija diskurza: vračanje k »naravnim« vlogam spolov
Vračanje k tradicionalnim predstavam o vlogah spolov v javnem govoru, politiki in medijih se kaže v sporočilih, da je »ženska primarno mati in skrbnica«, moški pa »glavni hranitelj družine«. Tak diskurz se krepi skozi:

- politične kampanje, ki poudarjajo “klasično družino”,
- medijske narative, ki idealizirajo žensko v domači vlogi,
- kulturne prakse, ki stigmatizirajo moške, ki prevzemajo več skrbstva.

Empirični podatki kažejo, da je javnost v povprečju naklonjena enakosti, a med mladimi narašča polarizacija. Evrobarometer¹⁸⁷ (2024) kaže, da večina ljudi podpira enakost spolov, a hkrati vztrajajo stereotipi in opazne razlike med generacijami. Raziskava Ipsos/KCL 2025ugotavlja, da so razlike med mladimi ženskami in moškimi (Gen Z) največje med vsemi generacijami¹⁸⁸:

- mlajše ženske (Gen Z) izrazito podpirajo politike enakosti (plačna transparentnost, kvote, delitev skrbstvenega dela).
- kar 60 % mladih moških meni, da feministični ukrepi zmanjšujejo njihove možnosti za napredovanje in družbeni status, med-

¹⁸⁷ <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/setail/2974>

¹⁸⁸ Evrobarometer, KCL/Ipsos, 5. 3. 2025; <https://www.kcl.ac.uk/newa/gen-z-men-and-womwn-most-divided-on-gender-equality-global-study-shows>;

Glej tudi Ipsos Equalities Index 2024; <http://www.ipsos.com/en/ipsos-equalities-index-2024-more-quarte-gen-z-men-think-effort-promote-equality-have-gone-too-far>

tem ko približno tretjina verjame, da moški, ki prevzame večino neplačanega skrbstvenega dela (za otroke, starejše ali bolne) s tem izgubi svojo »moškost«. To stališče izhaja iz občutka, da enakost deluje kot igra z ničelno vsoto: kar pridobijo ženske, izgubljajo moški, kar je strah pred izgubo privilegijev, nerazumevanje, da enakost koristi vsem, ter vplivu kulturnih norm in medijskih narativov, ki moškost še vedno vežejo na kariero in vodilni položaj.

Eden najjasnejših primerov retraditionalizacije družinske politike v Evropi je videti v srednjeevropskih državah, kot sta Poljska in Madžarska, kjer vladajoče konservativne stranke vztrajno promovirajo definicijo družine kot »mož, žena, otroci«, vzpodbudno usmerjajo družinske subvencije in odpravljajo programe, ki so spodbujali enakost. To se je pokazalo prek zakonskih pobud, kot so davčne olajšave za tradicionalne družine ter sankcije proti spolnemu izobraževanju in reproduktivnim pravicam žensk¹⁸⁹.

Podobno je Slovaška septembra 2025 z ustavno reformo uvedla omejitve glede družinskih pravic: prepoved nadomestnega materinstva, starševske pravice omejene na biologijo (*mati* je ženska, *oče* je moški) in v omejeni meri omejevanje vloge države pri spolnem izobraževanju. International IDEA – *Global State of Democracy*; POLITICO, 26. 9. 2025

Ti primeri kažejo, kako se patriarhalni pogled vedno znova vrača v politični diskurz; ne prek neposrednih omejitev ženskih pravic, temveč prek promocije "idealiziranih družinskih modelov" in kultiviranja družbenih norm prek zakonodaje, kampanj in izobraževanja.

¹⁸⁹ Oxford Academic – *Social politics*; <https://academic.oup.com/sp/article/18/3/387/1631897>

Cambridge – *Government and opposition*; <https://www.cambridge.org/core/journals/government-and-opposition/article/gender-ideologies-and-polish-political-parties/9f7b-863do44af7f8196a067f0c5aff4d>

EIGE – Poland; https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/countries/poland/?language_content_entity=en

Hungary Today, 20. 11. 2024; <https://hungarytoday.hu/hungarys-unique-family-support-model-discussed-at-eu-meeting/>

International IDEA – *Global State of Democracy*; <https://www.idea.int/democracy-tracker/report/slovakia/september-2025>

POLITICO, 26. 9. 2025; <https://www.politico.eu/article/slovakia-two-gender-constitution-male-female>

Kar kaže, da se boj za enakost ne konča z zakonodajo. Zahteva kulturne spremembe, dialog med generacijami in aktivno politiko enakosti.

Zaključek

Odraščala sem v prepričanju, da je enakost med spoloma nekaj trajnega. Danes vidim, kako hitro se lahko premaknemo nazaj – pravice, ki so se zdele neomajne, postajajo predmet razprav, retradicionalizacija pa se vrača v politiko in kulturo. Enakost pač koristi vsem: prinaša pravičnejšo družbo, večjo kakovost življenja in boljše možnosti za vse generacije. A zahteva naš glas, pogum in skupen napor, vedno znova.

Uporabljeni viri

Portret Sonja Lokar, predsednica Ženskega lobija Slovenije, Dnevnik, 8. 3. 2024

Spletne strani:

Evrobarometer; International IDEA – *Global State of Democracy*; POLITICO (2025); Oxford Academic – *Social Politics*; Cambridge – *Government and Opposition*; EIGE – Poland; Hungary Today; KCL/Ipsos; Ipsos Equalities Index (2024):

VERA OSOLNIK KLOPČIČ ✧ SONJA LOKAR ✧ MONIKA SANDRELI
IRENA KUMAR ✧ ETELKA KORPIČ - HORVAT ✧ DARJA SENČUR PEČEK
SINDI ČASAR ✧ MILENA ŠMIT ✧ MAJDA POTRATA ✧ JOŽICA JOŽEF BEG
VESNA MIKOLIČ ✧ ŽIVA LAUTAR

